

Claus Rønlevs bibliotek

Denne søgbare PDF-fil er downloadet fra min personlige hjemmeside www.ronlev.dk.

Det er tilladt at dele PDF-filen med andre, da der ikke er ophavsret til titlen.

Besøg www.ronlev.dk. Måske er der andre af mine mange tusinde artikler og scannede bøger, der har interesse.

Mange venlige hilsener

Claus Rønlev

FRANTZ DAHL

JURIDISKE PROFILER

ESSAYS

MED 12 PORTRÆTER

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK
FORLAG - KJØBENHAVN OG KRISTIANIA
MDCCCCXX

*COPYRIGHT 1920 BY GYLDENDALSKE BOGHANDEL
NORDISK FORLAG*

OPLAG 1000 EKSEMPLARER

**GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KJØBENHAVN**

FRANCIS HAGERUP

I

TAKNEMMELIGHED OG HENGIVENHED

FORORD

D^B Smaaarbejder, der ere samlede i nærværende Bog, ere fremkaldte ved mit Medarbejderskab ved nordiske Tidsskrifter, Salmonsens Konversationslexikon o. a. Formelt og reelt bære de ogsaa Spor af, at de skyldte en bestemt Lejlighed deres Existens. En mere indtrængende Vurderen og litterær Placering af de i Bogen skildrede danske Personligheder maa være Fremtiden forbeholdt. Ved Bedømmelsen af de i „Tidsskrift for Retsvidenskab“ givne Karakteristiker af fremmede Retslærde bedes erindret, at de kun have været beregnede paa at udfylde den beskedne Ramme: „Mindre Meddelelser“, som er Tidsskriftets egen Betegnelse af den paagældende Afdeling. Naar jeg blandt de talrige Biografier af Europas ypperste Retsforskere, jeg gennem en lang Aarrække her har skrevet, har udvalgt de i Samlingen optagne, har det ledende Hensyn for mig i første Linie været vedkommende Retslærers almindelige og ikke blot lokale Betydning. Det samme gælder Artiklen fra Salmonsens Lexikon om Feuerbach. Jeg har desuden tænkt mig, at det mulig kunde have nogen Interesse særlig for yngre Jurister paa denne Maade at stifte et — om end flygtigt — Bekendtskab netop med disse Mænd. Mulig kunde Bekendtskabet føre til en nærmere Syslen med deres Værk.

Ved Offentliggørelsen af disse spredte Bidrag i denne Samling har jeg hist og her foretaget mindre stilistiske Ændringer, i en enkelt Afhandling — foruden en systematisk Ompostering — tilføjet et Stykke, men iøvrigt fremtræde Artiklerne i den Skikkelse, hvori de først saa Dagens Lys. Den om de paagældende udenlandske Retslærde foreliggende Litteratur har jeg hverken kunnet anføre eller paa anden Maade tage Hensyn til, allerede af den Grund, at den først er fremkommen, ofte endog længe efter, at mine egne Skildringer forelaa trykte eller i hvert Fald færdige fra min Haand.

København Februar 1920.

FRANTZ DAHL

INDHOLD

	Side
C. Goos	11
Jul. Lassen	61
Ernst Møller	71
Anselm von Feuerbach	77
Joseph Unger	87
L. von Bar	95
Heinrich Brunner	103
E. I. Bekker	111
Rudolph Sohm	119
G. A. van Hamel	131
Franz von Liszt	141
Josef Kohler	175
Ugeskrift for Retsvæsen (1867—1916) og dets Forgængere. Et historisk Tilbageblik	191

C. GOOS

C. GOOS

I ANLEDNING AF HANS 80-AARS FØDSELSDAG

(Nordisk Tidsskrift for Strafferet III 1915)

I.

VI vare en lille Kreds juridiske Studenter, som indbyrdes, i vor særlige Argot, halvt spøgende, halvt alvorlig kaldte Professor Goos „Kongen“ eller „den gamle Konge“. Ikke fordi han var saa gammel endda, en Mand, født den 3dje Januar 1835, var jo den Gang — Midten af Firserne og deromkring — ingen Olding, men han stod for os som Høvdingen, som den, der er et Hoved højere end alt Folket. Han var det retsvidenskabelige Fakultets Senior og *summus juris consultus*. Fakultetet selv regnede ham som sin Førstemand. Videnskabsmændene, Dommer- og Sagførerstanden, hele den juridiske Verden saa i ham den store Lærer og Lærde. Ἄνδρῶν αὐ̄ μεγ̄ ἀριστός! Som saadan var Goos kaaret. Enstemmig og inappellabelt. *Ex opinione obligationis!* Selv de, der i bred Almindelighed betragtede Retsfilosofi som det ligegyldigste og ørkesløseste af alt og navnlig stillede sig kritisk i hvert Fald overfor visse Dele af Goos' almindelige Retslære, bøjede sig i Beundring for hans Tankes Skarphed og Dybde. Da en f. Ex. overfor Goos' Fremstilling af Familieretten med en Vending af Vald. Vedel¹⁾ gjorde gældende, at den stillede den positive danske Ret i Transparent som sædeligt Ideal,

¹⁾ Tilskueren 1887 S. 555.

svarede en anden med en let Tillæmpning af Aarestrup's Ord om Oehlsenschläger:

Der er dog flere Kræfter i hans Bærme
end i de andres Første-Draaber!

Goos var den Opdrager, den studerende Ungdom skyldte sine dybeste Indtryk af juridisk Tænkning. Ogsaa for dem af os, for hvem Ørsted og Bornemann vare mere end blot Navne og Nedslagnings-Objekter i Lærebøgerne, var han den originale og selvstændige Forsker. Vi hørte af de ældre, læste os til og skønnede endelig selv, at han havde indledet en ny Æra i dansk retsvidenskabelig Litteratur, vi saa, at hans vigtigste Teorier og Læresætninger knæsattes af Teoretikerne, baade de jævndrende og de yngre, og adopteredes af Praxis. Hans særlige Fag vare Retslære og Strafferet, men disse vare kun Enklaver, omend store og betydningsfulde, i det omfattende Omraade, han beherskede. Han var den *universelle* Rets-Tænkter.

Paa *Katedret* virkede Goos maaske mindst. Der stod Respekt om ham. Han kunde se noget utilnærmelig ud. Men hans skønne Hoved fængslede os. Skikkelsen var statelig — der flyder holstensk Bondeblood i Goos' Aarer —, Profilen kraftig, Mundens nedad-bøjede Linjer røbede høj Intelligens. Men hans Foredrag var ikke veltalende i Demosthenisk Forstand. Han kunde støde Sætningerne ud, ofte med Eftertryk paa Verber og Adverbier, der egentlig ikke syntes værdige til en saadan Udmærkelse. Han kunde ligesom søge efter Udtrykkene for sin Tanke, men ramte stedse — som ogsaa i Samtale — Sømmet paa Hovedet, slaaende og nye syntes hans Ord altid, selv om det var i kendt Farvand, Sejladsen foregik. Hos hver af Fakultetets Lærere fandt vi særlige Fortrin. En livfuld og ægte pædagogisk Begavelse var Matzen, hvis ejendomme-

lige Ævner aldrig fik Tid og Ro til videnskabelig at udvikle sig, som de havde fortjent det, han nedlagde et stort Arbejde navnlig i Gennemgangen af de skriftlige Opgaver, Deuntzer tiltalte os ved sin praktiske Tendens, sine konkrete Exempler, sit Krav paa virkelig Forstaaelse, der ikke vilde lade sig nøje med en halvkvædet Vise, Jul. Lassen, den vennesele, altid overbærende, ved sin videnskabelige Alvor og Idealisme, sin hjertelige og sympatiske Interesse for „den enkelte“, og Torp, den unge Formueretslærer, ved sin friske og radikale Tilbøjelighed til at slaa til møre videnskabelige Gudebilleder og omstyrte de tilsyneladende solideste og mest betonmurede Begreber. Og ved Siden af disse Føreren og Mesteren Goos, hvis aandelige Overlegenhed kunde virke knugende paa os, og hvis Strafferet, specielt enkelte Afsnit af Indledningen og den almindelige Del, ikke syntes skrevet for eller beregnet paa vore ringere Hjærner! Bedst som Docent var Goos vistnok ved sine Skriveøvelser. Han stillede Problemet skarpt og klart, belyste det i alle dets Kroge og Vraaer med en saa gennemtrængende Stringens og knusende Logik, at man overvældedes. Man kunde gripes af en forfærdende Følelse af egen svigtende juridisk Ævne, naar man havde hørt Goos gennemgaa et Spørgsmaal, man i sin Naivitet troede nogenlunde at beherske. Man syntes, man lige saa gjerne strax kunde opgive at studere et Fag, der ejede en Dyrker som Goos, men til hvis fulde Forstaaelse man selv aabenbart savnede saa væsentlige Forudsætninger! Ved den personlige Gennemgang af Opgaverne viste Goos sig hjælpsom og imødekommende. Han indlod sig gjerne i Samtale om og Drøft af de Spørgsmaal, hvortil Æmnet gav Anledning, og vakte derved Lyst til videregaaende Studier. Mange af Deltagerne i Goos' skriftlige Øvelser

ville sikkert endnu mindes hans Randnoter til og endelige Dom over deres *specimina* — som Examinator og Bedømmer i det hele var Goos velvillig og mild —, de kritiske Bemærkninger, han fremsatte om Behandling, Fremstilling og Stil, manede til Eftertanke og Selvprøvelse, til fornyet Stræben, ansporede til at yde det bedste. En Paavisning af en Uklarhed, en Vurderen af en citeret, kritikløst afskrevet Forfatter gav en gavnlig *avis* om først og fremmest at tænke selv og ikke blindt at sværge til nogen næsegrus Autoritetstro.

Allerede Goos' straalende akademiske Karriere maatte vække Beundring hos hans unge Tilhørere. 1851 var han bleven Student fra Borgerdydsskolen paa Kristianshavn, hvorfra han kunde mindes Mænd som N. B. Krarup, M. Hammerich, C. Berg og Cleophas Svenningsen, og han havde hjemført en Udmærkelse saavel ved Artium som ved anden Examen Aaret efter. Omend hans Interesse alt i Drengaaarene havde været vaagen overfor sproglige Foreteelser og Ejendommeligheder, havde han ikke, som det ellers ofte er gaaet fremragende Retsdyrkere, vaklet i Valget af sit Studium: hans juridiske Kald stod ham klart. Ved Universitetet havde han følt sig i størst Gæld til F. C. Bornemann og Andreas Aagesen, hvis Examinatorium over den danske Tingsret paa ham — som paa alle — efterlod et „uudsletteligt Indtryk“, saaledes at han begyndte at „ane Betydningen af en dyberegaaende videnskabelig Behandling“ af Retten¹⁾. Embedsexamen var afsluttet 1857 med et hæderfuldt laud. — *præ ceteris* i Proces —, den da bestaaende praktiske Prøve med laud., slesvigsk-juridisk Examen 1858 med Udmærkelse i alle Discipliner, og den 11te Oktober

¹⁾ G o o s om Aagesen i „Dagbladet“ Nr. 250 for den 28de Oktober 1879.

1859 tilkendte det juridiske Fakultet (Bornemann, Gram, Aagesen og Nellesmann) ham Universitetets Guldmedaille for en Prisopgave „Om Ægtefællernes Stilling i formueretlig Henseende efter vore ældre og nu-gældende Love“ med en sjælden anerkendende Bedømmelse. Særlig udtalte Fakultetet sig med megen Varme om Afhandlingens omfangsrige *retshistoriske* Del. Fremstillingen af den ældre Ret og af Forholdet mellem den og det i Kristian den 5tes Danske Lov opstillede System var ikke blot klar og udtømmende, men indeholdt endog meget nyt, og deriblandt flere vigtige Bidrag til den rette Opfattelse af Forhold, som hidtil ikke havde været tilstrækkelig oplyste. Og som Prikken over i et fremhævede Fakultetet, hvad der taler til Ære for dets Skarpsyn, at hele Afhandlingen vidnede — foruden om grundige og omfattende Studier — om *et usædvanlig systematisk Talent*¹⁾, en Ævne, den unge Forfatter senere skulde lægge for Dagen som hidtil ingen anden i nordisk Retslitteratur. Samme Aar fik Goos det Hurtigkarl'ske Rejsestipendium. Han studerede i München, hvor han traf Maurer og hørte Bluntschli, som dog ikke gjorde noget dybere Indtryk paa ham, i Rom og Napoli, i Paris, hvor han følte sig tiltrukket af den mangesidige Lærde og Digter Édouard Laboulaye, og endelig i London, hvor han, ivrig og beundrende, granskede Stuart Mill, for Goos Forskeren κατ' ἐξοχήν, den Tænkter, han skylder mest, personlig og videnskabelig. 1860 havde Goos faaet kgl. Udnævnelse som Kancellist, en Stilling, han dog ikke kom til at beklæde: den 6te Oktober 1861 døde F. C.

¹⁾ Jfr. Fakultetets Bedømmelse i G. Forchhammer's Indbydelsesskrift til Kongens Fødselsdag „Om Søvandets Bestanddele og deres Fordeling i Havet“ (Kbhvn. 1859) S. LXIII—LXIV.

Bornemann, og om Valget af hans Efterfølger kunde der ikke herske Tvivl hos nogen, som kendte de forhaandenværende Æmner og Kræfter. Samtidig med C. G. Holck blev Goos 1861 beskikket til Lektor i det retsvidenskabelige Fakultet (Gram, Aagesen og Nellemann), det følgende Aar udnævntes han til Professor ordinarius med Overtagelse af Bornemann's Fag, Almindelig Retslære, Strafferet og Folkeret. Universitetet havde her truffet den rette Mand, og hans Indtræden i Fakultetet skulde snart spores. Af hans Arbejdsfæller maatte Jurister som Gram og Nellemann *videnskabelig* set staa ham fjærnere, Praktikeren Gram, det konkrete Retslivs Mand, den fortjenstfulde og kyndige Ordner og Bearbejder af Ørsted'ske Retstanker, og Nellemann, Historiker af Lyst og Tilbøjelighed, ogsaa en udpræget praktisk Begavelse. Men i Aagesen traf han en beslægtet Natur. Fælles for bægge var Trangen til at gruble over Rettens Væsen, til at fordybe sig i og søge Forstaaelse af dens Grundproblemer, hos Aagesen mere koncentreret i hans evige Higen efter at komme paa Spor efter Formuerettens ledende Principer, hos Goos udstrakt til i det hele at finde og udrede Sammenhængen mellem Rettens forskellige Dele, til at undersøge, hvorledes de enkelte Tapper i Retsmaskineriet ere forbundne, og hvorledes de glide ind i hinanden. Deres videnskabelige Ærgerrigheds Maal var det samme. De vilde føre deres Fædrelands Retsvidenskab videre frem. Selv efter Ørsted og Bornemann var der Lande at erobre. Smukt udfoldede det videnskabelige Samarbejde sig mellem de to Granskere. Uselvisk og umisundelig prøvede Aagesen de Teorier, den yngre Kollega og Ven fremsatte. Goos' Definition af Begrebet Rettighed som det retlig beskyttede sædelige Gode, hans Bestemmelse af det objektive Retsbrud akcepte-

redes af Aagesen¹⁾), det nye af Goos opstillede Rets-system skænkede han levende Opmærksomhed²⁾), aabent erkendte han — særlig tiltalende med de ikke sjældne videnskabelige Prioritetsstridigheder in mente —, at hvis hans Opposition imod den gængse Lære om Overenskomsten eller Samtykket som specifikt Retsgrundlag for de tosidige Retshandler havde været berettiget, og hvis det var lykkedes ham at paa-vise et for alle Retshandler inter vivos fælles almen-gyldigt Synspunkt, der fjærnedede de Vanskeligheder i Læren om Retshandlers Afslutning inter absentes, som hidtil havde vist sig uoverstigelige, skyldtes det for en væsentlig Del Goos' Medvirkning³⁾). Hermed var Banen aaben for den Løfteteori, der har udøvet saa stor Indflydelse i dansk Retslitteratur, og som takket være bl. a. Jul. Lassen's vægtige Tilslutning og trods Kritiken fra en saa fremragende retslærd som Francis Hagerup videnskabelig maa siges at være den herskende. Det var en afgørende Emancipation fra det traditionelle romanistiske Viljesdogme, da Goos med genialt Skarpblik og Fremsyn pegede paa Principet om Tro og Loves Ubrødelighed, et Princip, som vistnok sejler det praktiske Retsliv adskillige Streger nær-mere end Viljesteorien, der har de formelt logiske Grejer i Orden. Oftere udkastede han Tanker, som langt senere bleve diskuterede f. Ex. i tysk Litteratur og dér næsten betragtedes som Columbus-Opdagelser, en Om-stændighed, der kun bekræfter det Faktum, at de store

¹⁾ A. Aagesen: Bemærkninger om Rettigheder over Ting 1ste Række: om Retsbeskyttelsens forskellige Udstrækning (Kbhvn. 1871) S. 3 med Note * og S. 20 Note **.

²⁾ A. Aagesen: Indledning til den danske Formueret (Kbhvn. 1881) S. 15 o. ff.

³⁾ A. Aagesen: Fortsatte Bemærkninger om Rettigheder over Ting, navnlig om Ejendomsrettens Begreb (Kbhvn. 1872) S. 31 Note **.

Folk have eller i det mindste tillægge sig Ret til efter Forgodtbefindende at overse og lade upaaagtet, hvad de smaa Nationer præstere. Det er nærmest som Fængselsmand og Folkeretskyndig, at Goos har erhvervet sig europæisk Navn og Indflydelse.

Men var Goos' Paavirkning allerede paa Juristerne af det ældre Slægtled synlig og betydelig, blev den dog overtruffet af den, han udøvede paa sine jævnaldrende og den yngre Generation. Kiggede den unge Student sig om i Litteraturen, blot i den daglige Pligt-Litteratur, blev han til Mode omtrent som Manden med „Kannitverstan“, kun at „Kannitverstan“ her var en Realitet: hvor han saa og hvor han fandt, var det Goos paa hver en Kant! Man gik f. Ex. i Lag med de vanskelige Undersøgelser i Deuntzer's Arveret om Beregningen af den længstlevende Ægtefælles Arv i Konkurrence med den afdødes Livsarvinger og opdagede, at den Opfattelse, Bogen forfægtede, og som Praxis følte sig tilfredsstillet ved, var, i ridderlig Fejde med Aagesen, begrundet af Goos i en Afhandling, der var en glimrende Prøve paa dens Ophavsmands overlegne Skarpsindighed, en Afhandling, der ikke indskrænkede sig alene til det specifikt arveretlige Problem, Forstaaelsen af Begrebet Broderlod, men udførlig udviklede et helt Afsnit af Privatrettens almindelige Del, Grundsætningerne om Retsreglers Ophør og Forandringer¹⁾. I samme Egn af Retssystemet stødte man paa Goos' energiske Polemik mod den ældre Opfattelse af Loven som en Befaling. I Fortolkningslæren svore de fleste til Goos' objektive Teori i Modsætning til Scheel's subjektive

¹⁾ „Om Beregningen af Ægtefælless Arv i Sammenstød med den afdøde Ægtefælles Livsarvinger efter L. 29. Dec. 1857“ i Ugeskrift for Retsvæsen 1868 S. 849—912.

og Deuntzer's subjektiv-objektive. Den af Goos formulerede Sætning om Forholdet mellem den specielle og almindelige Lovregel blev oven i Købet senere af en enkelt Forfatter døbt „den Goos'ske Fortolkningsgrund-sætning“. I Person- og Familieretten havde man fundet en Henvisning til en Afhandling af Goos om „Kvindens retlige Stilling i Danmark“ i Georg og Edvard Brandes' „Det nittende Aarhundrede“¹⁾, og hans Indflydelse paa Formueretslæreren Aagesen's Efterfølger Jul. Lassen fremgik klart nok af dennes Obligationsret baade i Løfte-Akcept-Spørgsmaalet og i Erstatningslæren — man bed Mærke i det betegnende lille Træk, at Goos var den eneste Forfatter, der citeredes i *Texten* i hele Obligationsretten! —, man studerede N. Lassen's fortrinlige Opsæt „Nogle Bemærkninger om Skadeserstatningspligtens Omfang“²⁾ og glædedes ved at se, at denne skarpsindige Tænkter, hvisaarvaagne Skepsis overfor al gold Systematisering og virkelighedsfjendsk Skematisering man kendte og skattede, kom til det Resultat, at det var Goos, der af alle var naaet Sandheden nærmest ved Bestemmelsen af det retlige Aarsagsbegreb.

Med spændte Forventninger paabegyndte man da Studiet af Goos' egne Værker og blev ikke skuffet. Man fandt i dem *den store Stil*. Det haardnakkede og indtrængende Tankearbejde, der havde fostret, baaret og helt igennem præget dem, vakte Beundring. Man bøjede sig for den logiske Kraft og imponerende Konsekvens, den sikre og overlegne Haand, der havde skabt og formet den mægtige Retsbygning, som var udtænkt, den videnskabelige Energi, der netop syntes at udfolde sig i

¹⁾ Det nittende Aarhundrede 1877 S. 1—37 og S. 69—89.

²⁾ Tidsskrift for Retsvidenskab II (1889) S. 56 o. ff., særlig S. 72—74.

fejrest Flor ved Undersøgelsen af de intrikateste Problemer og Fortolkningen af de mest komplicerede Lovregler — i Straffeloven bl. m. a. f. Ex. Bestemmelserne om Legemsfornærmelserne og Bedrageri —, Vanskelighederne æggede netop Forfatterens Skarpsind og Fantasi. Aldrig slog han sig paa noget Punkt til Ro som hin romerske Konsul, der lod de hellige Høns drikke, naar de ikke vilde æde! „Forelæsninger over den almindelige Retslære“ og „Den danske Strafferet“ var det centrale i Goos' Skribentvirksomhed; men nær op til Centrum sluttede sig — foruden det monumentale Værk „A. S. Ørsteds Betydning for Moral- og Retsfilosofien samt Strafferetsvidenskaben“ (I—II Kbhvn. 1904 og 1906) — en Række mindre Afhandlinger og Skrifter af vidtrækkende Betydning. Man læste f. Ex. i Letterstedt'ske Tidsskrift den aandfulde Universitetstale „Om Statsuniversiteter“¹⁾ og sammesteds den mesterlige Afhandling „Den moderne Stat“²⁾, som ogsaa burde have foreligget paa et Verdenssprog, i „Den nordiske Strafferet“ (Nordisk Retsencyklopædi III. Almindelig Del Kbhvn. 1882. Speciel Del 1899) de tre nordiske Rigers Straffelovgivning i koncentreret Fremstilling. Goos' fremskudte Plads i europæisk Fængselsvidenskab gav sig et særlig markant litterært Udslag i hans Medarbejderskab ved Franz v. Holtzendorff og Eugen v. Jagemann's „Handbuch des Gefängniswesens“ (I—II Hamborg 1888), et Førsteforsøg i Europas Fængselslitteratur. Han behandlede deri Storbritannien, de skandinaviske Stater og Rusland³⁾ og vandt rig og udelt Paaskønnelse ogsaa hos tyske Fagfæl-

¹⁾ Nordisk tidskrift för vetenskap, konst och industri III (1880) S. 578—90.

²⁾ L. c. IV (1881) S. 219—42, S. 308—30.

³⁾ L. c. I. S. 293—344.

ler¹⁾. I Straffeprocessen dominerede det ypperlige Universitetsprogram „Strafferetsplejens almindelige Grundsætninger. Indledning til en Forelæsning over den danske Straffeprocess“ (Kbhvn. 1878) og dets Fortsættelse „Den danske Straffeprocess i Forhold til Strafferetsplejens Grundsætninger fra Chr. V.'s Lov til Nutiden“ (sammesteds 1880); men han havde allerede slaet til Lyd for moderne Principer i Strafferetsplejen i Afhandlingen „Nutidsspørgsmaal i Strafferetsplejen“²⁾ og fyndig taget til Genmæle mod Karl Binding's Angreb paa Lægmands-Elementet i Kriminalprocessen i Binding's Stridsskrift „Die drei Grundfragen der Organisation des Strafgerichts. Für Juristen und Nichtjuristen“ (Leipzig 1876)³⁾. Fjærnere Centrum laa Behandlingen af den positive danske Statsret — af „Das Statsrecht des Königreichs Dänemark“ (Marquardsen's „Handbuch des Oeffentlichen Rechts“ Freiburg i. B. 1889, Nybearbejdelse Tübingen 1913; udgivet paa dansk som „Grundtræk af den danske Statsret“ (Kbhvn. 1890)) er Henrik Hansen Hovedforfatteren — og en lejlighedsvis Virksomhed paa Biografiens Omraade, Skildringer af A. W. Scheel („Nutiden“ Nr. 140 1879) og Aagesen („Illustreret Tidende“ XXI 1879), af M. H. Bornemann, F. C. Bornemann, Matzen o. a. i „Dansk biografisk Lexikon“ og i „Tidsskrift for Retsvidenskab“, af Frederik Bruun og Bernhard Getz i

¹⁾ Jfr. f. Ex. Felix Stoerk: Franz von Holtzendorff. Ein Nachruf (Hamborg 1889) S. 11: „Tritt hier auch der persönliche Antheil Holtzendorffs zurück hinter den für ein künftiges System der Deutschen Gefängniswissenschaft *grundlegenden* Ausführungen Jagemanns, Goos', Liszts u. A . . .“

²⁾ Det nittende Aarhundrede 1876 S. 253—80, S. 313—45.

³⁾ Jfr. Goos: „Om Nævninger“ i Ugeskrift for Retsvæsen 1876 S. 1041—92. Jfr. J. Kreuger: „Goos contra Binding rörande de s. k. Schöffengerichte“ i Christian Naumann's Tidsskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning XV 1878 1. Afd. (Stockholm 1878) S. 532—44.

„Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen og praktisk Strafferet“¹⁾), af Andræ og Krieger i Fabricius' og la Cour's „Danske Stormænd“. Mere periferisk og uden umiddelbar videnskabelig Betydning var Ledelsen af Udgivelsen af Værker vedrørende Universitetsforvaltningen, Universitetets Aarbøger, Retsregler og Legater. Overfor *Udlandet* stod Goos som Gesandten for dansk Retsliv. Han var selvskreven til at give Europa Meddelelser og Oplysninger om Lovgivning og Litteratur. I *Revue de droit international et de législation comparée* leverede han en fortræffelig Oversigt over de skandinaviske Retsforhold i det hele — de nordiske Juristmøder, Litteraturen og Lovgivningen — i Afhandlingen *Le mouvement scandinave en vue de la communauté du droit*²⁾), i „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft“ Beretninger om dansk Straffelovgivning, Praxis og Videnskab³⁾), i *Actes du congrès pénitentiaire international de Rome* en Fremstilling af Fængselsvæsenets Udvikling i Danmark fra 1840⁴⁾) o. s. fr. Sammen med Krieger og Aagesen havde han været Udgiver af tre Bind af F. C. Bornemann's „Samlede Skrifter“, med Nellemann udgav han Holck's Statsforfatnings- og Statsforvaltningsret, med Evaldsen Aagesen's Formueret og „Forelæsninger over den romerske Privatret“, Medudgiver af „Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen og praktisk Strafferet“ og den ene af de to danske Redaktører af „Tidsskrift for Retsvidenskab“. Litterær Betydning havde endelig ogsaa Goos' betydningsfulde legislative Gærning, hans Ungdoms Arbejde

¹⁾ L. c. XIII (1890) S. 2—12 og XXIV (1906) S. 233—40.

²⁾ L. c. X (1878) S. 551—79, XII (1880) S. 425—38, XIII (1881) S. 340—56.

³⁾ L. c. II (1882) S. 127—33, VI (1886) S. 266—78.

⁴⁾ L. c. II 1 (Rom 1888) S. 278—310.

for en Retsplejereform — hans Idealer i saa Henseende ere ikke blegnede med de hvide Haar — og hans Alderdoms Værk angaaende en Omdannelse af Straffelovgivningen¹). Som en Mester stod Goos i Litteraturen. Men i Videnskaben kendes ingen Autokhtoner. Der var ogsaa Skribenter før ham. Og det Spørgsmaal rejste sig for hans Tilhører og Læser: Hvorledes er Goos' Stilling i Forhold til ældre dansk Litteratur og til europæisk Litteratur i det hele?

II.

1. I det 19de og 20de Aarhundredes danske Retslitteratur er der, bortset fra Retshistorien, som indtager en Plads for sig selv, tre Navne, der danne Skel og sætte Grænse: A. S. Ørsted, F. C. Bornemann og C. Goos. Med Ørsted som Bannerfører bragtes den juridiske Realisme til Højsædet. Hans dybtgaaende filosofiske Studier, særlig af Kant og Fichte, traadte ikke hindrende i Vejen for hans lige saa simple som geniale Opfattelse af Retsvidenskaben som en praktisk Videnskab. Skarpere og rigtigere end nogen anden paaviste han Betydningen af et nøje og gensidig befrugtende Forhold mellem Teori og Praxis, en Fundamentalsætning, vor Tid endnu altfor ofte er tilbøjelig til at lade gælde som en Papir-Doktrin. Af Stampes Erklæringer havde han lært, og det praktiske Retsliv var den udtømmelige Kilde, hvoraf han øste. Hans for den Tid sjældne Kendskab til europæisk, specielt tysk Litteratur gjorde ham ikke til en Fledføring af tysk Videnskab, men gav Stødet til, at han helt aabnede den

¹) Jfr. nærmere Fz. Dahl: Oversigt over C. Goos' Forfattervirksomhed i Ugeskrift for Retsvæsen 1915 B. S. 24—32.

Dør til Europa, hans Forgængere og samtidige allerhøjest havde holdt paa Klem. Overfor den hastig fremtrængende Hegel'ske Spekulation nedlagde Ørsted Vaabnene, den gamle Kantianer kunde ikke følge den nye Visdoms Angreb paa Kriticismen og dens Skole. Om Ørsted's Beundring for Savigny har været medvirkende til hans Holdning overfor Hegel, faar staa hen. Divergenserne mellem Savigny og Hegel vare til syvende og sidst ikke saa afgørende, bortset fra den personlige Antagonisme, som utvivlsomt har lagt Sten i Vejen for et dybere videnskabeligt Samarbejde. De opererede, naar alt kommer til alt, med samme Grundforestillinger. Savigny's „historiske“ Syn forhindrede ham ikke, bundet som han var i Romanismens Lænker, i at miskende, undervurdere og fejldommen historiske Fænomener og Processer — i den Retning overbødes Mesteren vistnok af Mester-Eleven Puchta, i hvis Pandekter den uforfalskede Begrebsjurisprudens lyser —, og den reale Kærne i Hegel's Tanker fordunkledes altfor ofte af et Skema eller Slagord, som i Virkeligheden kun var en Ramme, en Udtryksform eller Formel¹⁾, en Kendsgærning, der heller ikke maa lades ude af Betragtning ved Bedømmelsen af den Mand, som indledede det *spekulative Interregnum* i dansk Retsvidenskab. Om Gavnligheden eller blot Betydningen af dette Mellemspil ere Meningerne delte. Den endelige Dom herover er ikke fældet endnu, Tiden ligger maaske endnu for nær, om end en udførlig monografisk Behandling og Værdsættelse af Bornemann og hans Værk vilde være i høj Grad ønskelig.

¹⁾ Med Rette har i den nyeste Tid Georg Lasson peget paa de stærke Svingninger i Bedømmelsen af Hegel. For nogle er han den dialektiske Jonglør, der vil konstruere Verden af lutter abstrakte Begreber, for andre den store Realist og Empiriker.

Den Opgave, Frederik Christian Bornemann satte sig til Maal at løse, var at gennemføre en filosofisk Behandling af Retsvidenskaben. Han var vel ikke blind for det uhyre Fremskridt, der betegnedes ved Navnet Anders Sandøe Ørsted. Men han opfattede egentlig kun Ørsted som Afslutteren af en Periode, den dogmatisk-exegetiske, som den glimrende Praktiker, der ved sin exegetiske Virksomhed havde tilfredsstillet Videnskabens og det borgerlige Livs nærmeste Trang. Om han betragtede sin egen Virksomhed som en direkte Opposition mod Ørsted, er maaske tvivlsomt, men at han, der frakendte Ørsted Talent for spekulativ Tænkning, saa den som et *højere* Trin i Udviklingen, er i hvert Fald givet. Thi hin Periode, der af Bornemann selv benævnes som den positive Retsvidenskabs Udgangspunkt, maa efter Hegel'sk-Heiberg'sk Tankegang repræsentere det underordnede endelige Udviklingstrin — — maaske passende for „den store exoteriske Hob“¹⁾ Kun under „særdeles Forhold“ kan efter Bornemann Litteraturens Tendens være praktisk. „Spørgsmaalet om, hvad der er gældende Ret, er af en langt mere underordnet Betydning for Videnskaben end for Livet; og Exegesens produktive Moment (hvorved den kan adskilles fra den egentlige Fortolkning i stræng Forstand) har kun Realitet som Retsudvikling, medens det umiddelbart betragtet som videnskabelig Bearbejdelse af Retten ej altid vil kunne holde Prøve“²⁾. Skal Retsvidenskaben ikke blive tilbage for de øvrige Videnskaber,

¹⁾ Heiberg har sikkert paavirket Bornemann stærkt. Efter Martensen's Udsagn var det gennem Heiberg's Afhandlinger, at Vennerne Bornemann og Martensen søgte at trænge ind i Hegel, jfr. H. Martensen: Af mit Levnet I (Kbhvn. 1882) S. 80 og 83.

²⁾ F. C. Bornemann: Indledningsforedrag til Forelæsninger over Retsvidenskaben ved Kiøbenhavns Universitet (Kbhvn. 1839) S. 9. (Samlede Skrifter V) sammesteds 1866—68 (S. 7—8).

maa den underkastes en spekulativ Behandling. At bortvise Filosofien fra Retsvidenskabens Omraade, vilde kun anstifte Forvirring. De største retlige Grundspørgsmaal kunde aldeles ikke besvares, saalænge Retsvidenskaben hævdede en absolut Uafhængighed af Filosofien, thi sit eget højeste Begreb kan Retsvidenskaben ikke begrundede, da enhver Begrundelse sker ved et højere Begreb. At tidligere filosofiske Behandlinger af Retsvidenskaben vare strandede, laa ene og alene deri, at Filosofien selv var hildet i Ensidighed, men efter Hegel's Optræden, da Filosofien — skønt langt fra at have naaet Fuldkommenheden, langt fra tilfulde at have løst alle sine Opgaver — dog er kommet udover alle ensidige Principer, da den har anvist dem alle deres rette Plads, hvert efter sin relative Gyldighed, „nu da Forsoningen er tilvejebragt paa Filosofiens eget Gebet: nu er der ogsaa Udsigt til, at Forsoningen med de reale Videnskaber og navnlig Retsvidenskaben vil være mulig“¹⁾. Med det Hegel'ske Løsen begyndte Bornemann sin Forfatterbane, under det Tegn vilde han hjemføre Sejren. Intet Under, at han til Æmne for sin Licentiaafhandling valgte Bortførelsesforbrydelsen²⁾, hvor han uhindret af Lovgivning og Praxis — der anføres vistnok ikke en eneste Dom — kunde lade sin spekulative Genius raade, og det Hegel'ske Grundsynspunkt prægede og gennemsyrede ogsaa hans „Foredrag over den almindelige Rets- og Statslære“, det Værk, som er den umiddelbare Forløber for Goos' almindelige Retslære. Det

¹⁾ L. c. S. 15 (S. Skr. V S. 13). Man sammenligne hermed Heiberg's bekendte Resumé i „Om Philosophiens Betydning for den nuværende Tid“ (Kbhvn. 1833 S. 48, Prosaiske Skrifter I S. 430): „For med faa Ord at karakterisere den Hegelske Filosofi, kan man sige, at den ligesom den gøthiske Poesi, forsoner Idealet med Virkeligheden, vore Fordringer med det, som vi besidde, vore Ønsker med det, som er opnaaet.“

²⁾ *De crimine raptus* (Kbhvn. 1839).

toner strax frem i Bornemann's Undersøgelse af Retsordenens Væsen, i hans Tredeling af Menneskelivets Hovedtrin, det naturlige, animalsk-vegetative og det aandelige eller det naturlige, fornuftige og religiøse Liv, i hans Bestemmelse af Retsordenen som en ejendommelig Livets Potens, der staar midt imellem Naturens og Aandens usynlige Intellektualverden. Ligesom det i den Hegel'sk-Heiberg'ske Æstetik med dens Undervurderer af det individuelle er den absolute Aand, Verdensaanden, der gennem det enkelte Individ som Mellemlid frembringer Kunstværket, er det Kunstværk, vi kalde Retsordenen, ikke et Resultat af den individuelle Menneskeands frie Produktivitet¹⁾, men af en i Masserne sig udviklende Almenbevidsthed. Retsbevidstheden har en overvejende objektiv uindividuel Karakter, Retsordenen er den højere Naturens Orden og som saadan den objektive Sædeligheds, Samfundssædelighedens Rige. Man sporer tydelig i disse Vendinger Indflydelsen fra Stahl, der trods sin levende Overbevisning om den Hegel'ske Filosofis Usandhed²⁾ og sin Tilslutning til Schelling, som dog heller ikke bestod hans filosofiske Vandprøve, og til den historiske Skole, ikke kan fornægte det Hegel'ske Blod i Aarerne. Efter Stahl er Retten „*das Gemeinethos*“, „*das objektive Ethos*“³⁾, men han adskiller sig iøvrigt fra Hegel — og Bornemann — ved som Verdensprincippet at sætte Guds Personlighed. Statens Magt hviler ikke paa menneskelig Overenskomst eller Tildeling, dens Berettigelse skyldes Fuldmagt fra Gud⁴⁾. I

¹⁾ Jfr. ogsaa C. Weis: Staten og dens Individuer. Indledning i Retsvidenskaben (Kbhvn. 1845) S. 23 o. ff.

²⁾ F. J. Stahl: Die Philosophie des Rechts I 2. Opl. (Heidelberg 1847) S. XVI.

³⁾ L. c. II 1ste Afd. 2. Opl. (sammesteds 1845) S. 162.

⁴⁾ En nærmere Udvikling af Forholdet mellem Bornemann og Stahl, hvis til det yderste konsekvente teokratiske Standpunkt f. Ex. i Strafferetten lod selv Kant's Rigmisme langt tilbage, maa forbeholdes til en senere Lejlighed.

den videre Udformning af Retslæren, i Begrundelsen af Rettens forbindende Kraft, i Forskningen efter én ledende Grundtanke eller de ledende Retsideer, i Formuleringen af Retssystemet — Bornemann nævner her en Hegel'sk Trehed: Menneskeretten, hvorunder Formueretten falder, Familieretten og Statsretten — og Undersøgelsen af de enkelte Retsforhold fulgte Bornemann sin filosofiske Ledestjerne. I Æstetiken vurderede Heiberg, metodisk i det mindste, Digterværket efter, om det opfyldte de Fordringer, Digtets „Idé“ krævede. I Retsvidenskaben førte Metoden til at paavise Retsideens Fordringer overfor de menneskelige Livsforhold, der ere retlig Ordning undergivne. Som et verdsligt Sædelighedens Rige besjæles Retsordenen ikke af det hensigtsmæssiges vaklende Begreb — saaledes udtrykker en af Bornemann's Elever sig —, men af det godes evige Idé¹). Men denne Metode, som kunde føre Heiberg ind paa Skematismens og Formalismens snørklede Afveje, forhindrede ikke Bornemann i f. Ex. i Arveretten at frembringe et Værk af høj dogmatisk Rang. Litteraturhistorisk set staar Bornemann som Hegelianismens selvskrevne juridiske Fører. Jævnaldrende som C. Weis og Disciple som C. W. Schönberg, hvis Hovedvirksomhed ogsaa faldt paa andre Felter, indtog en beskednere Plads i Geledet. Dansk Retsvidenskab bragtes ved ham i Berøring med den af Hegel indledede aandelige Bevægelse, der langtfra er standset endnu, men baade i Tyskland og andensteds tager stedse kraftigere Fart. Af Bornemann's Universitets-Forgængere naaede hans Fader, Kant's og Fichte's Discipel, Ørsted's Banemand, Matthias Hastrup

¹) Christian Wilhelm Schönberg: Om Tilregnelser og forbryderisk Skyld, en Udvikling af Grundsætninger for Criminalvidenskaben. Med Henblik paa Literatur og Lovgivning (Kbhvn. 1850) S. 6 f.

Bornemann, hvis Betydning for dansk Retsvidenskab iøvrigt nærmest bestaar i dette Faderskab, kun til i „Den almindelige Retslære“ (Kbhvn. 1832) at yde Indledning og Moralens Grundlære — hvad dette Værk, som aander Studerekammerets og ikke Livets Luft, har med Ret at gøre, vil være en Nutidslæser uklart. J. F. W. Schlegel's „Naturrettens eller den almindelige Retslæres Grundsætninger“¹⁾ repræsenterer Kant's Synspunkter med Afvisning af Fichte og Schelling. I Laurits Nørregaard's „Natur-Rettens første Grunde“²⁾ fremføres Wolf's matematisk-demonstrative Metode i flad Kedsommelighed³⁾. Men den Retslærer, hvis Virksomhed ogsaa paa Retsfilosofiens Omraade er mere end en Episode af større eller mindre Værd, er Ørsted, hvis Opfattelse for adskillige Grundsynspunkters Vedkommende — Forholdet mellem Ret og Moral f. Ex. — er i væsentlig Overensstemmelse med Goos, den direkte Successor af Bornemann, med hvilken sidste Goos ogsaa i Metode og Aandsretning er beslægtet⁴⁾, medens han overgaar ham i juridisk-dogmatisk Begaelse.

Det Spørgsmaal, Studiet af Goos' almindelige Retslære i første Linie giver Anledning til at stille, er dette: Er den ikke — som ogsaa Bornemann's — i Virkeligheden Naturet i anden Potens?⁵⁾ Det bliver vel altid fast-

¹⁾ I—II. (Kbhvn. 1805).

²⁾ Kbhvn. 1784.

³⁾ De endnu ældre Naturretsforestillinger, f. Ex. Hans Paus' udførlige „Naturens Ret, som en Grundvold til den Danske og Norske Borgerlige Ret“ (I—IV, Kbhvn. 1750) og Friderich Christian Schönau's Bagatel „Forsøg paa en Historie om Naturens Rett“ (Kbhvn. 1751), have ikke udøvet nogen Indflydelse.

⁴⁾ Ph. Schweitzer: Geschichte der skandinavischen Litteratur im 19. Jahrhundert III (Leipzig s. a.) S. 27 opfatter vistnok Goos som Hegelianer. Angivelsen af Nellesmann's Navn l. c. vidner kun om Forfatterens Ukendskab til Nellesmann's Virksomhed.

⁵⁾ Cf. Wilkens: Samfundslegemets Grundlove. Et Grundrids af So-

slaaet som en Kendsgærning, læres som et Axiom, at Naturretten forlængst har spillet Bankerot; men er Sandheden ikke den, at den atter og atter dukker op, omend i forklædt Skikkelse, og gør Ulykker, hvor den kan komme til dermed? Er det, trods al Nutids-Tale om og Stræben efter Realisme, dog muligt i Undersøgelser, som gaa udenfor den positive Rets sikre Grund, at stoppe Ørene for Naturrettens Sirenesange?¹⁾ Den Mistillid til den almindelige Retslære, som det stillede Spørgsmaal giver Udtryk for, har Retsfilosofien ofte selv forskyldt, og forsaavidt er Spørgsmaalet berettiget, men iøvrigt sammenblandes vistnok forskellige Ting deri. Selv den krasseste Positivist opererer med Begrebet „Forholdets Natur“, til syvende og sidst dog vel et naturretligt Rudiment. Naturretten har, som den historisk er fremtraadt som Kritiker og Revolutionerer af den bestaaende positive Ret, saalænge den fremholdt den ideale Fordring til Menneskene, repræsenteret en Virksomhed, der ikke behøver at være af det onde og i hvert Fald til Tider har bragt Menneskeheden frem og saaledes dannet en gavnlig Modvægt til den Kvietisme, som er en logisk Følge af den historiske Skoles Udgangspunkt. Angrebet maa rettes paa Postulatet om den „absolute“ Ret og den naturretlige deduktive Metode. Hvad nu Goos angaar, giver han i sine „Forelæsninger over den almindelige Retslære“ (I—II Kbhvn. 1885 og 1892) en Fremstilling af den etiske Retsfilosofi, altsaa en Slags Haandbog i den

ciologien (Kbhvn. 1881) S. 275 betegner ligefrem Goos som udgaaende fra Naturrettens Aand — om end i saa godt Selskab som Jhering's!

¹⁾ Ikke uden Interesse lyder Ernst Immanuel Bekker's aabenhjærtige Selverkendelse: „Zehnmal kann man den langweiligen Zopf der alten naturrechtlichen Doctrin sich abschneiden, unversehens schießt er wieder hinten an“. (Ruperto-Carola. Illustrierte Fest-Chronik der V. Säcular-Feier der Universität Heidelberg (1886) S. 167). Den kan man sikkert give en langt videre Adresse.

ideale Ret, den, som bør være, og synes altsaa at være et let Bytte for dem, der med fuld Føje fornægte Existensen af nogen absolut Ret, ja for de Skeptikere, som i det hele aldeles ikke ville anerkende Muligheden af en almindelig Retslære. Rent bortset fra, at Goos klart ser Betydningen af den positive Rets Filosofi, derunder indbefattet Retshistoriens Filosofi, bør det fremhæves, at han selv saa godt som nogen forstaar Retsbegrebernes Relativitet. Den almindelige Retslære maa forlade de intetsigende Almindelighedens Omraade, den maa trænge ind i de enkelte Retsforholds Væsen, gøre dem til Genstand for nøje Analyse og derefter anvende Retsideen. Den udretter kun noget, naar dens Lære er bygget paa et omfattende og dybtgaaende reelt Studium af Livsforholdene¹). Dette er Goos' Program. Hans Retslære bliver derfor ikke Begrebsjurisprudens. Det er det virkelige Livs Ret, som induktivt behandles, og dette giver Bogen dens videnskabelige og pædagogiske Værdi og fritager den for at rammes af Bentzon's stærke Ord om „Enkeltmænds næsten formastelige Forsøg paa at udtænke, hvorledes det hele burde være“²). I Formuleringen af Retsideen nærmer Goos sig Bornemann — Sætningen er vistnok mere elastisk end praktisk brugbar —, men ellers ere de Bornemann'ske Synspunkter forladte. I polær Modsætning til den Opfattelse, der fornægter „det hensigtsmæssige“ som det retsordnende Princip, hævder Goos Utilitarismens Grundsætning. Skarpt træder han op imod den Hegel'ske Ringeagt for det individuelle. Det af Bornemann fremstillede „objektive Aandsliv“ er ham lige saa ubegribeligt som den Bornemann-

¹) Goos i Letterstedt'ske Tidsskrift III (1880) S. 588, Alm. Retslære I S. 8.

²) V. Bentzon: Skøn og Regel (Univpr. 1914) S. 5—6.

ske „Tænkning i Masserne“. I Enkeltundersøgelserne er Goos naaet et godt Stykke videre frem end sin For­gænger. Lærerig er saaledes hans Udvikling om For­holdet mellem Ret og Moral¹⁾ — de Angreb, som af nyere Forfattere ere rettede derpaa, kunde ligesaavel have Adresse til Kant eller Ørsted —, og om Sædva­nens Forhold til Loven, hans Sondring indenfor Rets­handlerne mellem Løfter og Paalæg — den sidste Be­nævnelse har iøvrigt aldrig ret vundet Borgerret i Litte­raturen —, hans Nægtelse af Begrebet „negativ Ret­lighed“, af Aktieselskabers Opstilling som juridisk Per­son, og i det strafferetlige Afsnit hans Tilslutning til Indeterminismen og Optagelse af Gengældelsesprincippet i hans tidligere Tugt-til-Lydigheds-Teori o. s. v., alt isprængt med et Mylder og en Rigdom af skarpsindige og slaende Tanker, Ideer og Antydninger. Indenfor Retssystemet gøres Hovedsondringen mellem Retsan­ordningens og Retshaandhævelsens Institutioner og in­denfor den første Kreds den bekendte Adskillelse mellem Retsforholdene i den blotte Samleven, i Familien og andre snævre Samfund, i det borgerlige Samfund, hvor­under Formueretten henføres, og i det politiske Sam­fund. Netop ved sine originale og dybtgaaende Under­ søgelser i „Den almindelige Retslære“ — man være saa enig i dens Hovedanlæg og Metode eller ej — har Goos udøvet den store Indflydelse paa sin Samtid, hvil­ket maaske havde været udelukket ved hans „Straffe­ret“ alene, om end dette Skrift vistnok maa regnes for hans betydeligste Arbejde. At Goos' Retslære endelig ikke viger for nogen Fremstilling i samtidig europæisk Litteratur, er en Kendsgærning, som ogsaa tyske Skri­benter have fastslaaet²⁾. Jhering's og Bierling's

¹⁾ Saaledes ogsaa H. Høffding: Etik (4de Udg. Kbhvn. 1913) S. 524.

²⁾ Se f. Ex. Teichmann i „Der Gerichtssaal“ XL (1888) S. 399.

retsfilosofiske Undersøgelser have andet Maal og Sigte end en Lærebog, der først og fremmest er beregnet paa Undervisningsbrug. Man sammenligne den f. Ex. med Kohler's „Lehrbuch der Rechtsphilosophie“ eller lignende systematiske Værker for at overbevise sig om Rigtigheden af den lige ovenfor fremsatte Dom. Om den i nyeste Tid i Danmark stedfundne Degradation af almindelig Retslære som Fag ved juridisk Embedsexamen har været pædagogisk rigtig og forsvarlig, skal ikke undersøges her.

2. Lige imponerende i Anlæg og Udførelse er Goos' andet Hovedværk, Fremstillingen af den danske Strafferet: „Indledning til den danske Strafferet“ (Kbhvn. 1875), „Den danske Strafferets almindelige Del. Første Afsnit: Om Forbrydelsen“ (smst. 1878)¹⁾ og „Den danske Strafferets specielle Del“ I—III smst. 1895—1896, foreløbig Udgave i et Bind 1887). Hans bedste Egenskaber som Forfatter ere koncentrerede dér i Forbund med den sjældne systematiske Sans, der ligesom Fløjten i H. C. Andersen's Æventyr med ubarmhærtig Sikkerhed bringer alt paa sin rette Plads. Stærkt fremtræder ogsaa, særlig naturligvis i den specielle Del, den Ævne, Munch-Petersen etsteds med Rette fremhæver som karakteristisk for Goos, Ævnen til at læse og læse ud af et Lovbud, til at aflure det alle dets Hemmeligheder, en Ævne, hvori han kommer Ørsted nær. Goos' filosofiske Tilbøjeligheder forledte ham ikke til at hylde den længe herskende og ret nærliggende Overtro, at Strafferetten i stærkere Grad end de øvrige Dele af Retssystemet skulde opbygges paa

¹⁾ Den manglende Del, Forsøg og Meddelagtighed, Straffrihedsgrundene, Strafskyldens Ophør, er af Goos mere kortfattet behandlet i „Nordisk Rets encyklopædi“.

en filosofisk Basis, om end hans første Optræden som kriminalistisk Forfatter faldt paa en Tid, hvor man endnu ikke havde gjort Afregning med Hegel og hans Opfattelse af Straffen som dialektisk Nødvendighed, og hvor den nyere Tids kriminalantropologiske og kriminalsociologiske Tendenser kun svagt havde vist sig i Horisonten. Fra den italienske antropologiske Skole tog Goos strax bestemt Afstand. Den internationale kriminalistiske Forening, af hvilken han i kort Tid var Medlem, gav han vel Ret i dens Indsigelse mod tidligere Tidens ensidig juridiske Betragtning af Forbrydelse og Straf og i dens Forlangende om samtidig Hensyntagen til sociologiske Synspunkter — noget synderlig nyt heri fandt han dog ikke —, men samtidig protesterede han kraftig mod enhver Sammenstilling af de normale eller tilregnelige Personer med de abnorme eller utilregnelige. Han hævder Væsensforskellen mellem „Straf“ som Retshaandhævelse mod de tilregnelige og de Repressions- eller Korrektionsforholdsregler, der komme til Anvendelse paa dem, som efter Samfundets Opfattelse ikke ere tilregnelige (afsindige, Børn)¹). Litterært set staar han i Gruppe med Mænd som von Bar og Merkel, Binding og Lamm asch. Sin oprindelige strafretlige Trosbekendelse har han aldrig afsvoret, selv om hans Straffeteori er undergaaet Ændringer.

En kriminalistisk Kæmpeopgave forelaa til Løsning for ham. Den nye endnu gældende Straffelov af 10de Februar 1866 traadte i Kraft faa Aar efter hans Kaldelse til Universitetet. Det gjaldt for ham at skabe det videnskabelige Korrelat dertil, og Resultatet blev et Værk, som vilde indtage en Hædersplads selv i de

¹) Jfr. i det hele Goos' Afhandling „Den internationale Forening for Strafferet“ i Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen og praktisk Strafferet XIII (1890) S. 65—104 og hans Brev til von Liszt i Bulletin de l'union internationale de droit pénal XXI (1914) S. 15—16.

største Kulturlandes Bogverden. Navnlig gælder dette Strafferettens specielle Del, hvor Forarbejderne vare færrest, og hvor Forfatterne, bortset fra Ørsted, kun havde ydet det nødtørftigste. Det er sikkert Goos' ypperste videnskabelige Daad, hans *ἀριστέα*, af Nedskriveren af disse Linier i sin Tid karakteriseret som et Førstehaandsarbejde uden Sidestykke hverken i nordisk eller europæisk Litteratur, i hvert Fald ikke i Tysklands. Med hvilken Føje vil formentlig fremgaa af det følgende.

Nogen samlet systematisk Fremstilling af dansk Strafferet lykkedes det ikke Ørsted at give, men han var iøvrigt ogsaa for denne Disciplins Vedkommende den, der viste Vej og pegede fremad. Det Fremstød, hans Arbejder betyde, belyses skarpt — bortset fra deres indre Værd — ved en simpel litterær Betragtning af hans Forgængere og samtidige, af hvilke Christian Brorson's „Forsøg til den siette Bogs Fortolkning i Christian den femtes Danske og Norske Lov samt Straffene efter de ældre Love“ (Kbhvn. 1791) vel har nogen Betydning som en dygtig Kommentar af en skarpsindig Praktiker, men heller ikke som mere, medens Nørregaard i sine skindmagre Paragrafer blot f. Ex. slaar fast, at „Straf (*poena*) er i Almindelighed et fysisk Onde, sammenføiet med et moralsk Onde“¹⁾ og dermed finder Spørgsmaalet afgjort. Medens disse Skribenter nærmest behandlede Strafferettens specielle Del, — et Værk som Feuerbach's „Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts“ udkom kun faa Aar før Nørregaard's i 1804 indtrufne Død²⁾ — søgte M. H. Bornemann i „Et

¹⁾ Forelæsninger over den Danske og Norske Private Ret IV (Kbhvn. 1788) S. 5.

²⁾ I—II (Erfurt og Chemnitz 1799 og 1800).

Forsøg til at udkaste en almindelig Criminalret" (Kbhvn. 1800) at klare Strafferettens teoretiske Grundspørgsmaal, men man fristes til paa denne Bog, Forfatterens alvorlige Stræben tiltrods, at anvende et Udtryk af G. Brandes „en ulæselig Pakke“; den specielle Del lod han upaaagtet. For Ørsted's omfattende Aand var ingen Forgrening af Strafferetten fremmed, og ligesom sin store Fælle Feuerbach, hvem han nærmer sig i sin Begrundelse af Straffens Væsen, — baade hans og Bauer's Advarselsteori er i Virkeligheden, som man har sagt, en „omdøbt“ Afskrækkelsesteori — havde han det Held at omsætte sin kriminalistiske Viden og Stræben i en legislativ Virksomhed af indgribende Betydning. Som Kriminalist taaler han at maales med en europæisk Alen, kun som saadan var — og er — han kendt og skattet i Tyskland. Selv om han ikke f. Ex. i sin Retsbrudslære har sagt det sidste Ord, findes saavel der som paa talrige andre Punkter „den Traad, som langt senere er optaget og spundet videre“¹⁾. F. C. Bornemann's spekulative Temperament laa det nærmest at sysle med Strafferettens almindelige Problemer. I sin Begrundelse af Straffen gaar han ligesom Stahl ud fra Retfærdighedsideen²⁾, dog uden det den af Stahl iførte teologiske Klædebon. I „den specielle Del“ kom han, bortset fra enkelte værdifulde bredere Undersøgelser, ikke synderlig videre end til at meddele Noter og Berigtigelser til T. Algreen-Ussing's „Haandbog i den danske Kriminalret“. Bornemann's Hovedsondring indenfor Delikterne er mel-

¹⁾ Goos: A. S. Ørsteds Betydning for Moral- og Retsfilosofien samt Strafferetsvidenskaben II S. 96.

²⁾ Stahl: „Es ist das ewige Gesetz der Gerechtigkeit, dass auf das Böse — sohin im Staate auf das Verbrechen — die Strafe folge unabwendbar, das bekundet jedes unbefangene Bewusstseyn“ (Die Philosophie des Rechts II 2den Afd. (Heidelberg 1846) S. 516).

lem de private Forbrydelser (særlig Ærefornærmelser) og „de egentlige“ („offentlige“) Forbrydelser, og indenfor de sidste mellem 1) Forbrydelser mod den almindelige Borgersikkerhed (Forbrydelser mod Ejendomssikkerheden og mod den personlige Sikkerhed (Legemskrænkelser, Manddrab) og almenfarlige Forbrydelser), 2) Forbrydelser mod den offentlige Sædelighed — derunder ogsaa Hor og Bigami — og Religionen samt endelig 3) de egentlige Statsforbrydelser. Videnskabelig set prætenderede Ussing's meget benyttede Haandbog¹⁾ intet. Dens Hovedøjemed var at være „den praktiske Forretningsmand“ til Nytte. Han forkaster Gengældelsesteoriene og hylder den ældre Sikkerhedsteori. At Afskrækelse er Hovedhensigten med al Straf, flyder umiddelbart af dennes Natur. Systematisk set gør Bogen et lidet stringent Indtryk. Et større Fremskridt er det, at Ussing har Blikket aabent for Vigtigheden af Anførelsen af Domstolenes Afgørelser, om end Praxis, ligesom hos Bornemann, tilsyneladende i det mindste, spiller en ganske underordnet Rolle i Fremstillingen. Strax efter Emanationen af Straffeloven af 10de Februar 1866 udsendte den dygtige Praktiker Emil Jürgensen en „Almindelig Veiledning til Forstaaelse af Straffelovens Grundsætninger og almindelige Bestemmelser“ (Kbhvn. 1866), der ingen videre Betydning havde. Først ni Aar senere udkom det Værk, som bragte den Fornyelse, dansk Videnskab havde fornøden.

Goos' „Indledning til den danske Strafferet“ bragte ham med et Slag frem i forreste Række af Europas Kriminalister. Baade i Norden og Tyskland blev Bogen hilst som en litterær Bedrift. Selv hvor Forfatteren færdedes paa ofte betraadte Marker, pløjede han dybere end andre. Overlegent grupperede han de vigtigste af

¹⁾ 4de aldeles omarbejdede Udg. Kbhvn. 1859.

de utallige Straffeteorier, kraftigere end nogen anden følte han deres respektive Fædre paa Pulsen, skarpt og sikkert paaviste han Svagheder i Fundament, Skævhed i Tankegang, bristende Logik. For Goos var Forbrydelsen det uforkastelige Vidnesbyrd om, at Forbryderens Karakter ikke var formet til fast, ubrødelig Lydighed mod Loven, og Straffens Formaal blev da at optugte denne Karakter, denne Vilje til Lydighed derimod. I sin 1892 udgivne anden Del af „Retslæren“ modifce-rede han denne Teori og optog det tidligere af ham afviste Gengældelsessynspunkt som et Led deri¹⁾, men i Modsætning til Deterministen Merkel fra et rent indeterministisk Stade. Dybt bundet Gengældelsesideen i det menneskelige Sind — for Kraepelin er Hævn og Gengældelse ogsaa et —, men det var ikke Hensynet til dens vældige historiske og faktiske Rolle, der bestemte Strømkæntringen hos Goos. Han kunde ikke af Hensyn til den menneskelige Frihed følge de Konsekvenser, Forkæmperne for den moderne Formaaalsstraf syntes at maatte drage. De ubestemte Straffedomme vilde prisgive Individets Ret overfor Samfundet. Straffen er foruden Tugt en Soning. Den er den Lidelse, hvori Samfundet udtrykker sin Dom om Skyldens Størrelse. Hans Standpunkt betød en Tilbagevenden til den klassiske Skoles etiske Postulater. Med samme Energi, samme Forstandsskarphed gennemførtes Fremstillingen i „Indledningen“. Tyske Kritikere fremhævede bl. a. Afsnittet om Straffelovens Virkekreds med Hensyn til Forbrydelsens Sted og Subjekt²⁾. Af stort Værd ere

¹⁾ C. N. Starcke: Samvittighedslivet (Kbhvn. 1897) S. 155 o. ff. ser et stort Fremskridt heri. Jfr. tildels ogsaa Eyvind Olrik: Studier over Tilregnelighedsspørgsmaalet i Strafferetten (Kbhvn. 1897) S. 35 o. ff.

²⁾ Schierlinger i „Der Gerichtssaal“ XXVIII (1876) S. 637—38, se ogsaa Binding: Grundriss des Deutschen Strafrechts. Allgemeiner Teil (8. Opl. Leipzig 1913) S. 80, jfr. S. 60.

ogsaa de vanskelige Undersøgelser om skærpene og formildende Straffelove og om Berøringerne mellem de ud af Kraft traadte Straffelove og senere begaaede Forbrydelser.

Den Beundring, „Indledningen“ havde vakt, fik ny Næring ved Udviklingen af den fuldbyrdede Forbrydelse i første Afsnit af „den almindelige Del“ (1878). Et Hovedpunkt heri var Goos' berømte Retsbrudslære, hans Bestemmelse af den retstridige Handling som den, der under de forhaandenværende Omstændigheder udsætter det retsbeskyttede Gode for en efter Aarsagsloven forudseelig Forstyrrelse, medmindre dens Foretagelse trods sin Farlighed har Medhold i en fornuftig Livsvirk-somheds Krav og da sker med Iagttagelse af fornuftig Forsigtighed, eller kortere udtrykt den farlige og ufor-svarlige Handling. Den ældre danske Teori — selv Ørsted medregnet — var med sin Sammenblanding af objektive og subjektive Momenter ikke naaet at give dette Kardinalspørgsmaal den afsluttende Løsning, i Tyskland havde Forskere som Krug, Stübel og Luden forsøgt Besvarelser, men den Opfattelse, som i alt Fald i Norden fandt størst Tilslutning, fremsattes omtrent samtidig og uafhængig af hinanden af Danskeren Goos¹⁾ og Nordmanden Getz²⁾, beslægtet med Tyskeren von Bar's Lære i det skarpsindige Skrift „Die Lehre vom Causalzusammenhange im Rechte, besonders im Strafrechte“ (Leipzig 1871), Forløberen for von Kries' Teori om den adækvate Kausalsammenhæng, der endnu

¹⁾ I utrykte Forelæsninger 1870, jfr. Aagesen's foran S. 17 Note ¹ citerede Universitetsprogram af 1871 og Jul. Lassen: Om Betingelserne for Forsøgets Strafbarhed (Kbhvn. 1879) S. 10.

²⁾ „Om den saakaldte Delagtighed i Forbrydelse“ (Kristiania 1875), optaget i Getz' „Juridiske Afhandlinger“ (sammesteds 1903) S. 3—94. Jfr. iøvrigt Getz' egen smukke Udtalelse i Norsk Retstidende 1879 S. 302 Note 2.

drøftes i Tyskland, hvor Spørgsmaalet stadig er *sub judice*. I Meddelagtighedslæren gik Goos og Getz hver sin Vej. I anden Række efter den af Goos fastslaaede principale Lov om Handlefrihedens Grænser opstillede han den Sætning, at Handlinger, der i sig selv, objektivt bedømt, ikke ere eller behøve at være retstridige, dog ikke maa stilles i en Retsbrudsviljes Tjeneste, altsaa ikke maa foretages for at bidrage til Realisationen af en saadan, og herpaa støttedes Strafbarheden af Forsøg og Meddelagtighed, medens Getz — med Tilslutning af Jul. Lassen og Torp — hævdede, at Spørgsmaalet om Meddelagtigheds Retstridighed maa afgøres efter den almindelige (principale) Lov om Handlefriheden. Til denne vigtige Undersøgelse sluttede sig dybtborende Udrædninger af Retsbrudets Tilregnelighed, af Strafbarheden af juridiske Personer, Retsvildfarelser, Forsættet, hvor Goos bl. a. for sit Vedkommende afgjorde det gamle Tvistemaal om *dolus eventualis* ved en Udvisning deraf af Forsættets Rige som et uholdbart Begreb.

Goos' Strafferets „specielle Del“ er sikkert et af nordisk Retsvidenskabs betydeligste dogmatiske Værker og indtager ogsaa, som allerede ovenfor bemærket, en enestaaende Plads i europæisk Retslitteratur. Hvad man nærmest skulde sammenstille det med, er *Kommentarer* som *Garraud's „Traité théorique et pratique du droit pénal français“*¹⁾, *Carrara's „Programma del Corso di diritto penale“*, *Joaquín Francisco Pacheco: „El código penal concordado y comentado“*²⁾ og maa-ske *H. J. Smidt: „Geschiedenis van het Wetboek van Strafrecht“*³⁾. Men for tysk-østerrigsk Viden-

¹⁾ I—V Paris 1888—94 og senere Opl.

²⁾ I—III Madrid 6te Udg. 1888.

³⁾ I—V Haarlem 3dje Opl. 1900 o. ff.

skab var Strafferettens specielle Del altid Stedbarn. Den almindelige Del bød den tyske Spekulation og Begrebsgranskning rigere Opgaver, større Tumbleplads. Hos den geniale Banebryder Feuerbach — for blot at begynde med ham — er den „positive“ eller specielle Del, selv med Mittermaier's udførlige Noter, et magert analytisk Skelet, der indskrænker sig til at give en kort og knap Begrebsbestemmelse og en sparsom historisk Henviisning til Romerretten og ældre tysk Ret, og hans Efterfølgere betraadte, i det store og hele, samme Sti. Videnskabelig og praktisk en March paa Stedet. Jenull og Roszhirt, Martin og Wächter, Salchow, Bauer, Jarcke, Heffter, Abegg, Marezoll, Temme, Berner, Schütze og Merkel¹⁾ indskrænkede sig til det traditionelle Paragraf- og Grund-

¹⁾ Jfr. Anselm v. Feuerbach: Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen Peinlichen Rechts (14. Udg. Giessen 1847) S. 264 o. ff., Sebastian Jenull: Das Oesterreichische Criminal-Recht nach seinen Gründen und seinem Geiste II (Grätz 1809). C. F. Roszhirt: Lehrbuch des Criminalrechts (Heidelberg 1821) S. 193 o. ff., Martin: Lehrbuch des Deutschen gemeinen Criminal-Rechts (2. Udg. Heidelberg 1829) S. 241 o. ff., C. G. Wächter: Lehrbuch des Römisch-Teutschen Strafrechts II (Stuttgart 1826), J. C. Salchow: Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen peinlichen Rechts, mit besonderer Rücksicht auf das preussische Recht, (3. Udg. Halle 1823) S. 138 o. ff., Anton Bauer: Lehrbuch des Strafrechts (2. Udg. Göttingen 1833) S. 233 o. ff., C. E. Jarcke: Handbuch des gemeinen deutschen Strafrechts II—III (Berlin 1828 og 1830), A. W. Heffter: Lehrbuch des gemeinen deutschen Strafrechts (5. Opl. Braunschweig 1854) S. 156 o. ff., J. Fr. H. Abegg: Lehrbuch der Strafrechts-Wissenschaft (Neustadt a. d. Orla 1836) S. 261 o. ff., Theodor Marezoll: Das gemeine deutsche Criminalrecht als Grundlage der neueren deutschen Strafgesetzbuchungen (3. Udg. Leipzig 1856) S. 225 o. ff., J. D. H. Temme: Lehrbuch des Preussischen Strafrechts (Berlin 1853) S. 549 o. ff. og Lehrbuch des Gemeinen Deutschen Strafrechts (Stuttgart 1876) S. 202 o. ff., A. F. Berner: Lehrbuch des Deutschen Strafrechtes (16. Opl. Leipzig 1891) S. 338 o. ff., Th. R. Schütze: Lehrbuch des Deutschen Strafrechts auf Grund des Reichsstrafgesetzbuches (2. Opl. Leipzig 1874) S. 220 o. ff., A. Merke: Lehrbuch des Deutschen Strafrechts (Stuttgart 1889) S. 285 o. ff.

rids-Princip. Hos Tittmann, Henke, Hälschner og Haeberlin¹⁾ gøres Tilløb til en Fremstilling paa en bredere Basis, men de nyeste Lærebøger som Janka's, Hugo Meyer-Allfeld's og von Liszt's have bevaret den historiske Linie fra Feuerbach. Den tyske Kriminalist, der først slog til Lyd for en Forandring, var Binding, som selv konverterede sit „Grundriss“ til en „Lehrbuch“ og i Fortalen til den sidste (1905) bittert beklagede sig over den tidligere Videnskabs Forsømmelse af den specielle Del²⁾. Hvad Goos' Værk betød ogsaa i Sammenligning med tysk Videnskab, blev tilfulde anerkendt af den i Aaret 1912 afdøde særlig litteraturkyndige Basel-Professor Albert Teichmann i en Anmeldelse i „Der Gerichtssaal“³⁾. Med Rette pegede Teichmann her paa et af de Punkter, hvor Goos' Fremstilling langt overgaar hidtidige tyske og andre europæiske Behandlinger, den til det yderste gennemførte Hensyntagen til Praxis, en Rets-Kilde, der selv i Binding's nys anførte Bog indtager en meget beskedent Plads. Klart viser det sig da i dette Goos's Hovedarbejde, at det for ham ikke i første Linie er det rene Skema, som er det afgørende. Retsreglernes logi-

¹⁾ C. A. Tittmann: Handbuch der Strafrechtswissenschaft und der deutschen Strafgesetzkunde II—III (Halle 1807 og 1809), Eduard Henke: Handbuch des Criminalrechts und der Criminalpolitik II—III (Berlin og Stettin 1826 og 1830), Hugo Hälschner: Das preussische Strafrecht III (Bonn 1868, ufuldendt), C. F. W. J. Haeberlin: Grundsätze des Criminalrechts nach den neuen deutschen Strafgesetzbüchern III—IV (Leipzig 1848—49).

²⁾ Jfr. min Meddelelse i Ugeskrift for Retsvæsen 1905 S. 691.

³⁾ XL (1888) S. 399—400. Da denne Anmeldelse vistnok er mindre kendt, vil det formentlig have nogen Interesse at citere et Udsnit deraf. Teichmann udtaler bl. a. l. c. S. 399: „Im Schärfe des Urtheils und Sorgfalt der Erörterung übertrifft es das bisher in Dänemark geleistete, und ich wüsste auch aus sonstiger Literatur anderer Staaten kein Werk zu nennen, dass der Rechtsprechung eine so ausgedehnte Berücksichtigung schenkt, wie vorliegendes Werk . . .“

ske Udvikling beror ikke for ham paa den abstrakte begrebmæssige Deduktion, men er knyttet til det mest indgaaende Studium af Retsanvendelsen. Klages der over, at den systematiske Begrebssætten i sin dialektiske Bevægelse næsten naturnødvendig maa føre til Adsplittelse af praktisk og naturlig beslægtede Æmner, rammer en saadan Anke netop kun Systematiken, det ydre, ikke Begrebsudviklingens indre Værd, hvorpaa det dog alene kommer an. Den af Goos i Strafferettens specielle Del foretagne Inddeling af de enkelte Forbrydelser følger ganske det indenfor Retsanordningen opstillede ovenfor omtalte System, der i Klarhed og Overskuelighed betyder et stort Fremskridt overfor de mere eller mindre vilkaarlige Systemer af Bornemann og andre. Det vilde føre for vidt her — og formentlig ogsaa være uforment — Punkt for Punkt at paavise, hvor langt Goos i dette Skrift har ført dansk Strafferetsvidenskab frem. Helt igennem glimte de enkelte Specialundersøgelser af Forfatterens sjældne juridiske Intelligens. Fremhæves kunde bl. m. a. Dokumenteringen af, at Straffelovens § 203 (de mindre grove Legemsfornærmelser) ikke maa betragtes som staaende isoleret, men som en Fortsættelse af Straffebudet i § 200 og altsaa omhandlende de Tilfælde, at Volden efter den sidstnævnte Paragraf har haft en Skade til Følge, den indgaaende Fortolkning af Straffelovens § 210 (ulovlig Tvang), Udviklingen om Dokumentfalsk o. l. (Forbrydelserne mod den sociale Handlefrihed) og om Berigelsesforbrydelserne, hvor Goos som det til *animus lucri faciendi* svarende objektive Retsbrudsmoment opfatter Berigelsen som et Angreb paa den Interesse, Samfundet har i det etablerede Formuefordelingssystem. Et prægnant Exempel paa den Sikkerhed og Overlegenhed, hvormed Goos tumler selv de mest spegede og ind-

viklede Lovbestemmelser, er Dissektionen af Straffelovens Bedrageriparagraffer, et Æmne, han senere optog til fornyet Undersøgelse i den udtømmende Afhandling „Bemærkninger om Bedrageriforbrydelsens Behandling i dansk Ret“ i „Tidsskrift for Retsvidenskab“¹⁾. Selv om den nugældende Straffelov i en ikke altfor fjærn Fremtid finder en Efterfølger, selv om det af Goos opstillede System, den af ham fulgte Metode afløses af andre, vil, saa længe dansk Videnskab virker, hans Strafferets specielle Del bevare sit Værd som en fremragende Aandspræstation af en fremragende Retstænk — en Mesters mesterlige Værk.

III.

Den 3dje Januar 1915 fylder Carl Goos 80 Aar. Midt imellem os staar han, i fuld Legems- og Aandskraft. Han ser tilbage paa et Liv, fyldt af den intensiveste Arbejdsglæde, baaret og støttet af en Arbejdsævne, som kun faa eje den. Paa hver Plads, han har været sat, har han trukket Læsset, paa Universitetet, i Rigsdagens Udvalg, som Ordfører for betydningsfulde Udvalg, i Lovkommissioner, i alle de praktiske Stillinger, han har indtaget, og dem, han den Dag i Dag beklæder. I den politiske Kamptid stod der oftere Gny om Goos' Navn, og det kunde hænde, hvad der synes at være en sørgelig Følge af de smaa Forhold i et lille Land, at Modstandere for Politikeren Goos glemte den udmærkede retslærde, syntes ikke en Gang at skimte den Glans, han har kastet over sit Fædreland ved sit geniale Arbejde paa alle Retslivets Felter. Han har været en Lærer for os alle, for Teoriens Dyrkere som for Praxis' Udøvere.

¹⁾ XIII (1900) S. 42—148.

En ualmindelig Vækker og Ansporer, en Sædemand for Tanker, der have spiret, ere modnede og have baaret Frugt i mange Fold. Han har skaffet dansk Retsvidenskab den Plads i Solen, som den fortjente. Med Sikkerhed er det vanskeligt at spaa om Fremtiden. Litteraturens Mænd, baade den videnskabelige og æstetiske, ere snart paa Bunden af Bølgedalen, snart oppe paa Bølgernes Top. Den samme Skæbne rammer vel ogsaa Goos. Men Kærnen i hans Værk vil bestaa. Den Plads, han historisk har indtaget, den Indflydelse, han har udøvet, vil ingen kunne bestride eller røve. Og Eftertidens Dom eller Vurderen bør ikke forurolige os. Vi, hans samtidige, kunne i hvert Fald vidne, at hans Indsæt i dansk Aandsliv vilde vi ikke have undværet. Til den sjældne Aarsfest, han fejrer, lyder en varm Hyldest og Tak fra enhver, der har syslet med vor Ret, en Tak, der forenes med Ønsket om endnu en lang og lykkelig Virksomhed i Retslivets Tjeneste. *Multos annos!*

VED BUDSKABET OM GOOS' DØD

DEN 20. DECEMBER 1917

(Tilskueren I 1918)

I.

Han var Jurist, Jurist fra Isse til Hæl. Ikke, at han mente, at Livet skulde være Rettens Træl eller Begreberne Retsanvendelsens Tyran. Men han ønskede en Praxis prøvet og hærdet i Tænkningens Esse, og i hans ualmindelige Hjærne opfangedes Fænomenerne juridisk, ikke æstetisk, kunstnerisk eller politisk. Med en ringe Tillæmpning kunde man paa Goos anvende Heiberg's Selvkarakteristik:

. . . da sagtens alt i Livet
 og en *retlig* Side har,
 og det ham især blev givet
 den i alt at blive vår.

Han var ogsaa som ganske ung klar over sit Kald. Han har ikke lidt Studievalgets Kvaler. Han er ikke blevet rystet eller kuert af nogen *Sturm und Drang* som den lidenskabelige Anselm Feuerbach, hvis Hjertes første Kærlighed var Filosofien, og der selv som ældre berømt Kriminalist udtalte sin Modbydelighed for Jurisprudensen! Og han har ikke maattet bøje sig for et Enevældens *Poscimus*, efter hvis Bud den store tyske Retslærde Carl Georg Wächter *skulde* være Jurist, fordi hans Fader var det! Carl Goos ejede alle de Ævner, der skabe den fremragende Retsforsker. Dybt saa han, sikkert vurderede han, skarpt definerede han. Og hans usædvanlige systematiske Talent fremhævedes alt af det retsvidenskabelige Fakultet i dets Bedømmelse af hans retshistoriske Guldmedailleafhandling. Hans Fortolkning er aldrig paa bedste Beskub. Altid skarpsindig, aldrig spidsfindig. Hans Analyse af det konkrete Lovbud aldrig haandværksmæssig, mekanisk, aandløs. Med genialt Klarsyn, med forbløffende Sikkerhed fatter og griber han den almindelige Retstanke, det Princip, der ligger gemt i Paragrafens Ord. Han maaler dens Rækkevidde, afstikker dens Grænser under Hensyn til det fundne Princip med en Stringens og logisk Kraft, der *kan* være saa voldsom, at den næsten tager Vejret fra en. Det er den samme Metode, han gennemfører, naar han i sin Retsfilosofi stævner de enkelte Retsforhold for Retsideens Tribunal til Undersøgelse og Dom. Lærerigt at sammenligne Ejendommelighederne ved den Ørsted'ske og den Goos'ske Exegese. Hin, baaret af praktisk Sans og den „*sunde Fornuft*“, som Ørsted selv be-

skedent i et af sine Ungdomsskrifter taler om, men som rigtignok var Geni, denne, *de large envergure*, gennemført til yderste Konsekvens, glimtvis i noget større Afhængighedsforhold til det generelle Synspunkt. Simple Paragrafjurisprudens, sofistisk Tingstud-Argumentation, snedig Dialektik trives ikke, er ikke til Huse hos Goos. Hos ham er der højt til Loftet og vid Udsigt. Se den mesterlige Udredning af Arvelovens Broderlods-begreb i den ridderlige Dyst mellem Aagesen og ham, se den brede Baggrund, han giver dette tilsyneladende isolerede Spørgsmaal. Den Overlegenhed, hvormed han finder Vej og Sti i det Vildnis, der hedder Straffelovens Bedragerikapitel, eller gaar til Bunds i det kinesiske Æskesystem, der indeholdes i § 210 om den ulovlige Tvang. Han skræller Lovstedets Led fra hinanden som Bladene paa et Løg, indtil Bestemmelsens virkelige Kærne kommer frem. Goos' videnskabelige Fantasi har ikke N. Lassen's frodige Friskhed. Den flyver eller flagrer ikke lyrisk-romantisk som hos Kohler eller paradoxalt som hos Rudolph Sohm, Kirkerettens Søren Kierkegaard. Den fornægter aldrig sin Tugt i Logikens jærnhaarde Skole. Goos er ikke Ørsted. Han er heller ikke Bornemann. Han har noget af bægge. Men først og sidst er han Goos. Som enhver betydelig Mand var han selv sin egen Kategori.

Det saa man strax. Man greb hans Bøger som Manna i den juridiske Ørken. Ikke alene, ikke engang i fremmeste Linie paa Grund af hans Klarlæggen af den positive Ret, omend man fandt den en Oktav højere end alle andre. Men fordi han, som en Retsvidenskabens Hegel, med en Stuart Mill's Sans for Livets Realiteter, gav en „Phänomenologie des *Rechtes*“, fordi han rejste og besvarede det præliminære Spørgsmaal om Rettens Væsen og *ratio existendi*, fordi han viste den

hele levende Retsorganisme som et væsentligt, ikke blot tilfældigt og ligegyldigt Led i den menneskelige Kultur. De enkelte Lovbud synes som Sand uden Mørtel, — *harena sine calce*, for at bruge et Udtryk af Caligula — og den dogmatisk-positive Fremstilling deraf laaner nødvendig noget af Lovens Hersker- og Kommandorøst. I den almindelige Retslære møder den positive Lovgivning sin Kritiker og Vurderer. Dér gælder det en Forstaaelse af Loven og Retten i det hele i anden Potens. Og det var den, man søgte og fandt hos Goos. Han pegede paa den indre Sammenhæng mellem Rets-tankerne, vejede og prøvede dem, kortlagde og ordnede systematisk samtlige Retsordenens Riger og Lande. Han kan have fejlet i Enkeltheder, han kan have tillagt visse bestaaende Retsinstituter en mere absolut eller etisk Værdi, end de fortjene. Sligt betyder lidet i Sammenligning med, at han for sit Slægtled, for de vekslede Juristgenerationer lige indtil de alleryngste har været en Opdrager og Vækker som før ham kun Ørsted, at hans Tanker i den Grad ere blevne Kød og Blod hos Danmarks Retsdyrkere, at de yngre knap nok ere paa det rene med, hvor Faderskabet er at spore. Kun en sparsommere Plads indenfor Goos' Produktion indtager hans Udvikling af Fortidens Ret. Uovertruffet i nordisk, ja i europæisk Retsvidenskab er hans Fremstilling af Nutidens. Som Retsfilosof — og Deltager i legislativ Virksomhed — var han ogsaa med til at skabe Fremtidens. Trist, at hans Lære om „den rigtige Ret“, hæmmet af Sprogets Lænker, ikke har kunnet trænge udenfor Nordens Grænser. Man vil have Vanskelighed ved at finde hans Ligemand som juridisk *Erkendelses-teoretiker* blandt nulevende Forskere.

II.

Det var ved disse Værker, Retslæren og Strafferetten med et glimtende Køl vand af fængselsretlige og straffeprocessuelle, familie- og arveretlige, statsretsfilosofiske Afhandlinger, at Goos fangede og beherskede den studerende Ungdoms Sind. Mindre ved sin personlige Lærergærning. Hans enestaaende Autoritet, hans videnskabelige Ry og Anseelse som Fakultetets ubestridte Førstemand, hans vældige Indflydelse, der kendtes overalt, baade i den noget ældre Teori — Aagesen — og i hele den yngre, affødte vel Beundring og Taknemmelighed, men bidrog ogsaa til at rejse ligesom en usynlig Respektens Mur mellem ham og Studenterne. Hans Høvdingemine kunde skræmme. Barsk kunde han se ud. Var man kommet ham nærmere — f. Ex. ved hans uforglemmelige Gennemgang af de skriftlige Opgaver —, opdagede man snart, at denne *Noli me tangere*-Holdning i Virkeligheden havde sin Rod i en vis Tilbageholdenhed, maaske Forlegenhed, der ved første Øjekast syntes at være denne statelige og stoute Skikkelse saa fremmed som vel muligt, og dækkede over megen bunden Varme og Velvilje. Hans Forelæsninger vare ikke Hverdagskost. Med raske og spændstige Skridt besteg han Katedret. Et Hoved præget af Kraft og aandelig Myndighed. En Profil af energisk Skønhed og høj Intelligens. Hans Blik søgte gjerne Auditoriets Vindue, Tilhørerne syntes at forsvinde for ham, medens han kæmpede med sig selv for at finde det mest slaaende og sluttede Udtryk for sine Tanker. Han savnede den letløbende, ørkesløse Veltalenhed. Stemmens ejendommelige Hæven og Sænken, Foredragets pointerede Forkærlighed for Bisætningen og Biorde, de karakteristiske Trækninger, der fra Tid til anden krusede

Mundens nedadbøjede Linie, — alt dette svarede vel ikke til den renlivede Retoriks Regler eller Kunst. Men efter andre Maalestokke — Indholdets Dybde, Tankens Vægt — var Goos en Taler af sjælden Betydning. Ofte sagde jeg til mig selv, naar jeg lyttede til Goos: „Saaledes har Hegel talt til sine Tilhørere!“

Ogsaa som Skribent, i det mindste i sin første Forfatterperiode, har Goos øjensynlig ført en tilsvarende Kamp. Den af enkelte utaalmodige fremførte Beskyldning for Uklarhed beror paa en Forvexling mellem Klarhed og Lettilgængelighed. Tankemættet og ikke altid udstyret med tilstrækkelige Mellemlød frembød særlig hans Strafferet ingen Sofalekture. Den sparer ikke Læseren for Anstrængelse, kræver en ikke ringe Medtænken fra hans Side. Der verserede mellem de studerende en Anekdote om et stolt afvisende Svar, hvormed Goos havde mødt en Bebrejdelse om Strafferettens Vanskelighed. Rimeligvis en Opdigtning. Med en Variation af en Ytring fra Schleiermacher til Martensen kunde han have nøjedes med at sige: „Min Strafferet er ikke let!“ Den opmærksomme Iagttager vil iøvrigt kunne eftervise en glattere Udvikling i Stil og Sætningsbygning fra de to første Bind af Strafferetten over den glimrende Afhandling om „Den moderne Stat“ i Letterstedtske Tidsskrift til den almindelige Retslære og Strafferettens specielle Del.

Med disse Skrifter fører Goos dansk Retsvidenskab videre frem. Ikke som Indfører af den juridiske Realisme eller Fornægter af en ældre Retnings deduktive Tendens. Men som den geniale Brobygger mellem den Ørsted'ske Realisme og den Bornemann'ske Spekulation, som den, der fremfor nogen anden foretager den skarpeste, radikaleste Revision af Jurisprudensens Grudbegreber og iøvrigt af ethvert retsligt Begreb, der

kom i Berøring med hans Sonde, og som den største juridiske Systematiker, Danmark hidtil har kendt. Nordens første Retslærde efter Ørsted. Enstemmig i alle skandinaviske Lande fældedes samme Dom. Han stod i forreste Geled af Europas Fængselsmænd og Folkeretskyndige. Og som Kriminalist var han et Verdensnavn.

III.

Kun med Frederik Christian Bornemann's „Foredrag over den almindelige Rets- og Statslære“ som umiddelbar Forgænger og Forudsætning kan Goos' ene Hovedværk, hans Retsfilosofi, helt forstaaes og vurderes. Der er en Parallel mellem Hegel's Stilling til Kant og den Holdning, Bornemann indtager overfor Ørsted i sit „Indledningsforedrag til Forelæsninger over Retsvidenskaben ved Kiøbenhavns Universitet“ fra 1839. I dette Skrift genfindes ikke saa lidt af det spekulative Hovmod, der synes at følge Hegelianismen som en Skygge, noget af den overlegne Overbærenhed, hvorved Bornemann's filosofiske Læremester Heiberg behandler Spidsborgeren i „En Sjæl efter Døden“. Den af Ørsted indledede realistisk-praktiske Periode, et underordnet *endeligt* Udviklingstrin, afløses med dialektisk Nødvendighed af det Bornemann'ske spekulative *højere!* Og med sin Hegel-Stahl'ske Støbeske staar Bornemann parat til Omsmæltningen. Den lykkedes ham ikke, hverken i Forholdet til sine Fakultetskolleger eller de fleste andre, samtidige eller efterfølgende Retsdyrkere — P. G. Bang, J. E. Larsen, A. W. Scheel, F. T. J. Gram og J. Nellemann —, Fortsættere og Fuldere af Ørsted's Gærning. Den Ørsted'ske Vognborg var for stærk. F. C. Bornemann's Opposition

mægtede ikke at skabe nogen metafysisk Reaktion, men blev et saltholdigt filosofisk Ferment i den herskende, snart mere historiske, snart mere praktiske Behandling af Retsstoffet. Kun hos Goos fandt hans Tanker en modtagelig Jordbund. Der er Lighed, men ogsaa Forskel.

Det Fremskridt, Goos' almindelige Retslære betegner, jævnført med ældre Arbejder, Matthias Hastrup Bornemann's ulæselige Brudstykke fra 1832 og Sønnen Frederik Christian's Forelæsninger, giver sig Udslag ikke alene i de arkitektoniske Enkeltheder, men i hele Bygningens Grundplan og Anlæg. Ligesom det i den Hegel-Heiberg'ske Æstetik med dens, ikke mindst af Georg Brandes paapegede, Undervurderer af det individuelle er den absolute Aand, Verdensaanden, der gennem det enkelte Individ frembringer Kunstværket, er efter Bornemann det Kunstværk, som kaldes Retsordenen, ikke et Resultat af den individuelle Menneskeands „frie Produktivitet“, men af en „i Masserne sig udviklende Almenbevidsthed“. Retsordenen er den højere Naturens Orden og som saadan den objektive Sædeligheds, *Samfundssædelighedens Rige* — det er Friedrich Julius Stahl, der gaar igen i disse og tilsvarende Vendinger. Og denne Retsorden besjæles ikke af det *hensigtsmæssiges vaklende Begreb*, men af det godes evige Ide. Metodisk set følges Bornemann og Goos ad samme Retsideens Sti. Man det er ikke helt den samme Himmel, som hvælver sig over bægge. Hist Begrebernes Æter, her Livets Luft. Kun formelt betragtet er Goos' Retslære en Fremstilling af den ideale Ret, den absolute Ret, den, der bør være. Reelt munder den ud i en begrebsmæssig Undersøgelse af den i et givet Tidsrum gældende Ret, den positive Rets Filosofi, grundet paa og fæstet til et omfattende og dybtgaaende Virkeligheds-Studium af de menneskelige Livs-

forhold. Goos vindicerer *Individet* for Retslæren, forviser hin fra dette forskellige, selvstændige Samfundspersonlighed til Romantikens Billedsamling og Naturaliekabinet. Han bringer det hensigtsmæssige, det praktisk nyttige til Ære og Værdighed igen — dog ikke fra det fladeste utilitariske Standpunkt, som i Skoven kun ser Brænde.

I denne Realismens Aand er hele dette ejendommelige Værk skrevet. Af en Ransager og Iagttaget med den præcise Hjærnes Afsky for det omtrentlige og tilfældige. Det giver et Rundskue over Rettens udstrakte Territorier af ualmindelig Vidde og Perspektiv. Allerede kvantitativt indtager det en Særstilling i europæisk Retsfilosofi. Dets simple og originale System er ikke konstrueret af den Heine'ske Professor, som med sin Nathue og Slobrok stopper Hullerne i Verdensbygningen. Der er gallisk Klarhed i den Hovedinddeling, hvorved Goos drager Skellet mellem Retsanordningens og Retshaandhævelsens Institutioner, mellem de Livsforhold, hvis Ordning og Betyggelse er selvstændigt Formaal for Retsordenen, og dem, som betinges af eller fremkaldes ved hint principale Formaal. Og Firdelingen indenfor den første Gruppe — Retten i de rene Samlivsforhold, i Familien, det borgerlige og politiske Samfund — illustrerer jo egentlig, hvor abstrakt den end forekommer, Robinson Crusoe's vexlende Fata paa den oprindelig øde Ø!

Rustet med denne Bog, hvis Tankefylde man selv ved gentagen Gennemlæsning knap naaede at udgruble, gik man i Leding mod dem iblandt os, der i Samstemmen f. Ex. med en Radikaler som Tyskeren J. H. Kirchmann skaanselsløst og ubarmhjærtig brød Staven over Jurisprudensen som Videnskab. Thi mere end nogen anden juridisk Lærebog bragte den Retsstudiet op i den

videnskabelige Tænkings Sfære. Enten med Tilslutning eller under Angreb tog Filosofer som Starcke, Høffding og N. H. Bang Stilling til dens Udvikling af Forholdet mellem Ret og Moral eller dens Begrundelse af Straffen og dens Maal. I den juridiske Lejr straaede den som en Bavn, hvis Lys trængte ind i og kastede et andet Skær end det tilvante over traditionelle Opfattelser og Fænomener. Aagesen og efter ham Jul. Lassen — og Praxis — adopterede den af Goos opstillede Løfteteori. Ved sin Henvisning til Tro- og Love-Princippet som det retstiftende i Kontraktslæren knækkede Goos det romanistiske Samtykke-Dogmes Aag. Det doktrinære, formal-logiske romerretlige Viljessynspunkt maatte vige for det simple, naturlige, menneskelige, der er Løfteteoriens reale Centrum. Som alle andre Videnskaber har ogsaa Retsvidenskaben under Tidernes Gang maattet døje mangan en Gessler's Hat paa en Stang. Det er et af Hovedkendetegnene paa Goos som juridisk Forsker, at han, selvstændig og selvtænkende, hverken har bøjet Knæ for saadanne eller iøvrigt for ormstukne teoretiske Gudebilleder. Et talende Vidnesbyrd herom byder hans berømte, i hans Strafferet udviklede Retsbrudsteori, sikkert et af de vigtigste Fund, den moderne Jurisprudens har at opvise.

IV.

Med dette sit andet Hovedværk, Fremstillingen af den danske Strafferet, har Goos ikke blot ladet alle sine Forgængere — Ørsted ene undtaget — langt tilbage, men samtidig ydet et Arbejde af europæisk Værd og Vægt. Klarlig vise Bogens almindelige Afsnit — Udviklingen af de strafferetlige Hovedprinciper —, at den

skyldes en Forfatter, der har faaet sin kriminalistiske Ilddaab paa en Tid, da den filosofiske og ikke den historiske eller sociologiske og antropologiske Metode var den dominerende ved Problemernes Stillen og Behandling. Ikke mindst i Strafferetsvidenskaben blev Hegel den store Begrebsdanner og Systematiker. Mere og mindre aabenlyst har hans Indflydelse virket. Haardt er han ogsaa krævet til Regnskab af den historiske Retsnings Repræsentanter, som energisk har forlangt den endelige Opgørelse af det Hegel'ske Bo. Som strafferetlig Dogmatiker vandrer Goos ad de Veje, der naturlig nok betrædes af alle Lærebogsforfattere. Bortset fra enkelte fortrinlige Bidrag til Straffeprocessen honorerer han ikke de af Historikerne præsenterede Fordringer. Det er ikke hans Agt at besvare den endnu ikke løste Opgave at gøre Rede for de vekslede Straffeteorier med de skiftende Tidens hele Aand og Kultur som Baggrund. I en af Energi og Forstandsskarphed lysende Udvikling holder han Afregning med det vrimglende Mylder af Straffeteorier, relative og absolute, Afværgelses- og Oprettelsesteorier. Den klassiske Skoles Opfattelse af Straffen som retfærdig Gengældelse, som Forbryderens fortjente Løn plukker han ubønhørlig fra hinanden. Straffens eneste Formaal er at bibringe Retskrænkeren nye og stærkere Motiver til hans Viljes Optugtelse til Lydighed mod Samfundsmagtens Bud. Med saa kraftig Ensidighed var dette Synspunkt gennemført, at det af de fleste — næsten med intellektuel Sorg — følte som et Tilbagekridt, da Goos senere knyttede et Baand mellem sin ældre Teori og det tidligere af ham forkastede Gengældelses- eller Soningsstandpunkt og af den Grund — iøvrigt med Urette — mente det nødvendigt at søge Tilflugt i Indeterminismens Havn. Ikke, fordi Goos nu, mere end før, havde faaet aabnet

Blikket for Gengældelsesprincipets vældige historiske og faktiske Indflydelse — det forkastes i Teorien og praktiseres daglig, baade i Fred og Krig! —, men fordi han følte det som sin Pligt at raabe Vagt i Gevær overfor forskellige moderne kriminalistiske Foreteelser, særlig de ubestemte Straffedomme. Man kan være enig i dette Syn eller ej. Men det bunder ikke i nogen reaktionær Tankegang. Det er Individets Ret overfor Samfundet, som Goos vil vogte. Han frygter det vilkaarlige Skøn — Straffen *ad calendas Graecas*. I Tilregnelighedsdiskussionen indfører Goos et mærkeligt, ikke tilstrækkeligt før paaagtet Argument. Kun tilsyneladende er det til Individets Fordel, at Grænsen mellem Tilregnelighed og Utilregnelighed slappes. Det er i Virkeligheden omvendt. Overfor den normale Person vil Præventionen som Surrogat for Straf virke langt haardere end Straffen selv. Om de af den internationale Kriminalistforening hævdede Krav udtalte Goos ikke samme ubetingede Fordømmelsesdom som Tysklands største nulevende „Klassiker“ Karl Binding. Det sande heri forekom ham blot ikke nyt, det nye om ikke usandt, saa dog ikke rigtigt. Derimod tager Goos bestemt Afstand fra den i Halvfjerdserne opdukkende naturvidenskabelige Skare, som fylkedes under Lombroso's Stander med Ferri og Garofalo som juridiske Penneførere. Men selv en Kriminalist af yderste venstre som Franz von Liszt har stedse, modsat sin Kampfælle Hollænderen van Hamel, med en vis Forsigtighed holdt sig Lombroso fra Livet.

I sin Strafferets almindelige Del gav Goos, som alt ovenfor antydet, en ny Besvarelse af det Fundamental-spørgsmaal, der til alle Tider har sysselsat de stærkeste juridiske Hoveder, Spørgsmaalet om Bestemmelsen af den retstridige Handling. Enhver menneskelig Handling

eller Undladelse bærer i sig Kimen til en Forstyrrelse eller Indgreb i andres Retsgoder. En Grænse maa drages. Ellers bliver Livet umuligt. At søge Grænsen i det filosofiske Aarsagsbegreb, fører ikke til Maalet. I den handlendes — eller undladendes — subjektive Sindelag, i hans gode Tro eller *mala fides*? En Skifting af et Resultat vilde opstaa heraf. Der maa styres midtstrøms. Det gælder at finde en Løsning, som mægter at forsone tvende mod hinanden virkende Interesser. Paa den ene Side den menneskelige Trang og Ret til at handle og røre sig. Paa den anden Rettighedernes Beskyttelse. Det var Historien om Columbus' Æg om igen, da Goos med genial Klarhed og Simpelhed, afvisende enhver metafysisk eller subjektiv Afgørelse, fastslog Nødvendigheden af en objektiv Grænse. Retstridig er Handlingen, naar den er farlig og uforsvarlig. Den objektive Dom om Handlingens sociale Værdi — saaledes udtrykker Torp det etsteds — er det, som gør Udslaget. At fremragende Forskere — i Norge Getz, i Tyskland von Bar — omtrent samtidig eller lidt senere, kom til lignende Resultater som Goos, kan ikke forringe hans Prioritet til denne Opdagelse af Intersekollisionens Betydning i Strafferetten og Erstatningslæren. Goos' Retsbrudsteori, der for Formuerettens Vedkommende blev lyst i Kuld og Køn af Jul. Lassen og hans jævnaldrende, og som synlig har paavirket ogsaa de yngste Teoretikers Opfattelse af Begreberne Skyld og Skade, har tillige faaet den ikke uvæsentlige Betydning, at man i dansk Retsvidenskab forlængst er kommet ud over Diskussioner, der andendsteds — f. Ex. i Tyskland — endnu sætte Sindene i Bevægelse.

Enestaaende i Europas Retslitteratur er Goos' Fremstilling af de enkelte Forbrydelser i hans Strafferets specielle Del. At hverken Norge eller Sverige kan opvise

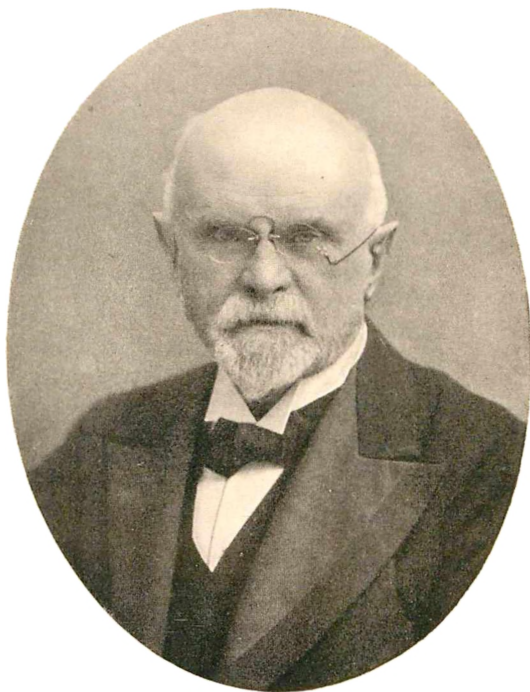
et Sidestykke dertil, at Goos i det hele — ogsaa ved sine Bidrag til Nordisk Retsencyklopædi — har gjort mere for Udviklingen af svensk Strafferet end Svea's egne Forskere, er villig og uden Forbehold anerkendt af de mest kompetente Bedømmere i de to Broderfolk. Men ogsaa andre, selv de største Kulturnationer med deres uendelig rigere Produktion, maa her vige. Baade i de romanske Lande, i Holland, Belgien o. s. fr. er Hovedvægten lagt enten paa den historiske eller kommentarmæssige Behandling af Æmnet. Og et Strafferettens Eldorado som Tyskland kan ikke unddrage sig samme Kendelse. Lige fra Feuerbach til von Liszt har den tyske Forskning skubbet Strafferettens specielle Del til Side som Stedbarn. Og der er hidtil her ingen Forandring at spore, trods Binding's Krav om en ny og bedre Kurs. I dette Goos' Værk, maaske hans ypperste, fejre hans udmærkede juridiske Ævner deres største Triumfer. Baade for Teoretikere og Praktikere er Bogen en uudtømmelig Guldgrube. Sikkert og punktuelt fastslaar den ethvert Forbrydelsesbegreb, systematisk indtil de mindste Enkeltheder skrider Udviklingen frem under den omhyggeligste Hensyntagen til og Gennemarbejden af Praxis. Ogsaa i denne Retning kunde dette Skrift tjene til Forbillede for tysk Videnskab.

I sit to-Binds Værk om Ørsted forener Goos Retsfilosofien og Strafferetten. Det belyser paa en karakteristisk Maade baade Ørsted og Goos selv og viser en indtrængende Forstaaelse af det Arbejde, Ørsted i sine yngre Skrifter gjorde til Klarlæggen af Kant's Tanker, et Arbejde, som maaske ikke altid har været tilstrækkelig paaskønnet fra filosofisk Side.

V.

Lang blev Carl Goos' Levealder. Jætteagtig var hans Arbejdskraft. Og han syntes aldrig at trænge til Hvile. I sit videnskabelige Virke, ved sin legislative Gærning — Retsplejelovene, Straffeloven — ydede han det sjældne, det udsøgte, det ualmindelige, uden saa lidt som nogen anden Videnskabens Stormand at kunne gøre Krav paa altid at have sagt det sidste Ord. Det vil vel gaa ham, som det gaar enhver kvindefødt. Alle ere vi bundne til Hjulet. Og ingen formaar helt at forudsige Eftertidens Dom. Men Samtidens Opfattelse af hans mægtige Indsæt i dansk Retsliv ændres ikke derved. Og mangan af os, der enten ved hans Skrifter eller i hans Høresal modtog Primsigningen som Jurist, og først gennem ham begyndte at forstaa, hvad juridisk Tænkning og Videnskab egentlig betød, gentager for os om Videnskabsmanden Goos, med Tak for den Lære, vi nemmede, i Vemod over hans Bortgang, den største af alle Digteres Ord:

„He was a man, take him for all in all,
I shall not look upon his like again.“

JUL. LASSEN

JUL. LASSEN

I ANLEDNING AF HANS 70-AARS FØDSELSDAG DEN 4. JULI 1917

(Tilskueren II 1917)

KUN i det Ydre er han ældet, forsaavidt som hans Skæg er graanet. I sin Forsken er han ung. Den sidste Afhandling, han for en Maanedes Tid siden offentliggjorde i Maj-Hæftet af „Tidsskrift for Retsvidenskab“, er baade i Form og Indhold *ynge* og kraftigere end enkelte af de efter Kalenderen ældre. Det gaar vel i Almindelighed ikke Skribenterne, hverken de æstetiske eller de videnskabelige, som den ædle Vin, at de blive bedre med Aarene. Jul. Lassen *er* bleven bedre. En stadig Fremadskriden karakteriserer hans videnskabelige Liv og Arbejde. Vi troede, han havde naaet Zenit med sin „Haandbog i Obligationsretten“. Men han har aabenbart mere paa Hjærte endnu. Endt er foreløbig hans legislative Harven og Pløjen paa den fællesnordiske Lovgivnings Marker. Selv om dette for en ikke ringe Del er enstydende med, at hans Lærebøger eller Læresætninger ere ophøjede til Lov, betyder det ikke, at Lassen slaar sig til Ro i Granskningens Capua. *Andare più oltre* var Lombroso's Valgsprog. Det kunde ogsaa være skrevet paa Jul. Lassen's Stander.

Han er kommet paa sin rette Hylde. Født og baaren til Professor, ikke til „Amtmand i Thisted“. Endnu mindre til „Birkedommer paa Fødeøen Samsø“, hvis Stolt-

hed han er, hvis mærkelige Fæste han ikke glemmer, og hvis Flora han kender som ingen anden. Skarpere og klarere, end Lassen muligvis selv har gjort det, saa Goos, i hvilken Sadel den unge Doctor juris sikrest følte sig hjemme. Goos' „haandfaste Tag“ i Lassen gav ham Mod til at søge Universitetsgæringen, og til Held for dansk Videnskab traadte han ind i det Fakultet, hvis Nestor han nu er. Han blev Aagesen's Efterfølger, og han har fortsat og udviklet sin Forgængers Værk baade paa Romerrettens og dansk Formuerets Felter. Stor og vidtrækkende er hans Indflydelse blevet. Størst paa Formuerettens Omraade. Dér har hans Kræfter bedst kunnet røre og udfolde sig. Han er Dogmatiker, ikke Historiker. I den gældende Ret har han *jus domicilii*. Men hans Dogmatik er ikke den juridiske Filisters, for hvem Retsvidenskaben kun er Haandværk og Teknik. Ligesom Aagesen, hvis altfor korte Liv var viet til Udforskningen af Formuerettens ledende Principer, har Lassen, særlig i sin første Forfatterperiode, opstillet *almindelige Sætninger*, ikke Trylleformularer, der skulde kunne løse alle Gaader, men Mærker, der angive Vej og Retning for den søgende Vandrer. Retsvidenskaben er ikke efter Lassen en Regning med Begreber — det har han som alle danske Retsforskere lært af Ørsted. Han er ikke en logisk-deduktiv Forsker som Thöl. Han frastødes af det skruede og søgte hos en Tænkter som Ernst Immanuel Bekker, Naturrettens utrættelige Hader og Forfølger. Muligvis stod de første — foreløbige — Udgaver af hans Obligationsret — bortset fra Forfattere som Goos, Aagesen og Evaldsen — i nogen Grad under Windscheid's Indflydelse. Men Lassen har emanciperet sig fra Windscheid. Uden Tvivl og med fuld Føje sætter han Dernburg adskillige Trin højere paa den videnskabelige Rangstige. Og fremfor alt

sværger Lassen til den engelske Jurisprudens' Fane. Den britiske Dommer er for ham den første i Verden. Praktisk-juridisk Genialitet betyder for Lassen adskiligt mere end teoretisk-abstrakt Kategoriraslen. Uden almindelige Principer — eller Søgen derefter — degraderes Retsvidenskaben atter til Lovkundskab. Men Begreberne bør ikke som spanske Støvler pine Praxis.

Efter herskende Skik og Brug overtog Jul. Lassen som nybagt Professor ogsaa Aagesen's Lærefag Romerretten. Det var i sin Tid en almindelig Studentervittighed, at Aagesen's „Forelæsninger over den romerske Privatret“ egentlig kun gav en Fremstilling af den danske Ret, blot at Lovciterne ikke vare hentede fra Kristian V's Danske Lov og dens Efterfølgere, men fra Institutionerne og Digesterne, Codex og Novellerne. Der laa heri den Sandhed, at Aagesen med sin overvejende Interesse for Formuerettens Problemer nærmest havde Øje for den Betydning, Studiet af Romerretten havde for Formueretsvidenskaben i det hele, og nægtes kan det vel ikke, at paa enkelte Punkter — f. Ex. Spørgsmaalet om Principerne for Retshandlen inter vivos — kunde det synes, at Aagesen mere havde Kikkeren rettet mod den af Goos og ham selv opstillede Løfte-teori og ikke tog tilstrækkeligt Hensyn til de utvetydige Sætninger i Retning af Overenskomstteorien, de romerske Lovsteder opstillede. Modsat P. G. Bang, der, som Tilhænger af Savigny og den historiske Skole, i sin ufuldendte „Lærebog i de til den Romerske private Ret henhørende Discipliner“ i alt væsentligt fulgte i sin Mesters og dennes Elevers Fodspor, vejede hos Aagesen den dogmatiske Side tungest i Vægtskaalen — den Samvirken mellem dogmatisk Undersøgen og historisk Forsken, som giver saa lysende Resultater f. Ex. i Sohm's Institutioner, træder ikke skarpt nok frem hos

Aagesen, iøvrigt heller ikke hos Hall, hvis knappe refererende Fremstilling — et Arsenal af Kendsgærninger — helt igennem mangler Kød og Blod. Som det er at vente efter Omfanget af Jul. Lassen's videnskabelige Ævner og Begavelse, maa Værdien og Betydningen af hans Romerrets-Lærebog ikke søges i de Bidrag til den *historiske* Udforskning af Romerretten, den maatte give. Med sædvanlig Jærnfliid har Lassen gransket de romerske Retskilder. Han *kan* sin Romerret som kun faa i Norden, og hos mange af hans Tilhørere, ogsaa efter Examensændringen af 1902, har den videnskabelige Begejstring, der er hans Særkende, hans Iver og Ærbødighed for Studiet fænget og tændt. Men et andet Spørgsmaal er det, om i Undervisningen ikke den historiske Retning snarere bør begunstiges paa den dogmatiske Bekostning. Trindt om i Verden — i Frankrig, Tyskland, Italien — har Granskningen af den romerske Ret taget et nyt Opsving. Mænd som Girard og Mitteis staar forrest i Romanisternes Rækker, overraskende Frugter har den moderne Papyrusforskning alt bragt, og den vil antagelig bringe flere endnu. Ikke mindst i et Land som Danmark, hvor den romerske Ret aldrig har haft umiddelbar Gyldighed, var det vel en Drøft værd, om ikke Hovedtonen bør lægges paa en Udredning af Sammenhængen mellem Antiken og Nutiden, illustreret bl. a. ved Papyrusfundene, ved hine ældgamle Dokumenter, der paa en saa forunderlig Maade lade fjærne Tider leve op igen for den forbavsede Nutid. Dog — man mene nu herom, hvad man vil — i vor Retslitteraturs Historie vil Lassen's Romerret altid staa som et Mønster paa dogmatisk-juridisk Fremstilling.

Men som romerretlig Forfatter har Lassen dog kun bragt Sten til en i Forvejen rejst mægtig Bygning. Som Lærer og Vejleder i dansk Formueret har han været

med til at lægge selve Grunden. Det betyder mere. Hans Gærning her vil bevare hans Navn i lange Tider. Ikke sjælden viser Retsvidenskabens Historie, at Værker af fremragende Retslærere — Carpzov i Tyskland, Blackstone i England, Troplong og Demolombe i Frankrig o. a. — raadspørges og fortolkes som Lovbøger. Aarsagerne hertil kunne være forskellige. Særlig givtig for Spiringen og Væxten af en saadan Opfattelse er den Omstændighed, at Lovgiveren slet ikke eller dog kun sparsomt har udtalt sig om de paagældende Æmner. Da lytter man til *opinio doctorum*, og man forstaaer bedre og reellere den enestaaende Magtstilling, de romerske Jurister indtog. Med en bevidst Overdrivelse, hvori der dog indeholdes adskillige Sandhedskorn, kunde det om dansk Obligationsret siges, at — i hvert Fald før Fremkomsten af de nyere og nyeste Kodifikationser — var Danske Lovs 5—1—1 og Forordningerne af 9de Februar 1798 og 28de Juli 1841 dens bærende Grundpiller. Hvilket frugtbart Jordsmon da for Retsforskeren, ny Jord, sort Jord. Her var det Rhodos, hvor Springet skulde gøres. Det gjorde Lassen. Med ualmindelig videnskabelig Energi tog han Opgaven op. Han vandt Praktikernes Tillid, og efter langvarigt, trofast og møjsommeligt Arbejde lykkedes det ham at skabe et Værk, som næsten virker med Lovbogens Autoritet, som fæstnede og udbredte hans Ry i det øvrige Norden, ikke mindst i Sverige, hvor han vistnok er den bedst kendte og mest læste danske Retslærde, og hvor man misunder os hans Obligationsret, hvortil der endnu ikke dér haves noget Sidestykke. Ligesom Aagesen kom han i rette Tid. Ikke for tidlig og ikke for sent. Og han fik sit Værk sluttet. Aagesen derimod fuldførte ikke Løbet. Hans Maal var en radikal Revision af Formuerettens Grund-

principer. Ikke af forfængelig Lyst til *Bessermachen*, men fordi denne Gærning ikke var den, hvortil hans nærmeste Forgængere var kaldede. Jordbunden før ham var gødet og dyrket af J. E. Larsen og F. T. J. Gram, besindige og praktiske Forskere, der havde fuldt op at gøre med at fortolke og udsprede de Ørsted'ske Rets-tanker, og hvis hele Virksomhed dannede en gavnlig, jævn og sober Overgang til den Aagesen'ske Periode. Men Praxis er nu en Gang ikke tilfredsstillet med Teoriens Stene. Den vil have Livets Brød. Det har Jul. Lassen rigtig set. Han forbenedes ikke i Systematik eller Formalisme. Han forstod, at de af ham opstillede Almensætninger — f. Ex. den af ham adopterede Goos-Aagesen'ske Løfteteori — af ubefæstede Sjæle kunde opfattes som et Sesam, hvormed alle Bjærg lod sig aabne. Han forstod — efter nærmere Overvejelse — den i sin Kærne sympatiske Advarsel, der blev givet ham af N. Lassen en Gang i Firserne i hin for bægge Modstandere saa karakteristiske Polemik om Principet om de berettigede Forventninger. Han har, vistnok med Rette, fastholdt sin Teori, men han er saa godt som nogen klar over, at det praktiske Retsliv ikke lader sig udregne ved teoretisk Reguladetri. Han giver Kejseren sit og Gud sit. Han er gaaet Praxis paa Livet. Myreflit-tig, utrættelig, lydhør har han gennemarbejdet alle Rets-afgørelser og taget Hensyn dertil. Der blæser derfor, trods den teoretiske Iklædning, en stærkere Luftning fra det levende Retsliv i Lassen's Haandbog end f. Ex. i tilsvarende tyske. I alt Fald langt mere end i Wind-scheid's Pandekter, som man haardt, men ikke helt med Urette, har sammenlignet med et Herbarium, hvor hver Plante figurerer behørig presset, præpareret med Kamfer og præcist etiketteret. Uundværlig er hans Obliga-tionsret baade for Teoretikere og Praktikere, for Re-

kruter og Veteraner. Ogsaa om den kunde man anføre det Goethe-Vers, som Eduard Simson en Gang citerede om et Værk af Otto Stobbe:

Was mich all' dorthen entsprossen,
welche Freude, welche Kenntniss,
wär' ein allzulang Geständniss!
Mög' es Jeden so erfreuen,
die Erfahrenen, die Neuen!

Det var Lassen, der i sin Tid, sindrig og skarpsindig, viste, hvorledes man skulde komme de da grasserende „Møbellaan“ til Livs. I sin fortrinlige Konkurrenceafhandling følte han den gængse Opfattelse af de saakaldte kvasikontraktmæssige Tilbagesøgningsrettigheder paa Pulsen og angav, med Tilslutning af en Tænker som Goos, hvorledes Problemet rettest burde løses. Naar Jul. Lassen selv som ung har spekuleret over sin videnskabelige Fremtid, har han vistnok iøvrigt ikke drømt om at ende som *primus inter pares* paa det formueretlige Parnas. Det var Strafferetten og Retsfilosofien, der oprindeligt tog ham fangen. Hans Doktordisputats fra Universitetets Jubelaar 1879 behandlede det intrikate Spørgsmaal om Forsøgets Strafbarhed, og af de Videnskabsmænd, han traf paa sin Langfart i Europa, mindes han fremfor alle andre den udmærkede, i Tyskland selv ikke tilstrækkelig vurderede Kriminalist Göttingen-Professoren Ludwig von Bar. Bernhard Windscheid har han derimod mærkelig nok aldrig hørt.

I Modsætning til Søren Kierkegaard, som gruede for en saadan Mulighed, er det for Retsforskeren et skønt Maal at sættes paa Paragraf, at se sine Tanker befrugte Retslivet ved at ikklædes Lovsform. Ogsaa denne Lykke er faldet i Jul. Lassen's Lod. Fra det politiske Liv har han altid holdt sig i ærbødig Fjærnhed, men villig og ivrig stillet sine Kræfter til Disposition for legislative

Formaal. Med V. C. Thomsen udarbejdede han For-
slaget til Checkloven. I sin Tale ved Universitetets Re-
formationsfest 1899 slog han kraftig til Lyd for en Ko-
difikation af Privatretten, helst paa skandinavisk Basis.
Han er taget paa Ordet. Han er blevet en af Førerne
paa Fælleslovgivningens Felter. Væsentlig Andel har
han haft i Tilblivelsen af Købeloven, af Lov om Aftaler
og andre Retshandler paa Formuerettens Omraade og
det sig dertil sluttende Lovkomplex. Blandt Praktikere
ere Meningerne i Almindelighed delte om det nyttige og
formaalstjenlige i slige Kodifikationer. Uden at kende
— eller behøve at kende Savigny — ere de sædvanlig
Tilhængere af Savigny's skeptiske Syn paa Kodifika-
tionerne. De foretrække Dommerens retsproducerende
Ævne fremfor teoretisk Professor-Visdom. Ligesom Ud-
kastet til den tyske borgerlige Lovbog blev kaldet en
„lille Windscheid“ efter den berømte Pandektlærer, der
havde en væsentlig Andel i dets Tilblivelse, vil de nyere
danske formueretlige Love muligvis gaa over i Histo-
rien som en *Code Lassen*. Forhaabentlig staa de sig
som en Ulfsklinge i Retsanvendelsen.

I 36 Aar har Jul. Lassen deltaget i Universitets-Livet
som Lærer, som den smukkeste og fineste Type paa en
civis academicus. Den Hyldest og Tak, der fra hele det
juridiske Norden tonede ham i Møde, da han i 1906 fej-
rede sit 25-Aars Professor-Jubilæum, gentager sig nu,
kraftigere, hjærteligere, intensivere. Altid var han den
blandt Lærerne i det retsvidenskabelige Fakultet, der
havde stærkest og inderligst Rapport til de studerende.
Opvoxet er han paa Regensen i sin Morbroder Professor
Julius Gram's Provstebolig, han er selv bleven Provst og
er ligesom sin Onkel i Besiddelse af ægte og mild Menne-
skelighed, af fast og ikke let rokkelig Tro paa det gode
hos sine Medlevende. Vredes kan han kun, naar han

møder det ufærdige og usande. Med Halvviden og Overfladiskhed kan han daarlig forsonse sig. Hvor udmærket en Retslærd Lassen end er, er han med Luther — og Unger — enig i, at en Jurist, som kun er Jurist, er „ein arm Ding“. Uden at være Polyhistor har han omfattende og vidt spændende Interesser. Som Botaniker er han mere end en begavet Amatør. Om sit kære Samsøs Flora har han samlet et stort og værdifuldt Materiale af Iagttagelser, ogsaa her præsteret et nyttigt videnskabeligt Arbejde. Hans sjældne Personlighed vandt ham stedse de studerendes Hjærter. Selv de, der betragtede Jurisprudensen med de koldeste Pligtøjne, betoges af Respekt for denne Mands Gaaen op i sin Gærning, for hans ægte, umiddelbare, næsten naive Glæde over Juraens Herlighed. Det er ikke en tom Frase, at Jul. Lassen altid har været en Pryd for det juridiske Fakultet. Haardt vil han savnes, naar han en Gang forlader det Kateder, hvor han tolkede Videnskaben med saa begejstret Iver, med saa uselvsk Interesse. Naar han selv i mindre vel funderede Svar kunde finde Guldkorn, Henvisninger til Regler i Retsforfatninger, hvorom den talende selv absolut ikke havde blot et Minimum af Anelse, var det ikke alene Lassen's bekendte „gode Tro“, der spillede ham et Puds. Hans egen usvigelige Ærlighed og Vederhæftighed tvinger ham til at tillægge andre de samme Egenskaber.

I min Reol staar et Exemplar af Windscheid's klassiske „Lehrbuch des Pandektenrechts“. Det staar dér fra min Studentertid, og jeg betragter altid Bogen med særlig Veneration. Thi den er en Gave fra Jul. Lassen. Han hentede den strax frem til den unge studiosus juris, da denne spurgte sin Lærer til Raads om Vej „udenfor Systemet“. Lassen's brændende Kærlighed til sit Fag, hans Omhu og Omsorg for de studerende maler sig i

dette lille Træk. Selv har han sikkert glemt det, som han har glemt de Velgærninger, han har ydet saa mange. Men alle vi, der have været Jul. Lassen's Elever, vi, som han har fulgt og opmuntret under Studiernes Gang, og som han aldrig senere har tabt af Syne, vi sende ham en Hilsen og Tak for alt, hvad han har givet i de svundne Aar. Af sin nærmeste Slægt kaldes Julius Lassen „Jus“. Der er noget symbolsk i denne Forkortelse af hans Fornavn. Retsind har stedse præget hans Færd. En „Rettens Præst“ blev den gamle Johann Jacob Moser kaldt af Hettner. Jul. Lassen er saadan en Rettens Præst. *Ave Lassen, vivi te salutant!*

ERNST MØLLER

ERNST MØLLER

(Tidsskrift for Retsvidenskab XXX 1917, „Mindeblade om Ernst Møller“ Kbhvn. 1917)

QUAERO, jeg søger, var Fustel de Coulanges' Valgsprog og kunde have været Ernst Møller's. Thi han var en Grubler og Sandhedssøger. Allerede hans ydre Skikkelse med den noget foroverbøjede Holdning, den lidt tunge Gang tydede paa, at han var en af dem, der uafsladelig — *diurna, nocturna* — færdes i Tankens Værksteder. Men mere end dette vidnede hans Skrifter derom, de juridiske ligesaa vel som de sproglige, de psykologiske som de religionsfilosofiske. Den samme Mand, der med Tænkerens Energi og Lidenskab fordybede sig i det praktiske Retslivs Foreteelser, og som derpaa, efter at have klaret for sig den teoretiske Vurdering heraf, søgte at opbygge sin Lære, han, som stadig vendte tilbage til det *almindelige* Spørgsmaal om den „rigtige“ retsvidenskabelige Metode, optog samtidig Livets højeste Problemer til Drøft baade med sig selv og sine Medmennesker og gav Raad ikke alene om Sprogets Røgt, men dristigere endnu om det indre Sjælelivs Pleje. Talt ud af Ernst Møller's Hjærte var F e c h n e r's Ord, at Menneskets tredje — og sidste — Livstrin er „*ein ewiges Wachen*“. Som juridisk Forfatter gik han ikke den sædvanlig betraadte Sti. Retfærdighedsideen var den Stjerne, der havde ledet ham til Retsvidenskabens, men han vovede ikke som abstrakt Teoretiker uden Praxis at give Praktikerne den „nøje

Besked og de præcise Enkeltregler“. Først efter aarelangt Arbejde med og Iagttagelse af det praktiske Retsliv betraadte han Skribentbanen. Hans Indflydelse paa Praxis voxede dog ikke derved. Blandt Praktikerne opfattedes han vistnok i Almindelighed som den teoretisk-abstrakte Tænkter. Mest læstes hans Bøger af Teoriens Mænd, men selv blandt disse stod han som den ensomme. At kalde Ernst Møller en „Juraens Ludvig Feilberg“, vilde vistnok lide af den Slags Sammenligningers sædvanlige Brist. Men skulde Ernst Møller indrulleres i nogen Bataillon, og kunde han selv have valgt sit Kompagni, vilde jeg tro, at han ønskede at tage Plads i Gelledet ved Siden af eller dog i Nærheden af en Gransker som Feilberg. Det aandelige Slægtskab mellem dem er umiskendeligt.

Ernst Johannes Møller var født den 19de Juni 1860 i Middelfart, blev Student i København 1877, cand. juris 1883, Overretssagfører 1887, Dr. juris 1892, Højesteretssagfører 1900 og 1908 praktisk Docent ved Københavns Universitet. „Tidsskrift for Retsvidenskab“ blev Stedet for hans Debut. I sin Afhandling „Bemærkninger om Panterettens Begreb (efter dansk og norsk Ret)¹⁾“, der holdtes over Daaben af N. Lassen²⁾, bestemte han Panteretten som en akcessorisk Ret, der slutter sig til et Fordringsforhold mellem to Personer, et Fordringsforhold, der enten i og for sig kan være beskyttet, f. Ex. som en almindelig Fordringsret, eller i hvert Fald gennem Panteretten opnaar Retsbeskyttelse, og han stiller sig som Opgave at prøve den ældre og den yngre Panteretsteoris Konsekvenser i de vigtigste Kombinationer. Paa en bredere Basis optoges disse Undersøgelser i Møller's tankevækkende Doktordisputats „Dækningsad-

¹⁾ L. c. IV (1891) S. 1—81.

²⁾ L. c. S. 82—86.

gang eller Fordringsret. Et Indlæg i den standende Strid om Panterrettens accessoriske Natur med særligt Hensyn til Stridens Betydning for særskilte Retsafgørelser efter dansk og norsk Ret“ (Kbhvn. 1892). Han benytter dér det foreliggende Induktionsgrundlag, Panteretsforholdet, til en Udredning af sin Stilling til Spørgsmaalet om den rette Metode til Retsgranskningen, det evige, udtømmelige Spørgsmaal, der visselig ikke, hvad Møller med Urette mente, hidtil af Forskningen var behandlet som Stedbarn. Paa den ene Side den abstrakt-konstruktive Metode, Konstruktionerne, de livsfjærne, blodløse Abstraktioner, der stables ovenpaa hinanden som Pelion paa Ossa — og her overfor Induktionens brede Favn, Granskningens Bevægelse gennem en Række Enkeltundersøgelser. Ad den sidste Vej vilde Ernst Møller sprede nyt Lys over Retsforholdenes Væsen. Hans Metode var efter hans eget Udtryk almenmenneskelig, realistisk, *konsekvensvurderende* — thi Konsekvensvurderingen var dens Tyngdepunkt. Ikke teoretiske Principer, men taktfulde konkrete Afgørelser ere *viva vox juris civilis*. I sit omfattende Værk „Tinglysning. Bidrag til Fastsættelse og Vurdering af Hovedprinciperne i det danske (og norske) Tinglysningssystem. (Med Sideblik til dansk Skibsregistreringslov)“ (Kbhvn. 1897) med dets indgaaende og værdifulde Prøvelse af Tinglysningssystemet under Jævnførelse med prøjsisk Ret uddybede han nærmere sine Tanker om retsvidenskabelig Metode med en litterær, kritisk Vurdering særlig af Aagesen, Repræsentanten for en fremragende analytisk Kraft, og af Torp, med hvem han oftere brød en Lanse,¹⁾ samt med skarpsindige Bidrag til Belysning af Retskonstruktionens Betydning og Funktion. Metodiske

¹⁾ S. f. Ex. Ugeskrift for Retsvæsen 1891 S. 225—28 „Forskjel?“ og S. 337—44 „Retfærdighed contra Retsteknik“, foranlediget ved Torp's „Afhandling l. c. S. 1—13 „Om Prækription af Panterrettigheder“.

Undersøgelser af denne Art, der delvis fremtraadte som en personlig Redegørelse og Dokumentation for Hensigten med og Maalet for Ernst Møller's Forfattervirksomhed, fandtes ikke i hans mellemliggende Bog med den karakteristisk-omstændelige Titel „Forudsætninger. Bidrag til Belysning af Principerne for Retshandlers Afhængighed af Fyldestgørelsen af Parternes Forudsætninger. På Grundlag af dansk (og norsk) Formueret inter vivos (med særligt Hensyn til dansk Praxis)“¹⁾ (Kbhvn. 1894).

Ogsaa dette Skrift med sin Revision af Forudsætningsbegrebet var tømret op paa Reflektioner over danske Retstilfælde. Paa et bredt Erfaringsgrundlag vil det efter objektive Hensyn gennemføre en Grupperdeling af Forudsætninger og saaledes skabe en vejledende Række af Typer med Præciseren og Angivelse af de afgørende Retshensyn. Forfatterens Overvejelser munde ud i en skarp og rammende Kritik af Windscheid's subjektivistiske Forudsætningsteori, der i Tyskland i Angribernes Række talte en saa farlig Modstander som Otto Lenel.²⁾ Til disse, ogsaa kvantitativt betydelige Arbejder slutte sig en Række større og mindre Afhandlinger, Artikler og Anmeldelser, f. Ex. „Ogsaa lidt om Løsøreoverdragelse efter dansk (og tildels norsk) Ret“³⁾, „Godtroenhedserhvervelser med Hensyn til fast Ejendom“ (Forhandlingsæmne paa det ottende nordiske Juristmøde Kbhvn. 1896), „Om Objektivisme i Formueretten“⁴⁾, „Den rette Linje“⁵⁾ og „Pastor Ifversen

¹⁾ Anmeldt af Jul. Lassen i Tidsskrift for Retsvidenskab VIII (1895) S. 285—300.

²⁾ I „Til Forudsætslæren“ — Ugeskrift for Retsvæsen 1907 B. S. 209—15 — afviser Møller skarpt, at hans Opfattelse skulde være paavirket eller affødt af Lenel.

³⁾ Tidsskrift for Retsvidenskab IX (1896) S. 85—122, S. 129—64.

⁴⁾ Ugeskrift for Retsvæsen 1896 S. 1039—54.

⁵⁾ L. c. 1911 B. S. 211—15 (Bemærkninger til Hagerup's Afhandling

og Retsreformen¹⁾ Møller's praktisk-pædagogiske Virksomhed og Syn affødte Afhandlingerne „En juridisk Eksamensreform“²⁾ og „Konkret Retsundervisning. Formål, Karakter og Betydning for konkrete Opgaver og som Uddannelse til praktisk Retstænkning (særlig til Vejledning for studerende)“ (Kbhvn. 1912). En Plads for sig selv i denne righoldige Produktion, hvor en samlet Fremstilling af Tingsretten vilde have frembudt megen Interesse, indtager „Nævninger. Et almenforståeligt Omrids“ (Kbhvn. 1892) og navnlig det skarpt polemiske, hist og her unødigt saarende „Landstingsopløsning. Statsretlige Synspunkter“ (Kbhvn. 1902), der fremkaldte Matzen's Tilsvar „Landstingsopløsning og udnævnte Landstingsmænd“ (Kbhvn. 1903) med dets ikke uberettigede Pointeren af paa sin Side at ville holde sig til Sagen. Mod Formen af Ernst Møller's Skrifter blev der i det hele taget oftere rejst Anker. Han var heller ingen Søndagsskribent i rødt Saffian og med Guldnit. Hans Stil viste Manden. Han vender jævnlig tilbage til de samme Spørgsmaal, gentager det, for hvilket han gjerne vil slaa til Lyd. Dette gælder f. Ex. hans Indlæg for en rationel Sprogdrift. Han vedkendte sig aldrig officielt sin Identitet med *stud jur. Per Sprogwild*, den pseudonyme Forfatter af „Dansk Sprogavl. Tanker og Fantasier“ (Kbhvn. 1901), men paaberaaber sig ham atter og atter.³⁾ At denne Bog, der blev hilst velkommen af en saa fremragende Sprogtænkner som

„Det psykologiske Grundlag for Retten“ i Tidsskrift for Retsvidenskab XX (1907) S. 1 o. ff.)

¹⁾ Det ny Aarhundrede I. 1 S. 417—30, se endvidere l. c. II 2 S. 16—19, V 1 S. 350—51 og Ugeskrift for Retsvæsen 1893 S. 353—76, 1894 S. 425—35, 1908 B. S. 19—23 og S. 53—55, 1915 B. S. 9—11.

²⁾ Tilskueren 1903 S. 140—49.

³⁾ Se f. Ex. „Landstingsopløsning“ S. 1 o. ff., Forordet til „Oldmester“, „Inderstyre“ I S. 6 o. Jfr. endvidere Møller's Artikel „Vore Traaord“ i Dansk Tidsskrift 1903 S. 812—18.

Otto Jespersen¹⁾), er et Skridt i den rigtige Retning, vil vel først helt ud blive anerkendt, naar de Nydannelser, flere eller færre, han har foreslaaet, ere nedfældede i den almindelige Sprogbevidsthed. I sit Skrift „Oldmester og hans Bog — „Kristendom“ før Kristus. En Redegørelse og en Gengivelse“ (Kbhvn. 1909) behandlede Møller Lao-Tse i Belysning af Kwang-Tse og — modsætningsvis — af Konfucius. Ufuldendt ved Ernst Møller's Død — den 19de Oktober 1916 — blev Værket „Inderstyre. Veje og Midler for Herredømmet over de indre Kræfter og for sjæleligt Fremarbejde“ (Kbhvn. 1914), idet kun dets første Del er udkommet. Bogens Titel angiver dens Tendens, en Anvisning til Sjælerøgt og Sjælebygst med Belysning af Systemer og Praxis til Selvherredømme som Yoga, Buddhismen og den nye Lystro.

En særegen og betydelig Stilling indenfor dansk Aandsvidenskab indtog Ernst Møller. Han vidste det sikkert selv, syntes vel ogsaa, at den Paaskønnelse, der burde være den originale Tænkens Lod, ikke blev ham saa rigelig tildelt, som han med Rette kunde vente. Han var klar over, hvor han stod. Han var naaet dertil ved egen Ransagning og egen Forskning. Intet var ham mere imod end aandelig Bedsteborgerlighed, aandelig Træghed. Han vil ikke blive glemt. Snarere mere læst af Eftertiden end af hans Samtid.

¹⁾ Tilskueren 1902 S. 185—204.

ANSELM von FEUERBACH

ANSELM VON FEUERBACH

(Salmonsens Konversationslexikon. Anden Udgave VII 1918.)

FEUERBACH, PAUL JOHANN ANSELM VON, tysk Retslærd, født i Hainichen i Nærheden af Jena den 14de November 1775, død i Frankfurt a. M. den 29de Maj 1833. Fyldt af brændende Ærgerrighed, lidenskabelig, selvfølelse, følsom, en Ildaand, Vulkan, „Vesuv“, som baade Feuerbach selv og hans Venner døbte ham, i et og alt en Modsætning til sin Fader, Advokat i Frankfurt a. M. Johann Anselm Feuerbach, en Goethe-Fader i Karrikatur, flygtede Feuerbach 1792 fra sit Hjem til Jena for under Reinhold at studere Filosofi (Rousseau og Kant), hvortil han fremfor alt følte sig draget, medens Jurisprudensen var ham inderlig forhadet. 1795 Dr. phil. i Jena. Af ydre Grunde, bl. a. for at opnaa Forsoning med Faderen og pekuniær Understøttelse til et uden dennes Vidende indgaaet Ægteskab, kastede Feuerbach sig over Retsstudiet, og hurtig fulgte efter hinanden en Række større og mindre Skrifter, der skaffede den purunge Forfatter Navn som „Naturrettens sande Fader“, saaledes „Ueber die einzig möglichen Beweisgründe gegen die Menschenrechte“ (Leipzig og Gera 1795), „Kritik des natürlichen Rechts als Propädeutik zu einer Wissenschaft der natürlichen Rechte“ (Altona 1796), „Philosophisch-juridische Untersuchung über das Verbrechen des Hochverraths“ (Erfurt 1798) og det mest sterlige Angreb paa Hobbes' Statslære i „Anti-Hobbes

oder über die Grenzen der höchsten Gewalt und das Zwangsrecht der Bürger gegen den Oberherrn“ (I Erfurt 1798). I disse Værker gryer en ny Tid. Modsat den hidtidige Naturretslære hævdede Feuerbach Rettens Uafhængighed af Moralen, Dommeren stod i den positive Rets Tjeneste, Lovgiverens Opgave var den videre Udvikling af Retten, Retsvidenskabens Hverv at hjælpe baade Dommer og Lovgiver. Feuerbach havde lært at tænke juridisk, han tilkastede den anmassende Filosofi — eller Naturret — Handsken, kun, naar Loven tav eller udtrykkelig henviste til Filosofien, kunde man søge ind i dens Arme. 1799 blev Feuerbach Dr. juris i Jena — *De caussis mitigandi ex capite impeditae libertatis* optaget i C. Martin: *Selectarum dissertationum et commentationum iuris criminalis collectio* I (Jena 1822) S. 480—500. Fra Feuerbach's geniale Arbejde „Revision der Grundsätze und Grundbegriffe des positiven peinlichen Rechts“ (I Erfurt 1799 II Chemnitz 1800), en stadig knejsende vældig Milepæl i Strafferettens Historie, stammer i lige Linie den senere tyske Strafferetsvidenskab — og mere med den. Det bærer sin Titel med Rette. Skarpere endnu end før træder Feuerbach her op mod den gængse Forvexling af Ret og Moral, positiv Ret og Naturret. Tilregnelser- og Tilregnelighedslæren, hidtil forfusket ved moralske Betragtninger, blev prøvet med en psykologisk-juridisk Sonde. Den juridiske Skyld bundede ikke i Friheden, men i Ævnen til en normal Bestemmelse ved normale Motiver, Straffens Størrelse og Haardhed skulde ikke svare til Lovovertræderens moralske Skyld, men til Styrken af de Drifter, der førte til Forbrydelsen — det var Feuerbach's berømte psykologiske Tvangsteori, mildnet til en Advarselsteori i Tyskland af Anton Bauer, i Danmark af A. S. Ørsted, som her saa Lyset. Vold-

somt stødte Feuerbach sammen med de ældre kriminalistiske Koryfæer, saaledes navnlig med Ernst Ferdinand Klein i Halle a. S. I „Beyträge zur Kritik der Feuerbachischen Theorie über die Grundbegriffe des peinlichen Rechts“ (Hamborg 1802) løftede A. F. J. Thibaut Sværdet mod ham. Med den jævnaldrende Karl v. Grolman, som i Modsætning til Feuerbach var Specialpræventionens Mand, var Fejden udelukkende litterær; sammen med L. Harscher von Almendingen udgav de to Venner „Bibliothek für die peinliche Rechtswissenschaft und Gesetzeskunde“ (I—III Göttingen 1797—1804). Med Kant var Feuerbach enig i, at der straffedes, *quia peccatum est*, ikke *ne peccetur*. I logisk Kraft og Følgestrængthed kommer han sin store Læremester nær. Mittermaier bebrejder ham derfor teoretisk Konsekvensmageri paa det praktiske Livs Bekostning. Ved sin toneangivende „Lehrbuch des gemeinen in Deutschland gültigen Peinlichen Rechts“ (1807, 14de forøgede og fuldstændig gennemarbejdede Udgave med mange Anmærkninger, Tillægsparagrafer o. a. ved C. J. A. Mittermaier, Giessen 1847 — de af Mittermaier besørgede Udgaver ere dog gennemgaaende mere Mittermaier'ske end Feuerbach'ske —; udførlig kritisk Kommentar af Karl Eduard Morstadt, fuldført af Eduard Osenbrüggen, Schaffhausen 1855) beherskede Feuerbach i lange Tider den tyske Strafferetsvidenskab. 1801 blev Feuerbach Professor extraordinarius uden Løn i Jena, 1802 Ordinarius i Kiel, hvor han udgav „Civilistische Versuche“ (I Giessen 1803), af hvis overvejende romanistiske Indhold en enkelt Afhandling „Ueber actio in rem und actio in personam, jus in rem und jus in personam“ er rettet mod Thibaut. 1804 Professor i Landshut, hvorfra N. Th. Gönner's Optræden snart fordrev den lidenskabelige Mand. 1805 udnævntes Feuerbach til Gehei-

me-Referendar i Justitsministeriet. Akademisk Lærer blev Feuerbach aldrig mere. Første Akt af det Feuerbach'ske Drama var forbi. Ogsaa videnskabelig og litterært blev hans fremtidige Liv et andet. Professor Feuerbach blev afløst af Lovgiveren Feuerbach.

Ved sin knusende Kritik af Würzburg-Professoren Gallus Aloys Kleinschrod's Udkast til en Straffelov for Bajern — „Kritik des Kleinschrodischen Entwurfs zu einem peinlichen Gesetzbuche für die Chur-Pfalz-Bayrischen Staaten“ (I—III Giessen 1804) havde Feuerbach ogsaa vist sig som den nye Tids Pioner. Det blev ham overdraget at udarbejde Forslag baade til en Straffelov og en borgerlig Lovbog for Bajern. Med stor Begejstring og mægtig Energi tog han disse Opgaver op, og, som ogsaa Landsberg antyder, meget vilde maaske have set anderledes ud i Tysklands politiske og retslige Liv, hvis Feuerbach's Reformplaner og Lovgivningskunst paa Civilrettens Felter ikke var brudt sammen under Omstændighedernes, ikke mindst de politiske Forholds Tryk. Paa Strafferettens Omraade lykkedes det Feuerbach at skabe Ediktet af 7de Juli 1806, hvorved Torturen i Bajern blev ophævet. Og — forud for sin Tid — søgte han ogsaa — dog uden gennemgribende Held — at humanisere den „mørke Inkvisitionsproces.“ Præget af hans Tanker, i hvert Fald i det store og hele, er den bajerske Straffelov af 16de Maj 1813, der 1814 blev indført i Oldenburg, og som udøvede Indflydelse i en Række tyske og andre europæiske samt sydamerikanske Staters Lovgivning, et af Retshistoriens berømteste Lovarbejder, hvis Forfatter af Glaser med fuld Føje sammenstilles med Mænd som Johann Schwarzenberg og Benedict Carpzov.¹⁾ En Del Afhandlinger fra denne

¹⁾ (Senere Anm.) I sit Svar til Gönner — Abhandlungen aus dem Gebiete der Moral- und Gesetzgebungs-Philosophie III (Kbhvn. 1826) S. 45

sin legislative Periode samlede Feuerbach i „Themis, oder Beiträge zur Gesetzgebung“ (Landshut 1812.). I forskellige populære og politiske Brochurer, saaledes f. Ex. det anonyme „Ueber die Unterdrückung und Wiederbefreiung Europas“ (München 1813), „Die Weltherrschaft das Grab der Menschheit“ (Nürnberg 1814), „Ueber teutsche Freiheit und Vertretung teutscher Völker durch Landstände“ (Leipzig 1814) — disse og andre mindre Arbejder optagne i Feuerbach's „kleine Schriften vermischten Inhalts“ (Nürnberg 1833) — rejste Feuerbach trods sin høje Embedsstilling en national Frihedsfakkel. Han fandt da sit Tomi i Bamberg, hvortil han 1814 blev exileret som Andenpræsident for Appellationsretten. Først ved Ministeriet Montgelas' Fald blev han ved Wrede's og Kronprins Ludvig's Indflydelse 1817 forfremmet til Førstepræsident for Appellationsretten i Ansbach, en Stilling, han beklædte til sin Død. Her offentliggjorde han — i Tilslutning til sit tidligere Skrift „Betrachtungen über das Geschwornen-Gericht“ (Landshut 1813) — „Betrachtungen über die Oeffentlichkeit und Mündlichkeit der Gerechtigkeitspflege“ (I Giessen 1821, II sammesteds 1825) — andet Bind med særskilt Titel indeholder en fortrinlig og grundlæggende Fremstilling „Ueber die Gerichtsverfassung und das gerichtliche Verfahren Frankreichs, in besonderer Beziehung auf die Oeffentlichkeit und Mündlichkeit der Gerechtigkeitspflege“ —, et Værk, der mere udmærker sig ved fine retshistoriske og retssammenlignende Ud-

Note*) — anbefaler Ørsted sin Modstander at læse Michael Tobias Zaunschliefer's „Birmanisches Strafgesezbuch“ (I—III Nürnberg 1822 og 1825). Denne Parodi er rettet mod den bajerske Straffelov af 1813 og skaaner heller ikke Feuerbach. Forfatteren er Juristen og Historikeren Karl Heinrich Ritter von Lang (1764—1835), jfr. Adolf Keysser: Kulturbilder aus dem Rechtsleben. I. Recht und Juristen im Spiegel der Satire (Bad Rothenfelde 1919) S. 68—111.

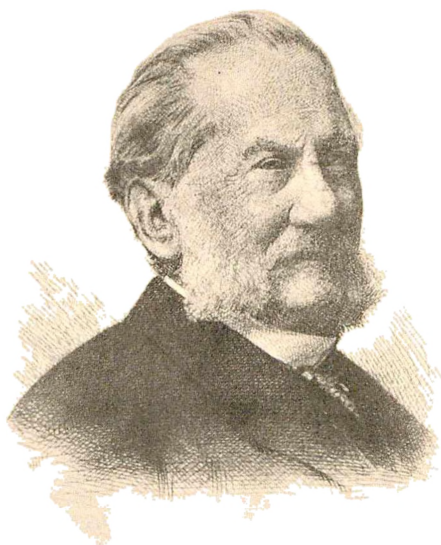
viklinger end ved radikal Reformtrods. Højdepunktet som Skribent naaede Feuerbach ved sit — vistnok endnu ikke overtrufne — Mesterværk „Aktenmässige Darstellung merkwürdiger Verbrechen“ (I—II Giessen 1828—29. Omarbejdelse og Udvidelse af et 1808 og 1811 udkommet Skrift „Merkwürdige Criminal-Rechtsfälle“ (I—II 4de Oplag Giessen 1849.) Engelsk Oversættelse bl. a. ved Lady Duff Gordon. (New York 1846), Hovedværket i Udvalg ved Wilh. v. Scholz I—II. (München 1912)), der viser ham i fuld Blomstring som den fremragende Jurist, Psykolog og Kunstner — paa den internationale Kriminalistforenings Møde i København 1917 udtalte Høffding, at han for sit Vedkommende havde lært mere af hint Værk, en Fundgrube for en Psykolog, end Juristerne foreløbig kunde lære af Psykologerne. Hildet var Feuerbach's ellers saa klare Blik i de første Stadier af Kaspar Hauser-Sagen. Han opfatter oprindeligt dette Individ som et af fyrstelige Forældre født ægte Barn, der var skaffet til Side for at give Adgang til Sukcession for andre, hvem det stod i Vejen. Baade i sine Skrifter „Einige wichtigen Actenstücke den unglücklichen Findling Caspar Hauser betreffend“ (Berlin 1831. Særtryk af J. E. Hitzig's „Annalen der deutschen und ausländischen Criminal-Rechts-Pflege“), „Kaspar Hauser. Beispiel eines Verbrechens am Seelenleben des Menschen“ (Ansbach 1832. Ny Udgave ved Leo Freiherr von Egloffstein, 81 Bind af „Deutsche Bücherei“ Berlin 1906), tilegnet Lord Stanhope, og i en Memoire, overrakt Dronning Caroline af Bajern, udviklede han dette. At Feuerbach's Død skyldtes en Forbrydelse paa Grund af denne hans Holdning, er en iøvrigt ganske ugrundet Mening, som dog ikke helt afvistes af Feuerbach's Familie, saaledes ikke af Sønnen Ludwig. I sin Roman „Caspar Hauser oder Die Träg-

heit des Herzens“ (Stuttgart—Leipzig 1908) har Jacob Wassermann behandlet denne Episode i Feuerbach's Existens. Feuerbach opgav forøvrigt senere den omtalte Hypotese. Hans sidste Aar, som hans Liv overhovedet, vare ikke lykkelige. Tragisk var hans Skæbne, og han følte det bitrest selv. Han var efter Ludwig Feuerbach's træffende Udsagn en *dramatisk* Natur med en saadans Fortrin og Fejl. Meget havde han udrettet, men hans vældige Aandsævner bleve ikke tilstrækkelig udnyttede. Da Thibaut slog til Lyd for en almindelig borgerlig Lovbog for Tyskland, var Feuerbach maaske Manden, der havde kunnet magte denne gigantiske Opgave. Hans Embedsstillinger kunde ringere Hjørner have røgtet tilfredsstillende. En mægtig aandelig Kraft blev da ubrugt. A. S. Ørsted nærede stor Beundring for Feuerbach, men om det personlige Forhold mellem dem foreligger ingen nærmere Oplysninger. Feuerbach's udmærkede Begavelse gik i Arv til hans fem Sønner: Arkæologen Anselm (1798—1851), Matematikeren Karl (1800—1834), Juristen Eduard (1803—1843), Filosofen Ludwig (1804—1872) og Orientalisten Friedrich (1806—1880) og til Sønesønnen Maleren Anselm (Arkæologens Søn, 1829—1880). (*Litteratur*: En hel tilfredsstillende eller udtømmende Skildring af Feuerbach mangler endnu. Af stor Betydning og Interesse er det af Ludwig Feuerbach udgivne Værk „Anselm Ritter von Feuerbach's Leben und Wirken aus seinen ungedruckten Briefen und Tagebüchern, Vorträgen und Denkschriften“ (I—II Leipzig 1852). Af den øvrige Litteratur skal fremhæves: Hitzig i „Annalen der deutschen und ausländischen Criminal-Rechts-Pflege“ XV (Berlin 1833) S. 398—410; H. Abegg i „Der Gerichtssaal“ VIII Bd. 1 (Erlangen 1856) S. 230—37, S. 241—75; Mittermaier i J. C. Bluntschli og K. Brater: Deutsches Staats-Wör-

terbuch III (Stuttgart-Leipzig 1858) S. 503—13; Julius Glaser i „Gesammelte kleinere Schriften über Strafrecht, Civil- und Strafprocess“ I (Wien 1868) S. 19—61; August Geyer: Festrede zu Paul Joh. Anselm v. Feuerbach's hundertjährigem Geburtstage (München 1875); Samme i „Kleinere Schriften strafrechtlichen Inhalts“ udg. ved H. Harburger (München 1889) S. 553—84; Marquardsen i „Allgemeine Deutsche Biographie“ VI (Leipzig 1877) S. 731—45; Karl Theodor Heigel i „Aus drei Jahrhunderten“ (Wien 1881) S. 234—57; E. Hölder: Savigny und Feuerbach, die Koryphäen der deutschen Rechtswissenschaft (Berlin 1881); August von Bechmann: Feuerbach und Savigny (München 1894); Joseph Breuer: Die politische Gesinnung und Wirksamkeit des Kriminalisten Anselm von Feuerbach (Halle a. S. 1905); Maximilian Fleischmann: Anselm von Feuerbach, der Jurist, als Philosoph (München 1906); Oskar Döring: Feuerbachs Straftheorie und ihr Verhältniss zur Kantischen Philosophie (Af „Kantstudien“ Berlin 1907); Edwin Baumgarten: Das Recht der Persönlichkeit und der Zweckgedanke in Theorie und Praxis des deutschen Strafrechts von der Carolina bis auf Feuerbach (Tübingen 1907); Ernst Landsberg i „Geschichte der Deutschen Rechtswissenschaft“ III 2det Halvbind. Text (München-Berlin 1910) S. 112—39, Noter S. 60—68; Edwin Baumgarten i „Der Gerichtssaal“ LXXXI (Stuttgart 1913) S. 98—150; G. Erich i „Monatsschrift für Kriminalpsychologie und Strafrechtsreform“ X (Heidelberg 1913) S. 385—414; Albert Coenders: Richtlinien aus den Lehren Feuerbachs für die moderne Strafrechtsreform (Tübingen 1914); Julius Allgeyer: Anselm Feuerbach (Maleren). 2det Oplag ved Carl Neumann I—II (Berlin-Stutt-

gart 1904) S. 17—20, 25—28, 32—33, 36, 522 (Stamtavle)¹⁾; Karl Binding: *Strafrechtliche und strafprozessuale Abhandlungen I* (München—Leipzig 1915) S. 507—21; M. Liepmann i *Von Kieler Professoren. Briefe aus drei Jahrhunderten zur Geschichte der Universität Kiel* (Stuttgart-Berlin 1916) S. 90—98.

¹⁾ (Senere Anm.) Naar Landsberg i det i Texten citerede Værk — Notebindet S. 413 — anfører Allgeyer som Hjemmelsmand til en Beretning om en temporær Opløsning af Feuerbach's Ægteskab med den udtrykkelige Ytring, at han ellers intetsteds har set denne Sag omtalt, har den højtagede Forfatter ikke bemærket, at allerede Mittermaier nævner den i sin Skildring af Feuerbach i det ligeledes ovenfor nævnte Skrift S. 506.

JOSEPH UNGER

JOSEPH UNGER

(Tidsskrift for Retsvidenskab XXVI 1913.)

DEn 2den Maj 1913 bortkaldtes en af Østerriges betydeligste Mænd, Præsidenten for Rigsretten i Wien Joseph Unger. Med ham forsvinder et af de bedste Navne i Nutidens retsvidenskabelige Litteratur, en Forsker, der indleder en ny Periode i den østerrigske Privatretsvidenskabs Historie, en Personlighed, som med Reformatorens Mod og Sikkerhed, med et friskt og oprindeligt Syn paa Midler og Maal pegede frem og aabnede Samtidens Blik for større Vidder. Den østerrigske Retsundervisning og Retsvidenskab i det 18de Aarhundrede udgjorde egentlig et lukket Territorium. Man var sig selv nok. Forbindelsen selv med den tyske Juristverden var afbrudt. Først i Aaret 1760 havde Joseph Leopold Banniza i sit Skrift *Disquisitio ex jure Germanico de utilitate atque necessitate studii juris Germanici civilis communis* (Wien 1760) taget til Orde for Studiet af tysk Ret, men Virkningen af hans Bog udløste sig nærmest i Instruxer og Reglementer — et Papir-Resultat uden praktisk Betydning —, og Wien-Professoren Friedrich Carl Breinl's Lærebog *Jus Germanicum privatum prælectionibus academicis in ordine tabellarico scriptum* (Wien 1781) udkom, blev læst — og glemt i den Grad, at den siden har hørt til den døde Litteratur, som ikke en Gang Litteraturhistorikerne have Kendskab til. Først med Franz Aloys

von Zeiller og Karl Joseph Pratobevera gryer en ny Tid. Som Jurist tilhørte Zeiller Kant's Naturrets-skole, hans Bøger, saaledes f. Ex. „Das natürliche Privat-Recht“ (Wien 1802), ere med stor Dygtighed og Finhed skaarne over den Kant'ske Filosofis Læst, hans Livs Hovedværk, den almindelige borgerlige Lovbog af 1811, er Naturret sat paa Paragraf. Om Fortolkningen af denne Lovbog koncentrerede Juristernes Interesse sig. Der begynder — for at bruge Wellspacher's træffende Udtryk — en Periode af „ren Paragraf-jurisprudens“. Den historiske Sammenhæng og Perspektiv er glemt. Den blot haandværksmæssige og mekaniske Exegese træder i den videnskabelige Tilegnelses Sted. Hin Tids østerrigske Videnskab staar omtrent paa samme Trin som Nørregaard og Hurtigkarl i Danmark. Mænd som Savigny og Eichhorn kendes ikke. Den sejrrig fremtrængende historiske Skole prædiker for døve Øren. Endnu den første Halvdel af det 19de Aarhundredes Jurisprudens vandrer i den gamle Naturrets udtraadte Spor. I denne Forfaldsperiode træder Unger op. Med ham finder Gennembruddet Sted. Han indvarsler det nye Afsnit i østerrigsk Retsvidenskabs Historie, fuldt rustet til at løse den store Opgave, han med sjældnen Maalsikkerhed havde sat sig. Af sit Hjemlands Lærere havde han intet lært. Det var Savigny, der aabnede Øjnene paa ham.

I Wien den 2den Juli 1828 blev han født, men „*das Licht der Welt*“ saa han efter sit eget Udsagn først i det berømmelige Aar 1848,¹⁾ et Aar, der ogsaa i andre Henseender fik en indgribende Betydning for hans Liv ved hans Sammentræffen med Julius Glaser — ligesom Unger af jødisk Afstamning —, til hvem han siden

¹⁾ Unger: Bunte Betrachtungen und Bemerkungen (Wien 1907 S. 15.

var nøje knyttet.¹⁾ For Jurisprudensen havde han i sine Studieaar faaet Lede. Hans videbegærlige og livlige Aand kunde ikke føle sig tilfredsstillet ved den fladbundede Retsopfattelse, hans Lærere svore til. Af Granskningen af Statsvidenskaben og af Historiens Filosofi følte han sig mere tiltrukket. Hans første Skrift — der skaffede ham den filosofiske Doktorgrad fra Universitetet i Königsberg — „Die Ehe in ihrer welthistorischen Entwicklung. Ein Beitrag zur Philosophie der Geschichte“ (Wien 1850) er tænkt og udført i Hegel'ske Formler — Hegel og Gans er dér de Heroer, han dyrker —, og endnu som Olding udtrykker han sin Taknemmelighed over i sine unge Aar at have gjort Aandsgymnastik i Hegel's dialektiske Skole.²⁾ 1850—53 virkede han som Bibliothekstjenestemand i Wien, dels ved Hof- dels ved Universitetsbibliotheket, blev 1852 Dr. juris sammesteds og 1853, uden først at have været Privatdocent, Professor extraordinarius i Prag. 1856 kaldtes han til Wien som Extraordinarius. Ordinariatet opnaaede han Aaret efter. Allerede som ung Student havde Unger været politisk interesseret, og det politiske Liv indfangede ogsaa ham. 1869 Medlem af Herrehuset. Efter Konseilspræsident Hohenwart's Fald 1871 blev han Minister uden Portefeuille i Kabinettet Auersperg, hvor hans nære Ven Glaser overtog Justitsministeriet.³⁾ 1879 udraadte han af Ministeriet og blev 1881 udnævnt til Præsident for Rigsretten i Wien.

Studiet af Savigny og Wächter, af den romerske Ret og den blomstrende tyske Retsvidenskab havde bibragt

¹⁾ Unger: Julius Glaser. Ein Nachruf (Wien 1885) S. 11.

²⁾ Bunte Betrachtungen und Bemerkungen S. 16, Mosaik S. 18.

³⁾ Med kendelig Ironi illustrerer Unger, der var berømt for sin Veltalenhed, i „Bunte Betrachtungen“ S. 20 sin Udtalelse, at man kan være en god Taler og dog en daarlig Politiker, med det klassiske Ord: *Exempla sunt odiosa!*

Unger den Opfattelse og fæstnet hos ham den Overbevisning, at den østerrigske Jurisprudens trængte til nyt Blod. Jorden havde ligget brak, der maatte aabnes for Sluserne, saaledes at Strømmen fra Tyskland kunde faa frit Afløb, Forbindelsen med tysk Retsvidenskab knytttes paany, og Lovbogen studeres historisk, men unægtelig „historisk“ i den Betydning, hvori Savigny og hans Skole fortolkede Ordet. Denne af Unger indledede Periode staar derfor helt igennem i Romanismens Tegn. Den romerske Ret oplever igen en Renaissance. Unger's ungdommelig-energiske Kritik af „Der Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuches für das Königreich Sachsen mit besonderer Rücksicht auf das österreichische allgemeine bürgerliche Gesetzbuch. Allgemeiner Theil. Dingliches Sachenrecht“ (Wien 1853) tog vel direkte og umiddelbart Sigte paa tyske Forhold, men var i Virkeligheden et Skjold, han skød frem for sig, for at belyse Situationen i Østerrige. Med endnu større Kraft fremstillede han sine Anskuelser i sin Tiltrædelsestale „Ueber die wissenschaftliche Behandlung des österreichischen gemeinen Privatrechts“ (Wien 1853) og i Forordet til „System des österreichischen allgemeinen Privatrechts“ (I—II Bind — Almindelig Del — Wien 1856 og 1859, 5te Oplag 1892, VI Bind — Arveretten — 1864, 4de Oplag 1894), et af den østerrigske Videnskabs klassiske Værker, hvorpaa dens Civilret i Nutiden i det hele og store hviler. En Skare fremragende Elever flokkedes om Unger og udgik fra hans Skole¹⁾, Mænd som Hofmann, Pfaff, og særlig Exner, hvem Unger senere satte et smukt Minde i det lille Skrift „Adolf Exner. Nachruf“ (Wien 1894). Omtrent samtidig med Udsendelsen

¹⁾ Jfr. som en Dom fra anden Side et Brev fra Heinrich Siegel i Joh. Friedrich v. Schulte: Lebenserinnerungen I (Giessen 1908) S. 87—88.

af første Bind af Privatretten offentliggjorde Unger „Die rechtliche Natur der Inhaberpapiere. Eine civilistische Untersuchung“ (Leipzig 1857). Senere fulgte hans Prøvelse af „Der revidierte Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuchs für das Königreich Sachsen“ (sammesteds 1861) med Replikken „Der revidierte sächsische Entwurf und sein Vertheidiger Dr. Carl Magnus Pöschmann“ (Wien 1861) og „Die Verlassenschaftsabhandlung in Oesterreich. Ein Votum für deren Aufhebung“ (sammesteds 1862). Sammen med Glaser paabegyndte han 1859 Udgivelsen af den vigtige „Sammlung von Civilrechtlichen Entscheidungen des k. k. obersten Gerichtshofes“ (Wien 1859 o. ff.), som han ledede i en lang Række Aar. I sit Skrift „Zur Reform der Wiener Universität“ (Wien 1869), der ogsaa gav Stødet til Reformer i Østerriges Universitetsliv, dvælede han særlig ved Universitetets konfessionelle Karakter og hævdede med Styrke, at Universitetet i første Linje skal tjene Videnskaben, men hverken Kirke eller Stat. Ogsaa paa legislativ Syssel anvendte Unger sin utrættelige Arbejds-kraft. I 1869 lykkedes det Jhering at knytte Unger til Redaktionen af „Jahrbücher“¹⁾, hvoraf han siden til sin Død var Medudgiver. Jhering nærede den største Beundring for Unger.²⁾ Han tilegnede ham og Glaser andet Bind af „Der Zweck im Recht“ med en Dedika-tion, hvori han hylder de to Dioskurer som Banebry-dere i deres Lands Videnskab. I Jhering's „Jahrbücher“ offentliggjorde Unger nogle af sine fortrinligste Afhand-linger, i 10de Bind saaledes „Die Verträge zu Gunsten Dritter“ (Jena 1869), de dybtgaaende og resultatrige

¹⁾ Jfr. Brev fra Jhering til Windscheid i „Rudolf von Jhering in Briefen an seine Freunde“ (Leipzig 1913) S. 238.

²⁾ Jfr. Jhering i det ovenfor i Note 1 citerede Værk S. 234: „Unger in wissenschaftlicher Beziehung ganz unschätzbar“.

„Handeln auf eigene Gefahr. Ein Beitrag zur Lehre vom Schadenersatz“ (sammesteds 1891, 3dje Oplag 1904), „Handeln auf fremde Gefahr“ (sammesteds 1894) o. a. Forlængst havde Unger kæmpet sig ud af den historiske Skoles Ensidighed og netop som Løsen og Bannermærke opstillet Sætningen „Frigørelse for den romanistiske Skoledoktrin og en mere uafhængig Opfattelse og friere Fremstilling af den moderne Ret.“ Han er ogsaa større som Dogmatiker end som Historiker. Hans Privatret blev en Torso. Som Brudstykke af Obligationsretten udgav han endnu „Schuldübernahme. Fragment aus einem System des österreichischen Obligationenrechts“ (Festschrift til Windscheid Wien 1889). Litterært var han virksom op i sin høje Alderdom. Foruden Bidrag til forskellige Tidsskrifter skrev han saaledes „Rede über die Civilprozessordnung“ (Wien 1895) „Priesterehen und Mönschsehen. — Rechtliche Natur der Scheidung von Tisch und Bett“ (Jena 1910), hvilket sidste Retsinstitut han karakteriserede som en halv Forholdsregel, en uløselig Selvmodsigelse (l. c. S. 19), et Slags juridisk Fixerspil (l. c. S. 22), og „Kritische und legislative Erörterungen über Gewährleistung“ (Grünhut's Tidsskrift XXXVIII S. 565—82, ogsaa som Særtryk Wien 1912) med hans Polemik mod Ernst Rabel. Hans „Bunte Betrachtungen und Bemerkungen“ (Wien 1907, 3dje Oplag under Titelen „Mosaik“ Leipzig 1911) røbe skalkagtig Humor, aandfuld Ironi og stor Fortrolighed med Litteratur og Filosofi. Goethe, Hegel og Ranke dannede den Trestjerne, til hvilken han altid havde set op. Unger's Interesser vare ikke begrænsede til hans Fagvidenskab eller det østerrigske Retsliv, for hvilket han har udrettet saa meget. Med Luther var han enig i, at en Jurist, der kun er Jurist, er „ein arm Ding“.

Kendt er det fra Georg Brandes' Levned¹⁾, hvorledes han uden Held søgte at faa den unge danske Æstetiker ansat som Professor ved et østerrigsk Universitet. Han var selv en Kunstnernatur, af universel Dannelse, en glimrende Musiker. Unger udtaler et Sted, at der kun findes et Liv, som er værd at leve: *das Leben im Geiste*. Under den Fane har han ogsaa ført sit.

¹⁾ Georg Brandes: Levned. Et Tiaar (Kbhvn. og Kristiania 1907) S. 195, 230 og 236.

L. von BAR

L. VON BAR

(Tidsskrift for Retsvidenskab XXVI 1913.)

I Folkestone, den 20de August 1913, bortrev Døden et af Nutidens berømteste Juristnavne, Professor i Göttingen Carl Ludwig von Bar. Med ham er en Retslærd af en ganske ejendommelig Støbning gaaet bort. Han var ingen Dussin-Teoretiker, ikke en Specialist, der kun rugede over eller opdyrkede et lille Enklave indenfor Faget. Hans Viden var grundig og omfattende. Han var en let producerende og overordentlig frugtbar Forfatter, en skarpsindig Tænkter, en Realist med ideal Stræben og Tro paa Ideens Sejr. Næsten en *Mittermaier redivivus* — men en Mittermaier med skarpere Hoved, en dybere, mere indtrængende Forsker og Gransker. For Europa stod han som en af den tyske Retsvidenskabs Gesandter. Han var meget læst, og hans Teorier afsatte Spor i adskillige Landes Litteraturer, men den Indflydelse, han, i det mindste som Strafferetslærer, udøvede i sit Fædreland, var, som jeg tidligere andensteds har udtalt, ikke synderlig vidtrækkende. Han stod ikke som Fører for nogen Retning. Hans Navn var ikke — som Binding's eller von Liszt's — et Enhedsmærke, hvorunder henholdsvis enten „Klassikere“ eller „Sociologer“ fylkede sig. Der stod i ingen Henseende Gny om Ludwig von Bar. Den agitatoriske eller propagatoriske Ævne laa ham fjærnt.

Han var født i Hannover den 24de Juli 1836, studerede i Göttingen og Berlin, Dr. juris 1858, Statsexamen 1862, 1863 Privatdocent i Göttingen, 1866 Professor extraordinarius i Göttingen, s. A. Ordinarius i Rostock, 1868 i Breslau, 1879 i Göttingen. I Rigsdagen, hvor han tilhørte det frisindede Parti, havde han Sæde fra 1890—93. Ligesom Binding var han Elev af Herrmann¹⁾, hvem han tilegnede et af sine første Skrifter „Zur Lehre von Versuch und Theilnahme am Verbrechen“ (Hannover 1859), og Strafferetten blev ogsaa en af de Discipliner, hvor han tjente sine videnskabelige Sporer. Med sin omfattende, om sjælden Kundskabsfyldte og Klarhed vidnende „Das internationale Privat- und Strafrecht“ (Hannover 1862) tog den unge Forfatter strax Têten som Tysklands Førstemand paa det behandlede Felt og som en værdig Fortsætter af Savigny's Gærning. Ogsaa i Udlandet modtoges von Bar's Arbejde som en litterær Bedrift. Han blev Medlem af *Institut de droit international*, hvori han vandt megen Indflydelse. Sin Sejr forfulgte han ved sit Standardværk „Theorie und Praxis des internationalen Privatrechts“ (I—II Hannover 1889), tilegnet Jhering, formelt andet Oplag af den ovenfor nævnte Bog, reelt et helt nyt Skrift, hvis Stof er undergaaet en grundig og energisk Gennemarbejden, med Udeladen af den mellemfolkelige Strafferet, medens Fag som Forfatter- og Handelsret enten helt ere tilkomne eller i hvert Fald langt mere udviklede. Hertil sluttede sig „Lehrbuch des internationalen Privat- und Strafrechts“ (Stuttgart 1892), Afnittene „Internationales Privatrecht“ i Holtzendorff-Kohler's „Encyclopädie der Rechtswissenschaft“ II (Berlin-Leipzig 1904) S. 1—45 og i Paul Hinneberg's

¹⁾ Jfr. A. v. Kirchenheim: Emil Herrmann und die preussische Kirchenverfassung (Berlin 1912) S. 30.

„Die Kultur der Gegenwart“ II Afd. VIII, „Systematische Rechtswissenschaft“ (Berlin 1906) S. 144—61, Afhandlingene „Das Fremdenrecht und seine volkswirtschaftliche Bedeutung“ (Berlin 1892) o. a. I sit lille, vistnok ikke overalt helt dybtgaaende Skrift „Der Burenkrieg, die Russificirung Finnlands, die Haager Friedensconferenz und die Errichtung einer internationalen Academie zur Ausgleichung von Streitigkeiten der Staaten“ (Hannover 1900) rettede von Bar et uforfærdet Angreb paa England i Anledning af dets Forhold til Boerrepublikkerne — med glimtvis Polemik mod Westlake —, mod Ruslands finske Politik, og her som andendets¹⁾, slog han til Lyd for Oprettelsen af et internationalt, af den enkelte Stat uafhængigt Akademi for Studiet og Udviklingen af den mellemfolkelige Ret og beslægtede Videnskaber, helst med Sæde i det neutrale og centralt beliggende Svejts. Akademiet skulde afgive Responsa i Stridigheder mellem Staterne, ikke træde i Stedet for den permanente Voldgiftsdomstol i Haag — von Bar var selv Medlem deraf —, men sammen med denne kappes om at skabe Ret og Fred mellem Landene. Særlig den italienske Folkeretslærer Emilio Brusa sluttede sig strax varmt til disse af von Bar udviklede Tanker.

Fraregnet et enkelt Strejftog ind paa Civilrettens Omraade — den kortfattede, knappe Fremstilling af „Das Hannoversche Hypothekenrecht nach dem Gesetze vom 14 December 1864“ (første Del af det af Viktor von Meibom udgivne Samleværk „Deutsches Hypothekenrecht“ (Leipzig 1877)²⁾ og forskellige Exkursioner paa Statsrettens og den politiske Histories Felter — „Die

¹⁾ Jfr. Brev fra von Bar til Fredrik Bajer i „*Sur des contributions annuelles pour avancer la paix internationale*“ (Kbhvn. 1909) S. 10—11, „Fredrik Bajer's Livserindringer“ (Kbhvn. 1909) S. 517 og S. 534.

²⁾ Alt i 1862 havde Windhorst betroet den unge Assessor at udarbejde et Lovforslag om Reformer af Hypotekvæsenet i Hannover.

Redefriehheit der Mitglieder gesetzgebender Versammlungen mit besonderer Beziehung auf Preussen. Ein Wort zur Verständigung“ (Leipzig 1868), „Staat und katholische Kirche in Preussen“ (Berlin 1883), „Cavour. Eine historisch-politische Skizze“ (sammesteds 1886) o. a., — falder von Bar's øvrige Forfattervirksomhed i to Hovedafsnit: Proces og Strafferet. Som *Processualist* har han ikke brudt nye Baner, men hans talrige herhenhørende, saavel civil- som strafferetsprocessuelle Skrifter ere alle støbte i den særegne von Bar'ske Form, ofte veltalende Indlæg for de Reformidéer, for hvilke Forfatteren gør sig til Talsmand og Tolk. Som Arbejder vedrørende Straffeprocessen kunne fremhæves: „Recht und Beweis im Geschworenengerichte. Ein Beitrag zur Kritik der Praxis und Gesetzgebung auf dem Gebiete des Strafverfahrens“ (Hannover 1865), „Zur Frage der Geschworenen- und Schöffengerichte“ (Berlin 1873) og forskellige mindre akademiske Skrifter o. l. I sin civilprocehistoriske Afhandling „Das Beweisurtheil des germanischen Processes. Ein Beitrag zur Geschichte und Kritik des deutschen Processes und des deutschen Rechtes“ (Hannover 1866) hævdede von Bar under stadig Polemik overfor Planck, at Bevisdommen i den gældende Proces ingenlunde kunde ligestilles med Bevisdommen i den ældre tyske Ret. Lignende og andre processuelle Spørgsmaal drøftede han i „Recht und Beweis im Civilprocesse. Ein Beitrag zur Kritik und Reform des deutschen Civilprocesses“ (Leipzig 1867), „Geschichte und Reform der deutschen Civiljustiz“ (sammesteds 1871) o. a. I von Holtzendorff's Retsencyklopædi gav han en samlet Fremstilling af Civilprocessen.

Som *Strafferetslærer* har von Bar dog kastet tungere Lod i Vægtskaalen. Hans „Reprobations-Teori“ har

vel allerede fristet den Skæbne at blive indregistreret som et Nummer i Straffeteoriernes Fælles-Mausoleum, men hans Bidrag til Strafferettens Historie og særlig hans Undersøgelser af det retlige Aarsagsbegreb og de dermed i Forbindelse staaende Problemer ville længe bevare hans Navn. Selv om han som den livlige Aand, han var, altid var optaget af at drøfte legislative Spørgsmaal — hans sidste nedenfor nævnte store Værk bærer til fulde Vidnesbyrd derom —, selv om han anerkendte det Fremskridt, der repræsenteredes af de moderne kriminalistiske Teorier — han var Medlem af den internationale Kriminalistforening og mente paa visse Punkter at have draget Konsekvenser af de nye Tanker, som Modernismens Foregangsmænd selv ikke havde haft Øje for, — blev han stedse tro mod de strafferetlige Grundsynspunkter, han hævdede i et af sine første kriminalistiske Skrifter „Die Grundlagen des Strafrechts. Eine Einleitung in die Theorie des Strafrechts“ (Leipzig 1869) — her fremstillede han sin Opfattelse af Straffen som Samfundets sædelige — eller sociale — Misbilligelse af Gærningen og dermed ogsaa af Gærningsmanden —; de udvikledes videre og fastholdtes i „Die Lehre vom Causalzusammenhange im Rechte, besonders im Strafrechte“ (sammesteds 1871), „Handbuch des Deutschen Strafrechts. I. Geschichte des Deutschen Strafrechts und der Strafrechtstheorien“ (Berlin 1882), Festtalen „Probleme des Strafrechts“ (Göttingen 1896) og „Die Reform des Strafrechts“ (Berlin 1903).

von Bar's „Handbuch“ anses i Tyskland for den bedste foreliggende Udvikling af Straffeteoriernes Historie, og det er ogsaa et grundigt og omhyggeligt, om end ikke helt lydefrit Arbejde, ofte med rammende og tilstrækkelig uimponeret Kritik bl. a. af berømte Navne

— *Eccecaria* og Kant f. Ex.¹⁾), — men en Fremstilling, som i alt væsentligt giver Teoriernes Længdesammenhæng uden tilstrækkelig Baggrund for Teorien og dens Bundethed eller Afhængighed af Tidens hele Aand og Kultur bliver let en Vandring paa en Jordbund, der — for at bruge et Udtryk af Georg Brandes — er gødet med Ligene af utallige slagtede Teorier, er efter nærværende Forfatters Skøn i det mindste ikke den *ideelle* Løsning af en Opgave, som rigtignok ikke endnu er løst og maaske heller ikke kan løses. Nogen egentlig Fortsættelse af Haandbogen udkom aldrig. von Bar's omfattende Værk „Gesetz und Schuld im Strafrecht. Fragen des geltenden deutschen Strafrechts und seiner Reform“ (Berlin I—III. I Das Strafgesetz (1906) II. Die Schuld nach dem Strafgesetze (1907) III. Die Befreiung von Schuld und Strafe durch das Strafgesetz. (1909)) er skrevet med andre, væsentlig legislative Formaal for Øje. Det tilsigter at fremstille de vigtigste Af-snit af Strafferettens almindelige Del efter Videnskabens nuværende Standpunkt. Det i nordisk Retslitteratur maaske mest benyttede Skrift af von Bar er hans ovenfor berørte Arbejde om den retlige Aarsagssammenhæng, der søgte at vinde et dybere filosofisk-psykologisk Grundlag for Spørgsmaalet. Hans Sondring mellem en Kausalsammenhæng i retlig og „naturlig“ Betydning, hans „Livets Regel“ angrebes af Birkmeyer, Binding og andre, medens hans Opfattelse blev Ud-

¹⁾ Med Anerkendelse nævner von Bar S. 257 Ørsted, men stempler dog samtidig — l. c. Note 169 — Ørsted's Forsøg paa at forbinde Specialpræventionsteorien med Feuerbach's Afskrækkelsesteori „som fuldstændig mislykket“. Saa stærke Udtryk benyttes forøvrigt ikke af den af von Bar l. c. citerede tyske Forfatter F. C. T. Hepp, i det mindste ikke i dennes „Kritische Darstellung der Strafrechts-Theorien nebst einem Versuch über die Möglichkeit einer strafrechtlichen Theorie überhaupt“ (Heidelberg 1829) S. 101.

gangspunktet for J. v. Kries' Teori om den adækvate Kausalsammenhæng. Der er som bekendt en vis Lighed mellem von Bar's Undersøgelser og de af Goos og Getz omtrent samtidig — og uafhængig af von Bar — fremsatte Betragtninger om Bestemmelsen af den retstridige Handling. Af von Bar's talrige Afhandlinger — i „Die Nation“, *Revue de droit international et de législation comparée*, „Der Gerichtssaal“ o. a. Tidsskrifter — skal her kun fremhæves det ved Morris de Jonge's Pièce „Die Unübertragbarkeit der Retourbillets“ (Freiburg i. B. 1888) fremkaldte Opsæt „Zweifelhafte Betrugsfälle, insbesondere untersagte Benutzung von Eisenbahnretourbillets“ (Der Gerichtssaal XL (1888) S. 481—502), — modsagt af de Jonge i „Retourbillets und kein Ende! Erwiderung gegen Professor L. von Bar“ (Berlin 1889) —, der blev gjort til Genstand for en rammende og vittig Kritik af N. Lassen i „Tidsskrift for Retsvidenskab“ II S. 140—42¹⁾.

¹⁾ (Senere Anm.): Efter von Bar's Død har hans Enke udgivet en omhyggelig „Verzeichnis der Schriften von Ludwig von Bar“ med en Levnedsskildring af F. Frensdorff (Göttingen 1916).

HEINRICH BRUNNER

HEINRICH BRUNNER

(Tidsskrift for Retsvidenskab XXVIII 1915.)

ET af den europæiske Retsvidenskabs mest lysende Navne, den tyske Retshistories Nestor og Førstemand, Professor ved Universitetet i Berlin Heinrich Brunner afgik ved Døden den 11te August 1915 i Kissingen. I den Skare af jævnaldrende Forskere, der omtrent samtidig med ham optraadte paa den videnskabelige Arena for hver paa sin Maade at supplere eller fortsætte Karl Friedrich Eichhorn's retshistoriske Pionerarbejde — man tænke paa Mænd som Laband og Gierke, Sohm, Schröder og Heusler — ragede Brunner som hin homeriske Helt frem med „Hoved og mægtige Skuldre“. Uden Betænkning eller Omsvøb, uselvisk og umisundelig har von Gierke i den Minderune, han har ristet over sin bortgangne Fagfælle, indrømmet ham den første Plads¹⁾. I en sjælden og ualmindelig Grad forenede Brunner i Ævner og Metode de juridiske og historiske Egenskaber, der danne den store Retshistoriker. Han var fuldt fortrolig med den moderne Sprogvidenskabs Veje og Maal. Helt igennem tog han Hensyn til det paagældende Folks eller Tidsrums økonomiske og politiske Forhold, til Rettens Forhold til Religionen, et Problem, som bl. a. paa Strafferettens Omraade langtfra er løst endnu. Han var lige skattet i Hi-

¹⁾ Deutsche Juristen-Zeitung XX S. 834.

storiernes og Juristernes Lejre. De første fandt ham ikke for juridisk, de sidste ikke for historisk. Den strænge videnskabelige Skole, han som ung havde gennemgaaet, ved de retsvidenskabelige Forelæsninger hos sin geniale Landsmand Joseph Unger, ved sin Deltagelse i de historiske Øvelser hos Georg Waitz, ved Undervisningen i Diplomatiens Hemmeligheder hos Theodor von Sickel, prægede ham baade som Gransker og Lærer. Hvis det er sandt, som Buffon har sagt, at Geniet er en lang Taalmodighed, var Brunner allerede efter denne Definition et videnskabeligt Forsker geni. Skridt for Skridt gik han frem. Han begyndte paa hjemlig Grund, men hans Sigte var større, flere og flere Lande underlagde han sig for at naa det Maal, han havde sat sig: paa den bredeste og alsidigste Basis at fremstille sit Lands Retshistorie. Han identificerede ikke tysk og germansk Retshistorie, men han søgte at udrede og forstaa Sammenhængen mellem de beslægtede Folkestammers Ret. Taalmodig var han i eget ihærdigt Arbejde paa at opspore og undersøge Retskilderne, og taalmodig og utrættelig opdrog han en stor Skare Lærlinge, ja snart sagt hele den yngre Generation af Tysklands Retshistorikere, til en energisk og kraftig Gransken og Udnyttende af det forhaandenværende Kildemateriale. Han var ikke en Novatør af paradoxal Lyst til Nyhedsmageri. Han lagde ikke Kendsgærningerne til Rette for sig. Anviste han nye Veje eller pegede han paa ikke ofte betraadte Stier, var Terrænet først omhyggeligt sonderet og undersøgt. Han var Induktionens, ikke Intuitionens Mand.

Brunner var Østerriger. Han var født den 21de Juni 1840 i Wels (Øvre-Østerrige), blev Student 1858, 1864 Dr. juris i Wien, Privatdocent sammesteds 1865, s. A. „Supplent“ og 1866 Professor extraordinarius i Lemberg, 1868 Professor ordinarius sammesteds, 1870

i Prag, 1872 i Strasbourg, 1873 i Berlin. Allerede Brunner's første Skrifter — „Das gerichtliche Executionsrecht an Babenberger“ (Wien 1864), „Zeugen und Inquisitionsbeweis der karolingischen Zeit“ (sammesteds 1866), „Wort und Form im altfranzösischen Process“ (sammesteds 1868) og „Das anglonormannische Erbsolgesystem. Ein Beitrag zur Geschichte der Parentelenordnung nebst einem Excurs über die älteren normannischen Coutumes“ (Leipzig 1869, tilegnet Unger) — viste den unge Forfatters sikre Standpunkt og maaltbevidste Stræben. Allerede før ham havde Paul Roth optraadt mod den Ensidighed, hvormed den ældre Generation havde afstukket Grænserne for den tyske Rets-histories Omraade baade i Henseende til det Materiale, hvormed den arbejdede, og det Maal, den søgte at naa. Overfor de sachsiske Retskilders Supremati i Forsknin-gen stillede Roth den frankiske Ret, med fuld og ube-tinget Tilslutning af Sohm, der endnu skarpere tilspidsede de Roth'ske Tanker, og noget roligere og forsigtigere af Brunner. Sit Udgangspunkt tog Brunner i den frankiske Ret. I Modsætning til den tidligere Forsk-ning, der havde undladt at undersøge, om og hvorvidt hin Ret levede og udvikledes videre i den ældre fran-ske, flanderske og hollandske Ret, optog han disse Spørgsmaal til Drøft og indvandt derved ny Jord for den tyske Rets-historie, idet han tillige søgte at opspore Forbindelsen mellem denne, saaledes som den herefter var udviklet, og den engelske med den anglo-normanniske som Mellemed¹⁾. Et betydningsfuldt Led i den af Brunner forfulgte Iderække blev „Die Ent-stehung der Schwurgerichte“ (Berlin 1872), hvori han fører Beviset for den Tanke, han allerede havde ænty-

¹⁾ Jfr. Karl v. Amira: Ueber Zweck und Mittel der germanischen Rechtsgeschichte (München 1876) S. 19.

det i det ovenfor nævnte Arbejde om det frankiske Vidne- og Inkvisitionsbevis, at den engelske Nævningeinstitution er beslægtet med eller en videre Udvikling af frankisk-germanske Retstanker¹⁾. Han tillagde her Nordboerne kun en ringe Indflydelse paa de sociale og juridiske Forhold i England og udtalte senere — iøvrigt noget for kategorisk — i „Geschichte der englischen Rechtsquellen im Grundriss“ (Leipzig 1909), at Johannes Steenstrup „i det hele noget overvurderede den nordiske Rets Indflydelse“²⁾. I Festskriftet til Heinrich Thøll „Das französische Inhaberpapier des Mittelalters und sein Verhältniss zur Anwaltschaft, zur Cession und zum Orderpapier“ (Berlin 1879) foretog Brunner skarpsindige Undersøgelser af den ældre franske Rets Opfattelse af Ihændehaverpapiret og dets Rolle i processuel Henseende, i „Zeitschrift für Handelsrecht“ XXIII (1878) S. 225 o. ff. havde han offentliggjort „Zur Geschichte des Inhaberpapiers in Deutschland“, og den dogmatiske Slutsten paa Værket satte han i Endemann's „Handbuch des deutschen Handels-See- und Wechselrechts“ med det af ham bearbejdede Afsnit „Die Werthpapiere“ (II S. 140—235 Leipzig 1882). I Forbindelse hermed maa nævnes det betydningsfulde, men ikke afsluttede Skrift „Zur Rechtsgeschichte der römischen und germanischen Urkunde. Erster Band. Die Privaturkunde Italiens. Das angelsächsische Landbuch. Die fränkische Privaturkunde“. (Berlin 1880), som ogsaa i mange Henseender udgør en videnskabelig Landvinding.

I 1887 udkom første Bind af Brunner's epokegø-

¹⁾ Jfr. dog hertil Johannes Steenstrup: Normannerne IV (Kbhvn. 1882) S. 206 o. ff.

²⁾ Jfr. min Anmeldelse af dette Skrift i Tidsskrift for Retsvidenskab XXVI (1913) S. 175—76.

rende Værk „Deutsche Rechtsgeschichte“ (Leipzig, i Binding's „Systematisches Handbuch der Deutschen Rechtswissenschaft“, 2det Oplag 1906), der foruden en Indledning omfatter den germanske Tid og den frankiske Periode's „almindelige Retshistorie“. Det efterfulgtes 1892 af andet Bind, som indeholder Frankertidens „specielle Retshistorie“. I dette berømte Skrift, der desværre er forblevet ufuldendt¹⁾, fortættedes i en Sum Brunner's dybtgaaende retshistoriske Studier. „Hvad enten man ser hen til Stilens klare Gennemskuelighed, Fremstillingens rolige Objektivitet, Indholdets beherskede Fylde af Sagkundskab og fagmæssige Oplysninger, til Bevisførelsens strænge Omhyggelighed eller til den overvældende Stofmængdes Indordning under let haandgribelige, almene, særlig historisk-genetiske Synspunkter, vil det overalt erkendes, at Brunner's „Deutsche Rechtsgeschichte“ har sin Plads blandt den juridiske Videnskabs klassiske Skrifter“²⁾. I dette Værk — for blot at fremdrage nogle Enkeltheder, som have nærmere Berøring med nordisk Forskning, — pegede Brunner paa den Modsætning mellem „Folkeret“ og „Kongeret“, han allerede havde antydnet i „Die Entstehung der Schwurgerichte“³⁾, og som Sohm ligeledes havde paavist, „Folkeretten“ som den enkelte Stammes Ret, *ius scriptum*, den strænge, stive og ubøjelige Ret, „Kongeretten“ som den for Riget fælles Ret, Repræsentanten for Billigheden og Grundsætningen om Rettens Elasti-

¹⁾ Fremstillingen af Privatretten mangler. Ifølge von Gierke's Meddelelse i den ovenfor S. 103 citerede Nekrolog, l. c. S. 835, er en Omarbejdelse af andet Bind vistnok trykfærdig.

²⁾ Ebbe Hertzberg i Tidsskrift for Retsvidenskab V S. 2. Jfr. i det hele Hertzberg's aandfulde og lærerige Afhandling „Den moderne Retshistorie“, formelt en Anmeldelse i stor Stil af Brunner's Retshistories første Del, reelt betydelig mere, l. c. IV S. 386—405, V S. 1—39. Jfr. endvidere Hertzberg's Anmeldelse af andet Bind l. c. VI S. 280—85.

³⁾ L. c. S. 60.

citet¹⁾), Synspunkter, som Ludvig Holberg overførte paa dansk Omraade i sin Bog „Dansk Rigslovgivning. Forholdet mellem Vederlagslov og Rigslov. Rigslovene i Perioden 1241—1282“ (Kbhvn. 1889)²⁾. Han syntes at slutte sig til den af Ebbe Hertzberg i „Grundtrækkene i den ældste norske Proces“ (Kra. 1874 S. 240 o. ff.) fremsatte Opfattelse om Vidneedens Indførelse i Norge først i den kristne Tid³⁾. Ligesom Kr. Erslev, der allerede midt i Firserne var „kommen langt bort fra“ den da næsten eneherkende Tanke om Modsætningen mellem Feudalismen og alt germansk og netop havde betegnet Troskabsforholdet som det egentlig bærende i Lensvæsenet og som stammende fra Germanerne⁴⁾), betonedede Brunner de germanske Elementers Indflydelse og lagde ligesom Erslev Hovedtonen paa Hirdmandsfølelsen, som dog efter Brunner's Mening, hvilket Erslev meget betvivler, i Frankerriget holdt sig i fuld Kraft hele Merovingertiden igennem, idet han tillagde Antrustionerne langt større Betydning end andre Forfattere. Som et vigtigt Supplement til sin Rets-historie med dens sammentrængte og sluttede Fremstilling samlede og udgav Brunner sine i Tidsskrifter, Akademiberetninger og andensteds spredte Afhandlinger i „Forschungen zur Geschichte des deutschen und französischen Rechtes. Gesammelte Aufsätze“ (Stuttgart 1894), der i „hjørteelig Ærbødighed“ tilegnedes Konrad Maurer, som i stærkere Grad end Brunner havde

¹⁾ Deutsche Rechtsgeschichte I S. 281, andet Oplag S. 412.

²⁾ Jfr. det citerede Værk S. II o. ff. og passim.

³⁾ Deutsche Rechtsgeschichte II S. 436 Note 67.

⁴⁾ Jfr. Kr. Erslev: Oversigt over Middelalderens Historie I. Den ældre Middelalder (Kbhvn. 1891, tredje Udgave 1906 S. 9—10) Kfr. Ludvig Holberg: Kirke og Len under Valdemarerne. Rethistoriske Afhandlinger (Kbhvn. 1899) S. 182 o. ff. og hertil Kr. Erslev i Historisk Tidsskrift VII R. II Bd. S. 252 Note I og S. 300—01.

bearbejdet og taget Hensyn til de nordiske Retskilder. I fire Afdelinger giver dette anselige Skrift betydningsfulde Bidrag til Lensvæsenets, Processens, Strafferettens og Privatrettens Historie. Brunner's fortrinlige Fremstilling af den tyske Rets Kilder og Historie i 5te Oplag af Franz von Holtzendorff's Retsencyklopædi bearbejdedes til „Grundzüge der deutschen Rechtsgeschichte“ (Leipzig 1901, 7de Oplag ved Ernst Heymann 1919)¹⁾. Sammen med Karl Zeumer udgav Brunner som Festgave til Rudolf von Gneist: „Die Constantinische Schenkungsurkunde I. Das Constitutum Constantini“ (Berlin 1888). Af Brunner's øvrige righoldige Produktion skal endnu fremhæves „Die Rechtseinheit“ (Berlin 1877), „Die Politik Landgraf Wilhelms VIII von Hessen vor und nach dem Ausbruche des siebenjährigen Krieges, bis zur Convention von Kloster Seven einschliesslich“ (Cassel 1888), de akademiske Taler „Der Antheil des deutschen Rechtes an der Entwicklung der Universitäten“ (Berlin 1896) og „Der Leihzwang in der deutschen Agrargeschichte“ (sammesteds 1897)²⁾, „Beiträge zur Geschichte des germanischen Warentrechtes“³⁾ (Festgave til H. Dernburg, Berlin 1900), „Über ein verschollenes merowingisches Königsgesetz des 7 Jahrhunderts“ (sammesteds 1901) og Festgaven til Otto Gierke „Luft macht frei“ (Breslau 1910). Til Theodor Mommsen's ejendommelige Spørge-Værk

¹⁾ Jfr. Brunner's „Quellen und Geschichte des deutschen Rechts“ i Holtzendorff-Kohler's „Encyklopädie der Rechtswissenschaft“ 7ende Oplag I (Berlin-München-Leipzig 1915) S. 63—174.

²⁾ Brunner's Festtale „Zur Erinnerung an den 22. März 1797“ (Berlin 1897) har ingen retsvidenskabelig Interesse. Hans Udtalelse l. c. S. 19 om, at „dansk Stivsind paatvang Kong Vilhelm Kampene i Aaret 1864“ viser kun, at selv denne objektive og overlegne Forsker ikke kunde springe fra sin politiske og nationale Skygge.

³⁾ Jfr. Kristian Sindballe: Af Testamentarvens Historie i dansk Ret (Kbhvn. 1915) S. 4 og 18.

„Zum ältesten Strafrecht der Kulturvölker. Fragen zur Rechtsvergleichung“ (Leipzig 1905) bidrog han med Svaret „Germanisch“ (l. c. S. 53—62). Paa sin 70-årige Fødselsdag hædredes Brunner bl. a. ved et vægtigt „Festschrift Heinrich Brunner zum siebzigsten Geburtstag dargebracht von Schülern und Verehrern“ (Weimar 1910) med værdifulde Bidrag af Mænd som Max Pappenheim og Ulrich Stutz, Robert Caillemer og Federico Patetta, Paul Vinogradoff og Harold Dexter Hazeltine o. m. a. Baade ved sin fremragende Forfattervirksomhed, sin Medledning af „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte“, hvori han offentliggjorde talrige Afhandlinger, og *Monumenta Germaniae historica* indtog Brunner en central Stilling i Tysklands videnskabelige Aandsliv. Efter at han allerede i 1893 — i det lige ovenfor nævnte Tidsskrift — havde slaaet til Lyd for at skabe en „Wörterbuch der deutschen Rechtssprache“, blev der med Energi taget fat paa Realisationen af Planen. Richard Schröder overtog den videnskabelige Ledelse af Arbejdet. I den akademiske Kommission tog Brunner Sæde ved Siden af von Gierke og Frensdorff, Huber og von Künzberg, Roethe, Schröder og von Schwind. Brunner oplevede inden sin Død at se det første Hæfte af dette mægtige litterære Værk¹).

¹) „Deutsches Wörterbuch (Wörterbuch der älteren deutschen Rechtssprache)“ Weimar 1914.

E. I. BEKKER

E. I. BEKKER

(Tidsskrift for Retsvidenskab XXIX 1916.)

ET ualmindelig rigt aandeligt Liv udsluktes, da Tysklands ældste og samtidig en af Europas mest fremragende Retsforskere, Professor emeritus i Heidelberg Ernst Immanuel Bekker den 29de Juni 1916 lukkede sine Øjne. Han var den sidste Bærer af Traditionerne fra *den store Pandekttid*. Han er Slutningsledet i en Kæde, der dannes af Navne som Savigny, Puchta, Jhering og Windscheid. Filologisk skolet, kritisk og skeptisk, selvstændig, vistnok ogsaa ikke lidet selvbevidst og glimtvis noget søgt slog han sig ikke til Ro med, at der efter Fortidens Landvindinger ikke var flere Territorier at erobre. Han tjente under Savigny's Kommando, men han bar egen Uniform og Kokarde. Han var Filolog og Historiker, endnu i 1886 kalder han sig en „getreuer Jünger der historischen Schule“¹⁾, men, ikke mindst i Sammenligning med andre af denne Retnings Tilhængere, Historiker i anden Potens, exakt, Kildestudiets Mand, Antiromantiker. Han afskyr de „bevingede Ord“ og den juridiske Frase, ethvert Siagord, enhver Terminus, hvori han vejrer formummet Naturret. Naturretten og naturretlige eller naturretlig farvede Doktriner i det hele have ingen mere haard-

¹⁾ E. I. Bekker's Selvbiografi i „Ruperto Carola. Illustrirte Fest-Chronik der V Säcular-Feier der Universität Heidelberg“ (Heidelberg 1886) S. 167.

nakket Hader og Forfølger end Bekker, om end han vel selv er klar over, at Naturretten trods alt er vanskelig at fordrive, men flytter med som Nissen i Bøtten¹). Atter og atter gør han Jagt paa et Begreb som „Forholdets Natur“, der kun slapper Fordringerne til skarp Tænken og misbruges som Tankesurrogat²). Af en Natur som Jhering's følte han sig baade frastødt og tiltrukket. Lejlighedsvis, dog særlig i sine yngre Aar, udsendte Bekker kritiske Pile mod Forfatteren af „Geist“ og „Zweck“, Skud, som denne iøvrigt ignorerede. Fuld Forstaaelse af Jhering som Forsker opnaaede Bekker først, da han fik Øjet op for dennes stærke digteriske Aare³). Den gav Forklaring paa mangt og meget. Et Værk som Bekker's „Besitz“ gjorde paa adskillige et overvejende negativt, i mere end en Retning negerende Indtryk — det benægtede jo bl. a. Berettigelsen af det saa ofte opstillede Spørgsmaal om Grunden til Besiddelsens Retsbeskyttelse⁴). Naar Brinz og Bekker krydsede Klinger om Besiddelsen og dens Gærninger, tilspidsede Striden sig om dette ene Spørgsmaal: Er Besiddelsen en Ret?, og paa den bekræftende Besvarelse heraf havde Bekker, for at bruge hans eget betegnende Udtryk, ikke lagt særlig Vægt⁵). Men Naturrettens

¹) Jfr. Bekker i „Ruperto Carola“ S. 167 og hertil Nordisk Tidsskrift for Strafferet III (1915) S. 42 Note*, ovenfor S. 30 Note 1.

²) Jfr. f. Ex. Bekker: Ernst und Scherz über unsere Wissenschaft (Leipzig 1892) S. 147, Recht muss Recht bleiben (Heidelberg 1896) S. 5—6.

³) Bekker: Meine erste Begegnung mit Jhering i „Rudolf von Jhering, 1852—1868. Briefe und Erinnerungen“ (Berlin 1907) S. 105. — Jeg benytter Lejligheden til at gøre opmærksom paa, at den af Hagerup i Tidsskrift for Retsvidenskab VI (1893) S. 4 omtalte Bekker'ske Ytring til Hagerup om Jhering's karakteristiske Svar til Bekker af denne selv senere i Afhandlingen „Burkard Wilhelm Leist unter seinen Aequalen“ — Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung XXVIII (1907) S. 133 — bruges i en anden Sammenhæng.

⁴) Hölder i Göttingische gelehrte Anzeigen 1880 II. Bd. S. 1618.

⁵) Bekker: Ernst und Scherz S. 141.

Hydrachoved finder han i Brinz' tilsyneladende logisk begrundede energiske Benægtelse: „Af Uret kan ingen Ret opstaa!“, som om Ret og Uret da i personlig Skikkelse — i Lighed med den evige Jøde hos Hostrup — vandrede om paa Jorden og forplantede sig efter den naturlige Regel: Rettens Produkter Ret, Urettens Ret! Uden selv at trættes, men dog ved Gentagelsen noget trættende vedblev Bekker at betone Rettens Relativitet, Retten som Menneskeværk, et af hans sidste Skrifter bærer Titelen „Das Recht als Menschenwerk und seine Grundlagen“ (Heidelberg 1912). Med Hammerslag indprenter han, at Retten ikke er noget fast afsluttet Begreb, den er „*ein relatives Etwas*“, hvori ikke blot „ja“ og „nej“, men ogsaa „det mere“ og „det mindre“ finder Plads. Skade, at Bekker — og mange af hans Landsmænd med ham — ikke har kendt Ørsted. De Spøgelser, Bekker frygter, og mod hvilke han uforfærdet affyrer sine sølverne Kugler, blegnede i den Realismens Sol, der gik op med den store danske Foregangsmand. I Bekker's eneste strafferetlige Værk „*Theorie des heutigen Deutschen Strafrechts*“ (I. Bind. Leipzig 1859), skrevet af mere ydre Aarsager, vise sig forøvrigt Hegel's og Stahl's Skygger. Relativitetens ivrigste Forløber hylder selv en absolut Straffeteori og hævder, at denne ligger til Grund for den positive tyske Strafferet! Ubegribelig er den absolute Teori, hvis den ikke bringes i Forbindelse med *religiøse Anskuelser*. Den straffende Myndighed, Teorien tilskriver Staten, *kan Staten kun have fra Gud*¹⁾. Den ikke-troende vil selvfølgelig forkaste denne Begrundelse af Teorien og Teorien selv. Men ved alt menneskeligt Aandsarbejde, udtaler Bekker i næsten Rasmus Nielsen'ske Vendinger, gaa Viden og Tro altid Haand i Haand. At ingen

¹⁾ L. c. S. 70—71.

Viden kan bestaa uden Tro, er ligesaa sandt som bestridt. At bringe Harmoni mellem denne Opfattelse og Bekkers's øvrige videnskabelige Grundsynspunkter¹⁾ synes kun at kunne ske ved Hjælp af Skruer. Muligt, at den skarpe Tænker i Følelsen af Haabløsheden af Kampen mellem relative og absolute Teorier har ment at maatte søge Tilflugt i *Paradoxet*, i et kriminalistisk *credo quia absurdum*.

Født blev Immanuel Bekker den 16de August 1827 i Berlin. Hans Fader var den fremragende Filolog August Immanuel Bekker, en af Homerforskningens ypperste.²⁾ Fra ham tog han i Arv ikke blot sit Kendingsnavn, men ogsaa sin sproglige Begavelse og den kritiske Tilbøjelighed, som han senere i rigt Maal gav Luft i talrige Anmeldelser. Han blev Jurist uden udtalt Tilbøjelighed til Faget, ja, uden rigtig at vide, hvad Ret og Retsvidenskab var. Under Vangerow fandt han sig selv,³⁾ af Vangerow og Homeyer lærte han mest, medens Puchta gjorde mindre Indtryk paa ham.⁴⁾ Begivenhederne i 1848 greb ham stærkt, han bestod vel Doktorexamen 1849 — *De evictione citra stipulationem praestanda* (Berlin 1849) —, men gjorde ellers Tjeneste som Officer, indtil han i Aaret 1853 habiliterede sig som Privatdocent i Halle a. S., hvor han 1854 blev Professor extraordinarius. 1857 udkaaredes Bekker til Windscheid's Efterfølger som Professor ordinarius i Greifswald, 1863 arbejdede han i kortere Tid i Udenrigsministeriet under

¹⁾ Kfr. om Ordsprogene „Recht kommt von Gott“, „Gott ist Recht“ Bekker: *Recht muss Recht bleiben* S. 2 o. ff.

²⁾ Jfr. E. I. Bekker's læseværdige Afhandling „Zur Erinnerung an meinen Vater“ i „Preussische Jahrbücher“ XXIX (Berlin 1872) S. 553—85, S. 641—68. Som en Stump *Oehlschlägeriana* kan maaske heraf fremdrages, at A. I. Bekker 1806 i Dresden omgikkes Oehlschläger, af hvis Værker han havde lært sig dansk, l. c. S. 563.

³⁾ Bekker i „Ruperto Carola“ S. 166, Ernst und Scherz S. 154—55.

⁴⁾ Jfr. Bekker's „Skyggerids“ „Puchta und Waechter“ i *Deutsche Juristen-Zeitung* XIV (1909) S. 943—47.

den af ham beundrede Bismarck. 1874—1908 beklædte han Thibaut's, Vangerow's og Windscheid's Pandekt-Lærestol i Heidelberg, hvor han 1886 var Prorektor ved Universitetets 500-Aars Jubilæum. Ved Siden af sin Docentvirksomhed, i hvilken han lagde særlig Vægt paa Seminarøvelser, udfoldede Bekker til sine sidste Dage en rig og blomstrende Forfattervirksomhed. Hans ualmindelige, saa at sige medfødte Kendskab til hele den klassiske Litteratur gennemsyrede den romanistiske Del af hans Arbejder og gav sig allerede Udslag i Æmnet for hans Habilitationsskrift *De emptione venditione quae Plauti fabulis fuisse probetur* (Berlin 1853), hvortil senere sluttede sig Afhandlinger som *Loci Plautini de rebus creditis* (Greifswald 1861) og „Die römischen Komiker alt Rechtszeugen“, formelt en Anmeldelse af Emilio Costa's udførlige Værk *Il diritto privato romano nelle comedie di Plauto* (Torino 1890).¹⁾ Mesteren Savigny tilegnede han sin — mod Keller og paa en Maade ogsaa mod Savigny selv rettede — „Die processualische consumption im classischen römischen recht“ (Berlin 1853). Standpunkt henholdsvis overfor Windscheid's actio- og Savigny's Viljes-Teori tog „Die Aktionen des römischen Privatrechts“ (I—II Berlin 1871 og 1873), dediceret Georg Bruns, og „System des heutigen Pandektenrechts“ (I—II Weimar 1886 og 1889), ved Siden af Brinz' Pandekter, om end af en anden Støbning end disse, en af de originaleste og selvstændigste Frembringelser i Datidens Pandektvidenskab. I „Das Recht des Besitzes bei den Römern“ (Leipzig 1880), det allerede ovenfor omtalte Festskrift til Bluntschli, der hilses som Fjende af enhver teoretisk Extravagance og alt formalistisk Pedanteri, træder Bekker's særegne Forfatterin-

¹⁾ Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung XIII (1892) S. 53—118.

dividualitet kraftig for Dagen. Det er ikke de „almindelige“, længe og hæftig omstridte Besiddelsesspørgsmaal, der ligge Bekker paa Hjærte, det er derimod Enkeltundersøgelserne, som særlig tage ham fangen.¹⁾ Med en anselig Række vægtige Afhandlinger, særlig i den romanistiske Afdeling af „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte“, af hvilket Bekker var Medredaktør, supplerede han disse Skrifter.

Men ogsaa den gældende borgerlige Ret var Genstand for Bekker's Forskning. Den af ham sammen med den mere konservative Theodor Muther — og senere Stobbe — udgivne „Jahrbuch des gemeinen deutschen Rechts“ (I—IV, Leipzig 1857—63), hvorved Mænd som Bruns, Jacob Grimm, Mommsen, Brinz, Roth, Stobbe og Meibom vare Medarbejdere, bragte adskillige værdifulde og friske Bidrag fra Bekker's Pen. Bortset fra mindre Arbejder som Lejlighedsskriftet „Die Reform des Hypothekenwesens als Aufgabe des norddeutschen Bundes“ (Berlin 1867), fremkaldt ved mere personlige Forhold, og „Über die natürliche Beschaffenheit der Objecte unserer dinglichen Rechte“ (sammesteds 1898) skrev Bekker „Über die Couponsprocesse der österreichischen Eisenbangesellschaften und über die internationalen Schuldverschreibungen“ (Weimar 1881), et Indlæg i et praktisk Retsspørgsmaal, og udgav sammen med O. Fischer i Aarene 1888—90 18 Hæfter „Beiträge zur Erläuterung und Beurtheilung des Entwurfes eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich“ (Berlin-Leipzig), hvortil han selv leverede andet Hæfte „System und Sprache des Entwurfes eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich“ (1888), og iøvrigt med litterær Støtte af Retslærde som

¹⁾ Af nordiske Forfattere har f. Ex. Edward Hambro: Bidrag til Læren om Besiddelse (Kristiania 1887) oftere taget Hensyn til dette Skrift.

Gierke, Zitelmann, v. Liszt, Richard Schröder, Meischeder, Cosack, Bernhöft, Eck o. a.¹⁾ Ensomt i Bekker's Produktion staar det alt nævnte „Theorie des heutigen Deutschen Strafrechts“ hvori Forfatteren bl. a. drager til Felts mod Köstlin's Tilregnelighedslære,²⁾ men iøvrigt et Værk, der hidtil ikke har gjort sig synderlig gældende i den strafferetlige Diskussion. Den moderne Bevægelse indenfor Strafferetten ejede ikke Bekker's Sympati — „doktrinære Udvæxter“ paa Strafferetsvidenskaben som den fuldstændige Fornægtelse af al Viljesfrihed, Opfattelsen af Forbrydelserne som Sygdomsfænomener truede efter hans Mening med end yderligere at trykke Strafferetsplejen ned.³⁾ Med Granskning og Drøft af de retlige Grundspørgsmaal var Bekker altid og til det sidste beskæftiget. Striden mellem Thibaut og Savigny behandlede han i den fortræffelige Festtale „Ueber den Streit der historischen und der filosofischen Rechtsschule“ (Heidelberg 1886). Paa Jhering's „Scherz und Ernst in der Jurisprudenz“ svarede han med det ægte Bekker'ske, i disse Linier oftere citerede, „Ernst und Scherz über unsere Wissenschaft“ (Leipzig 1892), en Samling Enkeltudtalelser, Øjebliksbilleder, „harmlose Plaudereien“, som Forfatteren selv kalder dem — i Modsætning til dem, der blev fundne for lette for hans „Rhadamanthys“-Dommer-sæde. Da Sohm i et Festskrift til Degenkolb nærmere udviklede „Der Gegenstand“ som et Grundbegreb i den borgerlige Lovbog (Leipzig 1905), sadlede den gamle Kæmper endnu sin Stridshest til Angreb i „Grundbegriffe des Rechts und Misgriffe der Gesetzgebung“ (Berlin 1910). Det er de kendte Toner, der lyde, de samme

¹⁾ Anmeldt af F. H. i Tidsskrift for Retsvidenskab III (1890) S 340—42.

²⁾ L. c. S. 584—603.

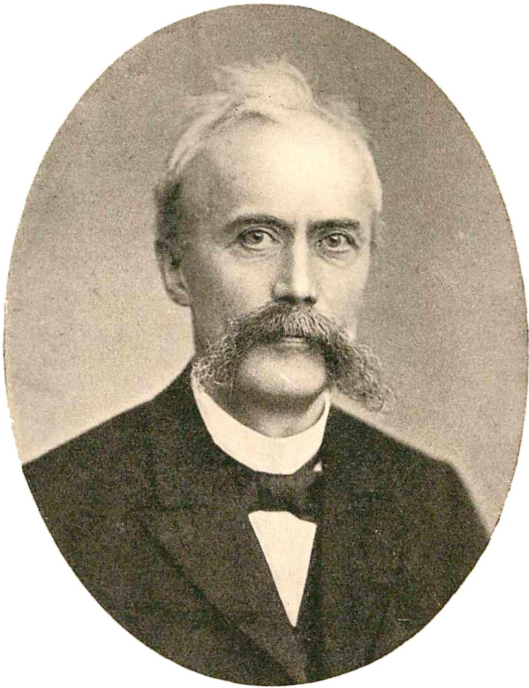
³⁾ Bekker: Ernst und Scherz S. 233.

endnu ikke sløvede Vaaben, som svinges, og i Bekker's sidste Skrift „Das Völkerrecht der Zukunft“ (Heidelberg 1915) klinger samme Grundakkord. Særlig For­ kærlighed nærrede Bekker for Litteraturhistorien og den biografiske Skildring. Bidrag til Opfattelsen af Savigny og Thibaut, Windscheid og Jhering, Böhlau og Pernice findes spredte trindt om i hans Værker. I det statelige Festskrift „Heidelberger Professoren aus dem 19. Jahr­ hundert“ (Heidelberg 1903) gav han efter en inter­ essant og aandfuld Indledning i Afsnittet „Vier Pandek­ tisten“ skarpe og træffende Karakteristiker af Heise og Thibaut, Vangerow og Windscheid¹⁾. Bekkers ano­ nymt udgivne Bog „Von Deutschen Hochschulen. Aller­ lei was da ist und was da sein sollte. Von einem Deut­ schen Professor“ (Berlin 1869) har i alt væsentligt kun lokal Interesse.²⁾

I sit lange Liv havde Bekker opnaaet alskens ydre Honnør, Æresborger i Heidelberg, Excellencetitel m. m. Men mere end dette betyder hans hæderfulde Plads i Videnskabens Historie. Han var noget for sig selv, per­ sonlig i Fremstilling, Stil, Metode og — Retskrivning. Han var og blev Ernst Immanuel Bekker. Officer og Kavalier. Med *mobilium turba Quiritium* havde han og vilde han intet have at skaffe.

¹⁾ L. c. I S. 133—202.

²⁾ Hos Landsberg: Geschichte der Deutschen Rechtswissenschaft III Afd. II Halvbd. Noter (München—Berlin 1910) S. 355—56 oplyses, at Bekker er Forfatteren. Der kan hertil føjes, at f. Ex. Skildringen i den anonyme Bog S. 58 næsten ordret svarer til Bekker's Udtalelser i Deutsche Juristen­ Zeitung XIV (1909) S. 946. Og der er ogsaa andre tydelige Indicier.

RUDOLPH SOHM

RUDOLPH SOHM

(Tidsskrift for Retsvidenskab XXX 1917.)

EN af Nutidens flersidigste og originaleste Retslærde, den geniale og ædle Sandhedssøger, Professor ved Universitetet i Leipzig Gotthard Julius Rudolph Sohm bortkaldtes den 16de Maj 1917. Den Sorg, Sohm's Død har fremkaldt i Tyskland, giver Genlyd overalt, hvor der arbejdes videnskabelig, hvor der næres Respekt for en betydelig Forskers Gærning, og ikke alene Retsvidenskaben baade i dens historiske og dogmatiske Afskygninger, men ogsaa Historien og Teologien vil beklage det smærtelige Tab. I mange Sadler var Sohm den sikre og straalende Rytter. Han havde mange Strænge paa sin Bue, og med lige Mesterskab behandlede han dem alle. Som Retshistoriker trængte han ind og fandt Vej i vildsomme og hidtil ufremkommelige Tykninger, han var en dristigere, mere intuitiv Begavelse end Brunner, en Aladdin-Natur med en Noureddin's alvorlige Gransken som Basis. Den tyske Rets Dogmatik stod hans Hjærte nær, han beherskede Romerretten saa godt som den bedst skolede Romanist, og over Kirkerettens Vidder klinge endnu Tonerne af den Stormklokke, han satte i Bevægelse ved sin Paastand om, at Kirkeretten er i Modstrid med Kirkens Væsen. Han var ingen stuelærd Pedant, men deltog selv ivrig

i Arbejdet i Marken for sociale Fremskridt.¹⁾ Lærer var han med hver Fiber i sin Krop. Den, der blot én Gang har set Sohm, naar han med lysende Øjne holdt sin Forelæsning, vil gæmme et varigt Indtryk af en Mand, i hvem der intet halvt var, men som aandede og levede for det Kald, der for ham var det skønneste i Verden.

Rudolph Sohm blev født den 29de Oktober 1841 i Rostock, hvor hans Fader var Advokat og Landsarkivar. At han selv blev Jurist, hørte til „det selvfølgelig.“ Han studerede Retsvidenskab i Berlin under Bruns, i Heidelberg under Vangerow, i Rostock under Hugo Böhlau og Georg Wilhelm Wetzell, af hvem han lærte at tænke juridisk²⁾, og hvem han tilegnede sit af sin Fødebys retsvidenskabelige Fakultet kronede Prisskrift „Die Lehre vom subpignus“ (Rostock 1864). 1866 habiliterede han sig som Privatdocent i Göttingen, hvor han 1870 blev Professor extraordinarius, s. A. Ordinarius i Freiburg i. B., 1872 i Strasbourg, 1887 i Leipzig. Under Sohm's Studietid i München havde Paul Roth peget paa de Skatte, der kunde graves frem af de franske Kilder, og Sohm var netop Manden for at hæve dem og bringe dem for Dagens Lys. Hos ham forenedes en sjælden Viden og vidtomspændende Lærdom med en næsten digterisk Anskuen, der ogsaa prægede hans Fremstilling og Sprog, som han udviklede til en glimtvis noget patetisk og søgt, men i det hele kunstnerisk Prosa af høj Rang. Han ejede i rigt Maal den videnskabelige Fantasi, der er Forskningens uundværligste Salt. Paa Grundlag af et indtrængende Studium af og om-

¹⁾ Jfr. f. Ex. Sohm's Smaaskrifter: Die Gegensätze unserer Zeit (Heidelberg 1885), Über die Sonntagsruhe (Strasbourg 1887), Die sozialen Pflichten der Gebildeten (5. Opl. Leipzig 1897), Die Sozialen Aufgaben des modernen Staates (sammesteds 1898), Neue Pflichten der Kirche (Dresden 1906) o. a.

²⁾ Sohm i Deutsche Juristen-Zeitung XIV (1909) S. 1018—19.

fattende Kendskab til samtlige Kilder, Love, Dokumenter o. s. v. lykkedes det Sohm at gribe og fatte de ledende Ideer i den frankiske Retsorden, at skabe — ligesom Jhering paa Romerrettens Omraade — en *Geist des fränkischen Rechts*. Det er hans Hovedfortjeneste, for at bruge en Vending af Kr. Erslev, skarpt at have sondret den saliske Forfatning fra den senere merovingiske.¹⁾ I „Der Procesz der Lex Salica“ (Weimar 1867) udtaler Sohm, at denne ikke er Begyndelsen til en Udvikling, men Afslutningen paa den forudgaaende,²⁾ og i sit berømte ufuldendte Arbejde „Die Altdeutsche Reichs- und Gerichtsverfassung. Erster Band. Die Fränkische Reichs- und Gerichtsverfassung“ (samme-steds 1871, nyt uforandret Optryk Leipzig 1911) stillede han sig ved sin Lærer Roth's Side i Kampen mod Waitz, Gierke o. a. angaaende Opfattelsen af de oldtyske Forfatningsforhold. Spydig bemærker han, at den franske Skole længe har fundet Behag i at fraskrive de germanske Barbarer et virkeligt Statsvæsen³⁾, og han viser, hvorledes der skælnedes mellem de forskellige Statsomraader: Hundredforsamlingen kun dømmende, Folkeforsamlingen politisk, Nationalforsamlingerne religiøse.⁴⁾ Til disse Værker sluttede sig den Afhandling, som indleder første Bind af „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanistische Abteilung“, „Fränkisches Recht und römisches Recht. Prolegomena zur deutschen Rechtsgeschichte“ (ogsaa som Særtryk Weimar 1880) med sin Fremhæ-

¹⁾ Kr. Erslev: *Oversigt over Middelalderens Historie I. Den ældre Middelalder*. (Tredje Udgave Kbhvn. 1906) S. 37 Note 1.

²⁾ L. c. S. V.

³⁾ Sidstnævnte Værk S. VIII. Ogsaa i Frankrig vakte disse Sohm's Arbejder Opmærksomhed. Marcel Thévénin leverede en Oversættelse heraf under Titelen: *Études sur les institutions germaniques* (Paris 1873).

⁴⁾ Kr. Erslev l. c. S. 5.

ven af, at Udforskningen af den frankiske Ret er af grundlæggende Betydning for hele den tyske Retshistorie, at den frankiske Ret alene giver Nøglen til Forstaaelsen af saavel Sachsenspiegel som Schwabenspiegel, ja til den middelalderlige Ret overhovedet¹⁾, og *Lex Ribuaria et lex Francorum Chamavorum. Ex monumentis Germaniae historicis recusae* (Hannover 1883). Et retshistorisk Spørgsmaal, hvis rigtige Stillen og Besvarelse ogsaa havde Betydning for Forfatterens egen Tids retlige og politiske Opfattelse, optog Sohm til Drøft i „Das Recht der Eheschliessung aus dem deutschen und canonischen Recht geschichtlich entwickelt. Eine Antwort auf die Frage nach dem Verhältniss der kirchlichen Trauung zur Civilehe“ (Weimar 1875), hvori han hævdede, at historisk set havde efter tysk Ret Forlovelsen været ægteskabsstiftende og Vielsen kun Fuldbyrkelse af det allerede indgaaede Ægteskab, en Opfattelse, hvorimod Sohm's senere Universitets-Kollega i Leipzig Emil Friedberg tog til Genmæle i „Verlobung und Trauung. Zugleich als Kritik von Sohm: Das Recht der Eheschliessung“ (Leipzig 1876), der atter fremkaldte Sohm's hist og her noget prikne Svar „Trauung und Verlobung. Eine Entgegnung auf Friedberg: Verlobung und Trauung“ (Weimar 1876)²⁾ — baade om Sohm og Friedberg gælder iøvrigt, hvad jeg i sin Tid udtalte i „Tidsskrift for Retsvidenskab“, at de bægge i altfor ringe Maal have taget Hensyn til de nordiske Retskilder, og at deres Kendskab hertil og til Litteraturen kun synes at være andenhaands.³⁾ I et Par mindre

¹⁾ Jfr. min Skildring af Brunner i Tidsskrift for Retsvidenskab XXVIII (1915) S. 452, foran S. 105.

²⁾ Jfr. J. Nellesmann i Historisk Tidsskrift V R. I (Kbhvn. 1879) S. 364 f. og S. 404 o. ff., R. Volf: Vielse eller borgerlig Ægteforening. En historisk-ethisk Undersøgelse (Kbhvn. 1885) S. 37 f.

³⁾ L. c. XXIII (1910) S. 531.

Skrifter, „Zur Trauungsfrage“ (Heilbronn 1879 — Mühlhäuser og Geffcken's „Zeitfragen des christlichen Volkslebens“) og „Die obligatorische Civilehe und ihre Aufhebung. Ein Gutachten“ (Weimar 1880), optog Sohm paany de herhenhørende Problemer til Undersøgelse. I den sidstnævnte „Betænkning“ slog han til Lyd for Indførelsen af det fakultative Civilægteskab, hvilket vilde være det rette Middel til at stifte Fred mellem Kirke og Stat²). Af Sohm's øvrige retshistoriske Arbejder af væsentlig germanistisk Karakter skal endnu fremhæves „Zur Geschichte der Auflassung“ — i „Festgabe zum Doctor-Jubiläum des Herrn Geheimen Justizrathes Professor Dr. Heinrich Thöl in Göttingen“ (Strasbourg 1879) S. 79—118 —, et vægtigt Bidrag til Belysningen af et vigtigt Problem i Middelalderens Privatret, Festgaven til Windscheid „Die deutsche Genossenschaft“ (Leipzig 1889) med dets Analyse af Gierke's og Heusler's Teorier og Festskriftet til G. W. Wetzell „Die Entstehung des deutschen Städtewesens“ (sammesteds 1890), med sin Hovedthesis om Byrettens Udspring fra Markeds- og Torveretten, et Skrift, der har dannet Udgangspunktet for og virket befrugtende paa en Række betydningsfulde Undersøgelser af yngre Forskere som Siegfried Rietschel o. a.

Ved Siden af sine Studier til Udforskningen af Rettens Historie havde Sohm ikke forsømt den gældende Ret og dennes Dogmatik, men ogsaa viet den sine fremragende juridiske Ævner, gennemtrængende Skarpsindighed og konstruktive Sans. Efter Windscheid's Udtreden af Kommissionen til Udarbejdelse af en almindelig borgerlig Lovbog for Tyskland faldt Loddet paa Sohm. I sit kampglade, opsigtvækkende Skrift „Der Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuchs und das deut-

¹) Jfr. Volf l. c. S. 148 o. ff.

sche Recht" (Leipzig 1889) havde Otto von Gierke rettet et knusende Slag mod det første romanistiske Udkast, Windscheid's Pandekter paa Paragraf. Den Indflydelse, Sohm kom til at udøve ved Udkastets anden „Læsning“, har vistnok paa sin Vis ikke været af ringere Betydning end Gierke's¹⁾. I sit Foredrag „Ueber den Entwurf eines bürgerlichen Gesetzbuchs für das Deutsche Reich in zweiter Lesung“ (Berlin 1896) besvarede Sohm det Spørgsmaal, om Udkastet var værdigt til at emaneres som Lovbog, ligesom han senere i Jubilæumsskriftet til Heinrich Degenkolb — „Drei Beiträge zum bürgerlichen Recht“ (Leipzig 1905) — nærmere udviklede „Der Gegenstand“ som et Grundbegreb i Loven, hvilket fremkaldte Ernst Immanuel Bekker's omfattende Protest-Bog „Grundbegriffe des Rechts und Misgriffe der Gesetzgebung“ (Berlin-Leipzig 1910). I Paul Hinneberg's „Die Kultur der Gegenwart“ (II Afd. VIII. Berlin-Leipzig 1906 S. 1—91) gav Sohm en fortrinlig, kort og sluttet Fremstilling af „Bürgerliches Recht“. Med polemisk Front bl. a. mod de moderne Friretsapostle hævdede han, at Begrebsjurisprudensen, rigtig forstaaet, som den fornemste Kraft beherskede saavel Videnskab som Praxis, og at de, der „skældte ud paa“ Begrebsjurisprudensen, ikke havde nemmet dens egentlige Væsen, og han spaaede, at Retsvidenskaben aldrig vilde reduceres til blot og bar „Interessejurisprudens“²⁾.

Rudolph Sohm's særlige Begavelse, hans hele synte-

¹⁾ At Ernst Fuchs i sin „Juristischer Kulturkampf“ (Karlsruhe 1912) bryder Staven ligesaaavel over Windscheid som over den „verdensfjerne Ideolog“ Sohm, kan ikke forundre, jfr. Tidsskrift for Retsvidenskab XXVI (1913) S. 184.

²⁾ Jfr. Sohm: „Über Begriffsjurisprudenz“ i Deutsche Juristen-Zeitung XIV (1909) S. 1019 o. ff. og hertil Heck l. c. S. 1457 o. ff., Sohm l. c. XV (1910) S. 114 o. ff.

tiske Opfattelse af Rettens Væsen, hans pædagogiske Snille gav sig et glimrende litterært Udslag i „Institutionen. Geschichte und System des römischen Privatrechts“ (Leipzig 1883, 16de paany gennemarbejdede Oplag 1919), en af de bedste Romerretslæreboøger, den nyere Tid har frembragt. Her mødes Historikeren og Dogmatikeren, Historikerens Udsyn og Ævne til at optrække Linierne i Udviklingen i Forbindelse med Juristens Analyse og Konstruktion af Retsforholdenes Natur. De senere Udgaver af Bogen ere iøvrigt baade i Titel, Form og Indhold noget paavirkede af Fremkomsten af den borgerlige Lovbog og den derved ændrede Stilling, Romerretsstudiet i Tyskland maatte indtage.

Men som Kirkeretslærer skabte Sohm sig et Navn langt udover sine Fagfællers og Historikernes Kreds. Han var en dybt religiøs Natur, en Mand, hvis hele Færd bar Præg af en højbaaren Idealisme. Tidlig havde han grundet over Statens Forhold til Kirken, og han havde fundet Løsningen i den Sætning, at Kirken etisk set var Staten sideordnet, men retlig underordnet¹). Men denne Løsning har ikke tilfredsstillet ham. Han var ikke Opportunist. Han gik ikke udenom den store Bøjgen. Akkordens Aand var ham af det onde. Han slog sig ikke til Ro med, at hint Forhold, kun logisk betragtet, gjorde Indtryk af Inkonsekvens og Halvhed, men iøvrigt menneskelig, praktisk set, var det bedste, man kunde opnaa i denne Verden²). Han fordyber sig i Studier over Oldkristendommen. Han bebrejder den

¹) Jfr. Sohm: *Das Verhältniss von Staat und Kirche aus dem Begriff von Staat und Kirche entwickelt* (Tübingen 1873) S. 54. (Oprindelig fremkommen som Afhandling i „*Zeitschrift für Kirchenrecht*“ XI (1873) S. 157—84).

²) Jfr. Karl Rieker: *Die rechtliche Stellung der evangelischen Kirche Deutschlands in ihrer geschichtlichen Entwicklung bis zur Gegenwart* (Leipzig 1893) S. 468 o. ff., Rieker: *Die Stellung des modernen Staates zur Religion und Kirche* (Dresden 1895) S. 25.

tidligere Kirkeretsforskning, at den ikke som Udgangspunkt har taget de i den oprindelige Kristendom hvilende mægtige, gennem Aarhundreder virkende aandelige Grundtanker, dem, den selv har modtaget fra Kirkens Herre¹⁾. Her sætter hans Granskning ind. Hvad betyder Ekklesia-Begrebet, ἐκκλησία τοῦ θεοῦ, Kirken i religiøs Betydning? Ekklesia er den samlede Kristenhed, „Kristus' Legeme“, „Herrens Brud“ — en aandelig Størrelse, hvori der ingen retlig Regeringsmagt kan findes. Kristensamfundets Organisation er ikke retlig, men kharismatisk. Kirkens Magt kun Aandens og Ordets. Men Menneskene, de lidet troende, have ment at maatte sikre Opretholdelsen af Kristus' Kirke ved menneskelige, ydre Midler. Kirkeretten dukker op og bemægtiger sig Kirken. Det første Clemensbrev gør det af med Kirkens oldkristelige Forfatning. Katolicismen opstaar, og Reformationen formaar ikke at løsgøre sig fra Kirkeretten. Og Sohm er da naaet til det Resultat, til den Sætning, han — med en Voldsomhed, som Søren Kierkegaard i „Øjeblikket“ — slynger ud paa første og sidste Side i sin berømte „Kirchenrecht. Erster Band. Die geschichtlichen Grundlagen“ (Leipzig 1892. Binding's „Haandbog“): *Kirkeretten er i Modstrid med Kirkens Væsen*. Det var det Ultimatum, Sohm tilstillede sin Samtid. Grundspørgsmaalet om Kirkerettens Berettigelse har vistnok ogsaa sysselsat andre før Sohm²⁾, men er ikke tidligere stillet med den næsten Kierkegaard'ske Skarphed og Ubønhørlighed, hvormed han rejste det. Og Sohm's Besvarelse deraf, hans Sprængning eller Fornægtelse af Kirkeretten frembragte i Tyskland et Røre omtrent som Kierkegaard's sidste

¹⁾ Sohm i O. Fischer: Rechtsforschung und Rechtsunterricht auf den Deutschen Universitäten (Berlin 1893) S. 119—20.

²⁾ Jfr. Wilhelm Kahl: Lehrsystem des Kirchenrechts und der Kirchenpolitik I (Freiburg i. B. og Leipzig 1894) S. 73.

Skrifter hos os¹). Teologer som Max Reischle²), Retslærde som Friedberg, Carl Gross, Kirchenheim, Stutz o. a. tog den tilkastede Handske op, Kahl's „Lehrsystem“ er direkte fremkaldt ved Sohm's Kampraab. I Norden derimod synes Opmærksomheden, i det mindste hos Teologerne, først i en senere Tid at være henvendt paa Striden, hvilket maaske endda nærmest skyldes Harnack's Intervention i denne³). Mod Sohm's Skrift „Wesen und Ursprung des Katholizismus“ (Leipzig 1909) med dens Fastholden ved og Forsvar for Grundtankerne i „Kirchenrecht“, traadte Adolf Harnack i Marken med sin Bog „Entstehung und Entwicklung der Kirchenverfassung und des Kirchenrechts in den zwei ersten Jahrhunderten nebst einer Kritik der Abhandlung R. Sohm's: „Wesen und Ursprung des Katholizismus“ und Untersuchungen über „Evangelium“, „Wort Gottes und das trinitarische Bekenntnis““ (Leipzig 1910)⁴), hvorpaa Sohm svarede i et Forord til andet Aftryk af den førnævnte Afhandling (sammesteds 1912)⁵). Overfor Sohm's „ensidig-

¹) Næsten lidt pudsig-naivt lyder den af Ad. Frantz i „Lehrbuch des Kirchenrechts“ (3. Opl. Göttingen 1899) S. 2 Note 2 gjorte Bemærkning om Sohm's Hovedsætning, at den med Rette har mødt „vielfache Beanstandung“!

²) Reischle: Sohm's Kirchenrecht und der Streit über das Verhältnis von Recht und Kirche (Giessen 1895. Vorträge der theologischen Konferenz zu Giessen), et Skrift, hvis Argumentation paa væsentlige Punkter egentlig indeholder en ufrivillig Indrømmelse af Rigtigheden af Sohm's Tanker.

³) I Teologisk Tidsskrift X (1894) S. 412—51 og S. 485—543 gav H. Ussing en Oversættelse af Kirkerettens første Kapitel, men saavidt erindres, indeholder det nævnte Tidsskrift ingen Anmeldelse af Sohm's Værk. I sin Recension af Matzen og Timm's Kirkeret I. c. XI (1896) S. 144 gør Damgaard nogle Bemærkninger derom, jfr. ogsaa min Anmeldelse af E. F. Larsen's Kirkeret I. c. Ny Række III (1901) S. 87.

⁴) L. c. S. 121—86.

⁵) Jfr. nærmere G. Skagestad: „Harnack og Sohm“ i Norsk teologisk Tidsskrift. Ny Række II (Kristiania 1911) S. 1—17 og Edv. Rodhe: „Striden om R. Sohm's Kirchenrecht“ i Erik Stave: Bibelforskaren. Tid-

spiritualistiske“ Kirkebegreb hævdede Harnack, at det samfundsmæssige, korporative ikke kan skilles ud fra Kirketanken. Retsideen var Kirken medfødt. Fra sin Fødsel besad Kirken sit egentlige Organisationsprincip. Stor Interesse vilde Afslutningen af Sohm's Kirkeret have frembudt. Betegnende nok nærede mange af hans Landsmænd den Opfattelse, at han ikke udgav anden Del af Bogen, fordi han ikke *kunde* have skrevet den — i Følelse af, at det selvmodsigende i hans Theses maatte være gaaet op for ham¹). Selv har Sohm haft en anden Mening. I „Festgabe der Leipziger Juristenfakultät für Dr. Karl Binding zum 7 August 1913“ (München-Leipzig 1914) offentliggjorde han et Udsnit af anden Del under Titelen „Weltliches und geistliches Recht“ og udtalte i Forordet, at dette Bind, som skulde tilegnes Binding, forhaabentlig vilde fremkomme i Løbet af næste Aar (o: 1914), Verdenskrigens første Aar,

skrift för skrifttolkning och praktisk kristendom XXVIII (Uppsala og Stockholm 1911) S. 208—21. Naar, i Forbigaaende sagt, den sidst citerede Forfatter indleder sin interessante Afhandling — en Prøveforelæsning — med, at Luther efter gammel Tradition en Gang skal have ytret: „Die Juristen sind schlechte Christen“, er jeg ikke sikker paa, at Forfatteren vil have forstaaet Sætningen strængt efter Kontexten. I hvert Fald er Luther ikke Op-havsmand til denne langt ældre Talemaade, jfr. R. v. Stintzing's fine Rektoratstale: Das Sprichwort „Juristen böse Christen“ in seinen geschichtlichen Bedeutungen (Bonn 1875) S. 10—11 og Stintzing: Geschichte der Deutschen Rechtswissenschaft I (München & Leipzig 1880) S. 72—73 med Note 1. Jfr. endvidere Otto Scheel: „Zum urchristlichen Kirchen- und Verfassungsproblem“ i F. Kattenbusch og F. Loofs' Theologische Studien und Kritiken LXXXV Hæfte 3 (Gotha 1912) S. 403—57, Carl Immanuel Scharling: Ekklesiabegrebet hos Paulus og dets Forhold til jødisk Religion og hellenistisk Mystik (Kbhvn. 1917) S. 50 Note 1 og hertil J. Oskar Andersen's udførlige og læseværdige Anmeldelse i Teologisk Tidsskrift. Ny Række VIII (1917) S. 61 og S. 68 o. ff., der dog ved sin Tilslutning til „Realisten“ Harnack vistnok ikke har ladet „Spiritualisten“ Sohm's Tanker vederfares fuld Retfærdighed.

¹) Jfr. Erich Foerster: „Zur Fortsetzung von Sohm's Kirchenrecht“ i Rade's Die christliche Welt XXXI Nr. 30 (1917) S. 555—60 og Nr. 32 S. 587—90 med Breve fra Sohm om anden Del.

der bl. a. bragte Sohm Tabet af to Sønner, bægge unge lovende Videnskabsmænd¹⁾. Almindelig — eller snarere ualmindelig — Paaskønnelse i den teologiske Verden vandt Sohm's beandede „Kirchengeschichte im Grundriss“ (Leipzig 1887, 19de Oplag 1917. Oversat paa Norsk af J. D. Johnson med Forord af Gisle Johnson (Kristiania 1891, 2det Oplag 1900), paa Svensk af A. Fernholm (Stockholm 1890)), der giver et prægnant Billede af hans forbavsende Alsidighed og sjældne Skribentævner.

Om Betydningen og Rækkevidden af Tankerne i Sohm's kirkeretlige Hovedværk ville Meningerne sandsynligvis stedse være delte, allerede fordi de angaa Spørgsmaal, der for mange ere de vigtigste og betydeligste i det menneskelige Liv. Om ham selv er Dommen kun én. Han var en af de bedste i den Videnskabs lange Karavane, som uden at trættes drager frem mod Sandhedens Land. Han hørte til dem, der værmedes ved „Baade-og“. For ham gjaldt det „Enten-Eller“.

¹⁾ (Senere Anm.) Efter Sohm's Død er udkommet — som Led af Leipzig-Fakultetets Festskrift til Adolf Wach — „Das altkatholische Kirchenrecht und das Dekret Gratians“ (München & Leipzig 1918). Ifølge en Oplysning af Udgiverne heraf, Erwin Jacobi og Otto Mayer, er dette 674 Sider store Værk tænkt som en Exkurs af anden Del af Kirkeretten, til hvilken sidste der foreligger Manuskript i betydeligt Omfang.

G. A. van HAMEL

G. A. VAN HAMEL

(Nordisk Tidsskrift for Strafferet V 1917, Tijdschrift voor strafrecht XXIV 1918.)

DET tynder ud i Rækkerne af de store gamle. Smærtelige Tab har den europæiske Rets- og Samfundsforskning lidt i de sidste Tider. 1915 døde Heinrich Brunner, 1916 Maxim Maximovič Kovalevskij og Ernst Immanuel Bekker, for faa Maaneder siden lukkede Rudolph Sohm og Gustav Schmoller deres Øjne, og den 1ste Marts 1917 bortkaldtes Hollands første kriminalistiske Navn Gerard Anton van Hamel. Hans livlige Aand har nu fundet Hvile. I Forordet til tredje Udgave af sin „Inleiding“ tog han Afsked med den juridiske Læseverden. Bogen blev ogsaa hans Svanesang. Nye Baner i Videnskaben brød van Hamel vistnok ikke, lige saa lidt som hans for nogle Aar siden forudgangne Landsmand T. M. C. Asser, der med Energi og initiativrig Dygtighed, om end i beskednere Format, arbejdede paa at opretholde og befæste det Ry, Mænd som Hugo Grotius og Cornelis van Bynkershoek havde vundet for Holland som et Midtpunkt for Grundlæggelsen og Udviklingen af Folkeretten. Men van Hamel indvarslede en ny Tid i den nederlandske Strafferets Historie. Han ledede, i konsekvent Radikalisme, den moderne sociologiske Kriminologis Strømninger ind i sit Fædrelands Litteratur, Retsopfattelse og Lovgivning. Han var af en anden videnskabelig Støbning end sine ældre Fagfæller, Leiden-Professoren og Justitsministeren Anthony Ewoud Jan Modderman og Utrecht-Læreren Meinardus

Siderius Pols. For Modderman — som for Cicero — var Historien Sandhedens Lys, og ligesom den romerske Orator mente han, at Retsvidenskaben maatte udgaa fra Filosofiens Skød. I veltalende Ord hævdede han Videnskabens Enhed. Den stærkeste Spore til alle videnskabelige Undersøgelser var Sætningen: *Eén is alles en alles is één*¹⁾. Om Platon mindede han, naar han slog fast, at Straffen intet Onde er²⁾, om end den altid havde været og altid maatte blive en „den skyldige forsættelig tilføjet Lidelse“³⁾. Og han, som skulde blive Fader til Straffeloven af 3dje Marts 1881, et af Tidens bedste Lovarbejder⁴⁾, betraadte Forfatterbanen med et kritisk-historisk Essay „De hervorming onzer strafwetgeving“ (’s-Gravenhage 1863). Nærmere ham end van Hamel stod M. S. Pols, en Modstander og Kritiker saavel af den antropologiske som den sociologiske Retning indenfor den moderne Strafferet, men iøvrigt ingen forbenet konservativ eller reaktionær, men en Forsker, der opfattede det penitentiaire Arbejde som en *social* Interesse af første Rang, der krævede en kombineret Handlen af alle sociale Kræfter, private og offentlige, Side om Side, støttende hverandre. Pols’ hele Blik paa den nyere Opfattelse og de teoretiske og praktiske Konsekvenser deraf, hans overvejende „klassiske“ Tendens — om man skal kalde den „kon-

¹⁾ Jfr. A. E. J. Modderman: De methode der wetenschap van het strafrecht (Leiden 1871) S. 36 og Rektoratstalen: De eenheid der wetenschap en het recht van het ideaal (sammesteds 1879).

²⁾ Jfr. Modderman: Straf — geen kwaad (Amsterdam 1864) S. 27 og J. Domela Nieuwenhuis: Het wesen der straf (Groningen 1899) S. 12.

³⁾ Modderman: De methode der wetenschap van het strafrecht S. 27. Jfr. C. J. Sickesz: Levensbericht van Mr. A. E. J. Modderman (Leiden 1887) S. 24—25.

⁴⁾ Jfr. Emilio Brusa: L’ultimo progetto di Codice penale Olandese (Bologna 1878) S. XIX o. ff., Brusa i Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft I (1881) S. 332.

servativ“ eller ej, synes ret irrelevant¹⁾ — førte dog ikke til, at Dugen blev skaaret over mellem ham og van Hamel. Bægge — i Forening med H. van der Hoeven og J. Domela Nieuwenhuis — skabte de (1886) det fortræffelige, stadig blomstrende „Tijdschrift voor strafrecht“, hvor de forskellige Retninger kunde mødes baade til fredeligt Stævne og til Sværdhug, om saa var fornødent. Som Medredaktører stod da de to Mænd sammen, Pols, det besindige Fremskridts Repræsentant, og van Hamel, i hvem den ældre Arbejdsfælle maatte se Revolutionen lyslevende, van Hamel, Medstifteren af den internationale Kriminalistforening, han, der overfor Carrara havde pointeret Deliktet som noget menneskeligt, som en Livsytring, han, der havde udtalt, at den Kriminalist, som studerede Forbrydelse og Straf udelukkende fra et juridisk Stade uden Hensyn til sociale og antropologiske Synspunkter, var at ligne ved en Bygmester, der i sine Udkast til og Vurderen af sine Konstruktioner kun havde Øjet aabent for Harmonien i de arkitektoniske Linier uden at bekymre sig om, hvorvidt det projekterede Hus var beboeligt²⁾, van Hamel, som med en Tillæmpning af et Vers af Henrik Hertz om sig og sin Virksomhed kunde have sagt:

Vi har øst af et Væld, der i *Vælskland* sprang ud;
vi har lært af *Lombroso* og *Ferri*.

Han beundrede Cesare Lombroso, *Caesar de rustelooze*, som han kaldte ham³⁾, og han hyldede Enrico Ferri⁴⁾.

¹⁾ Molengraaf's og D. Simons' Karakteristiker af Pols som en „konservativt anlagt Natur“ el. lign. fremkaldte en Protest af A. A. de Pinto i hans Skrift „Levensbericht van Meinardus Siderius Pols“ (Amsterdam 1898) S. 25 o. ff., jfr. ogsaa J. Domela Nieuwenhuis l. c. S. 5 o. ff.

²⁾ van Hamel i Actes du Congrès pénitentiaire international de Rome III 1 (Roma 1888) S. 642.

³⁾ van Hamel: Verspreide opstellen I (Leiden 1912) S. 525.

⁴⁾ I et Album, der 1906 blev overrakt Ferri, skrev van Hamel saaledes

Han var vel klar over de Indvendinger, der kunde fremføres, den Modstand, der kunde rejses mod den nye Lære, men mulige Forskelle i Nuancerne burde aldrig kunne bringe i Forglemmelse Enheden i Principerne eller det fælles Udgangspunkt. Tilhængerne af den moderne Strafferetsvidenskab maatte altid huske paa, at den skyldte den positive italienske Skole sin Existens¹⁾. Skarpt fastslaar han paa en af de første Sider i sin Lærebog, at Strafferetsvidenskaben baade er en antropologisk og social Videnskab. Han protesterer imod, at man — saaledes f. Ex. J. A. Levy²⁾ — identificerer den nyere Retning med Materialisme. Det, der karakteriserer den, er dens *Realisme* — ikke i Modsætning til Idealisme, men til Dogmatisme —, dens Forsken af virkelige Kendsgerninger, dens Modvilje mod al Formalisme. Den „juridiske“ Opposition mod Skolen bundede for en væsentlig Del deri, at Juristerne, hvis Studium i sig selv afføder en Tendens i Retning af Dogmatisme og Konservatisme, vare indhyllede i filosofiske Doktriner og traditionelle retslige Læresætninger, hvorfra de vanskelig kunde løsrive sig³⁾. Vel er det en realistisk Aandsbevægelse, der har kaldt den moderne Retning til Live, og ikke nogen etisk Trang, men deri ligger ikke, at den nye Skole i Modsætning til den klassiske ingen etisk Betydning skulde have. Udtrykkelig anerkender van Hamel Binding's store For-

følgende Linier: „I più grandi pensieri, la più brillante eloquenza e la più energica attività sono messe in movimento dal soffio squisito dei sentimenti più teneri“, se Bruno Franchi: Enrico Ferri. Il noto, il mal noto, e l'ignorato (Torino — Buenos Ayres 1908) S. 72.

¹⁾ Se f. Ex. van Hamel: Verspreide opstellen II (Leiden 1912) S. 1047.

²⁾ Jfr. Levy's Afhandling „Un médecin malgré lui (het indeterminisme)“ Tijdschrift voor strafrecht XIV (1901) S. 41 o. ff.

³⁾ Se f. Ex. van Hamel: Inleiding (3die Udg. Haarlem — 's-Gravenhage 1913) S. 21, Verspreide opstellen I. c. S. 1046, Bulletin de l'union internationale de droit pénal XXI (1914) S. 442.

tjenester af Strafferetsvidenskaben ved Opstillingen og Gennemførelsen af den Sondring, der ligger til Grund for „Norm-Teorien“, ¹⁾ — Skade iøvrigt, at Goos' Strafferet baade paa dette Punkt og ogsaa andensteds synes at have været en lukket Bog for Forfatteren! — han finder ingen etisk Grundforskel mellem de to stridende Retninger. Ogsaa den moderne Retning lader fremfor alt fatte og føle, hvad der er Hovedsagen: Retsnormernes høje Værd og Nødvendigheden af, at de overholdes, hvoraf følger en Stræben efter at opdrage Lovovertræderen til fremtidig Iagttagelse af de retslige Forskrifter²⁾. Der var intet halvt ved van Hamel. Han var ingen Kompromissluger, foretrak altid at tage Tyren ved Hornene fremfor ved Halen. Ligesom von Liszt o. m. a. opfattede han Straffen som et „*noodzakelijk middel ter handhaving van de rechtsorde*“³⁾. Mærkelig er hans Opfattelse af Gengældelsesteorien. Gengældelsen kan aldrig være „*grondslag*“, men dog „*gevolg*“⁴⁾. I den juridiske Dogmatisme saa han en farlig Lænke, der truede med at hindre de praktiske Ideers Fremmarch, for den frie Bevægelses Skyld var det nødvendigt at holde sig klar af adskillige retlige Dogmers Maskineri. Intet var saaledes mere generende end den skarpe Adskillelse mellem de ansvarlige og uansvarlige Forbrydere. Et af de mest yndede juridiske Puzzlespil var Problemet om den juridiske Kausalitet. Advarende pegede han paa den Behandling, Begreber som Forsøg og Meddelagtighed, Gentagelse, Sammenstød o. a. havde været underkastede

¹⁾ van Hamel: Inleiding S. 151 Note 2.

²⁾ Jfr. van Hamel i Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft XXXII (1911) S. 25 og S. 29 o. ff., Verspreide opstellen II S. 1070 og S. 1075 o. ff.

³⁾ Inleiding S. 53.

⁴⁾ Jfr. Inleiding S. 55, Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft XXXII S. 32.

af den klassiske Retning¹⁾). Med Glæde hilste han ethvert realistisk Fremstød i Lovgivning, Teori eller Retsanvendelse. At Spørgsmaalet om Kriminalitetens Ætiologi — trods ihærdigt Arbejde og grundige Undersøgelser — ikke paa langt nær var løst endnu, frembød intet mærkeligt. Rom blev jo ikke bygget paa én Dag. Fremtidens Anstrængelser maatte vies Uddannelsen af Dommerstanden²⁾). Under det Tegn skulde Realismens Strafferet føres til Sejr.

I tre Decennier — fra 1880 til 1910 — virkede van Hamel, der var født i Haarlem den 17de Januar 1842 og havde studeret ved Højskolerne i Groningen og Leiden, som Professor ved Amsterdams Universitet efter først at have deltaget i det praktiske Retsliv som Sagfører og som juridisk Raadgiver for Krigsministeriet. Han var Ophavsmand baade til den hollandske Juristforening og til Selskabet *Pro juventute*. Efter sin Afsked som Professor traadte han ind i Rigsdagens Andetkammer, hvor han tilhørte det liberale Parti. Ogsaa som Politiker viste han sin vante Energi uden at attraa Ministerportefeullen, der blev ham tilbudt, og uden — at glemme Strafferetslovgivningen. Særlig arbejdede han paa Indførelsen af den betingede Domfældelse.

Sit europæiske Ry skyldte van Hamel vistnok først og fremmest den Omstændighed, at han sammen med Franz von Liszt og Adolphe Prins i Aaret 1888 stiftede den internationale kriminalistiske Forening³⁾). Allerede i dennes Debut-Bulletin offentliggjorde van

¹⁾ Verspreide opstellen II S. 1048 o. ff.

²⁾ Jfr. van Hamel: „Zur Erinnerung und zum Abschied“ i Festband anlässlich des 25jährigen Bestehens der Intern. Krim. Vereinigung (Berlin 1914) S. 444—45 (Bulletin XXI).

³⁾ Jfr. von Liszt i Bulletin de l'union internationale de droit pénal XXI (1914) S. 2 o. ff., van Hamel l. c. S. 440 o. ff.. Jfr. ogsaa van Hamel: Verspreide opstellen I S. 497 o. ff.

Hamel sin Besvarelse af det paa Foreningens første Aarsforsamling i Bruxelles stillede Spørgsmaal om Manglerne ved det af de fleste moderne Lovgivninger fulgte System med Hensyn til Bekæmpelsen af Recidivet, et System, der efter hans Opfattelse bl. a. miskendte Vaneforbrydernes virkelige Karakter¹). Paa Mødet i Paris 1893 behandlede han Problemet om Anvendelsen af de ubestemte Straffedomme overfor farlige uforbederlige²) og bistod i det hele altid, lige indtil Verdenskrigen 1914 slog en Bom for Foreningens Virksomhed, denne med Raad og Daad, med Mund og Pen³).

Men bortset herfra var van Hamel en Personlighed, det vel lønnede sig at stifte Bekendtskab med. Hans særlige Art af Begavelse gav sig allerede et synligt Udtryk i hans intelligente, kunstneriske Ydre med de lysende, spillende Øjne⁴). Den samme Livfuldhed præger hans Værker. Ligesom Modderman var van Hamel en fin og aandrig Skribent. Der er Fart over og Friskhed i hans Fremstilling og Stil. Han er ikke bundet til den juridiske *gleba*, men har dyrket mangfoldige andre Enklaver ved Siden af. Stor i Omfang er van Hamel's Produktion ikke. I „De Gids“, „Tijdschrift voor strafrecht“, Kongresbulletiner o. l. offentliggjorde han en lang Række Afhandlinger, der for den væsentligste Dels Vedkommende ere samlede i de to statelige Bind „Verspreide opstellen“ (I 1870—1891, II 1892—1912, Leiden), som

¹) Bulletin I S. 92 o. ff., Verspreide opstellen I S. 511 o. ff.

²) van Hamel i Bulletin IV (1894) S. 265 o. ff., jfr. ogsaa Verspreide opstellen I S. 591 o. ff. Jfr. Torp i Nordisk Tidsskrift for Strafferet I S. 127.

³) Jfr. f. Ex. hans Afhandling, forelagt Kongressen i Petrograd 1902: *La responsabilité pour la résultat dans le droit pénal* Bulletin X (1902) S. 381 o. ff., Verspreide opstellen II S. 1002 o. ff.

⁴) „Verspreide opstellen“ er prydet med Gengivelsen af to Portrætter saavel fra van Hamel's yngre som ældre Aar, malede henholdsvis af Jan Veth — det her i Bogen optagne — og Josef Israëls.

han ifølge Venners Opfordring udgav i Aaret 1912. 1879 havde han publiceret en Oversættelse af Jhering's overvurderede „Kampf um's Recht“, sammen med T. J. Noyon leverede han et Supplement til P. Jzn. Schooneveld's Udgave af Straffeloven ('s-Gravenhage 1887), og med Pols, van der Hoeven og Domela Nieuwenhuis — efter Pols' Død med D. Simons — udgav han (Leiden 1893) den meget benyttede, systematisk ordnede „Het wetboek van strafrecht. Rechtspraak en Nederlandsche litteratuur“ (med Supplementer 1900 og 1910). 1889 forelaa første Hæfte af van Hamel's Hovedværk „Inleiding tot de studie van het nederlandsche strafrecht“, afsluttet 1895. Paa Titelbladet bar Bogen Angivelsen „Eerste deel. Inleiding. — De algemeene leerstukken“ — men det heri liggende Løfte blev aldrig indfriet. Strafferettens specielle Del ejede ikke denne Reformators og Propagators Hjærte. Der var andre Opgaver, som laa ham nærmere. De enkelte Forbrydelser henviste han til monografisk Behandling¹⁾. Baade anden og tredje Udgave af „Inleiding“ (Haarlem—'s-Gravenhage, henholdsvis 1907 og 1913) har strøget hin Angivelse. At van Hamel endelig i Franz von Liszt og Georg Crusen's „Die Strafgesetzgebung der Gegenwart in rechtsvergleichender Darstellung“ behandlede Holland, skal endnu bemærkes for Fuldstændigheds Skyld²⁾.

Det vilde føre for vidt her at give en udførlig Redegørelse for det brogede og interessante Indhold af van Hamel's „Verspreide opstellen“; adskillige af de deri samlede Afhandlinger ere ogsaa alt citerede i det foregaaende. Der findes Opsæt om „De grenzen der heer-

¹⁾ Jfr. som et enestaaende Exempel Monografien „Wederspanningheid“ i „Verspreide opstellen“ I S. 352—474.

²⁾ L. c. I. (Berlin 1894) S. 187—203, II. (smst. 1899) S. 462—63.

schappij van het strafrecht“¹⁾ — Forfatterens Tiltrædelsestale som Professor —, om Cellestraffen fra biologiske og kriminalsociologiske Synspunkter²⁾, om „Het avant-projet voor een Zwitsersch wetboek van strafrecht“³⁾, Indlæg om „De misdadige jeugd en de Nederlandsche wet“⁴⁾, om Anarkismen og Kampen mod Anarkismen fra et kriminalantropologisk Standpunkt⁵⁾ o. m. a. En Plads for sig selv indtager den *historiske* Afhandling „Koning Lodewijk en het Crimineel Wetboek van 1809“⁶⁾, der udvikler og fastslaaer den saa beklagelsesværdige, retsindige Monarks personlige Virksomhed ved Tilvejebringelsen af Straffeloven af 1809⁷⁾.

I første Linie af Nutidens talrige Fremstillinger af Strafferettens „almindelige Del“ staar van Hamel's originale og fængslende „Inleiding“. Den er et ægte Barn af sin Fader. Læseværdige ere bl. m. a. Udviklingerne af den retstridige Handling, af Skyldbegrebet, Forsættet, Tilregnelighedslæren og Forsøget. Beklages maa det, at van Hamel saa godt som intet Hensyn har taget til nordisk Litteratur⁸⁾ — Navne som Goos og Getz vige unægtelig ikke for de af Forfatteren paaberaabte eller bekæmpede Skribenter. Helt igennem fremtræder van Hamel's stærke Realisme. Men han løber ikke løbsk, er for sund en Natur til at lade sig forurolige — eller forurolige andre — ved Doktrinens Skyklapper. Det er i

¹⁾ I. S. 150—81.

²⁾ L. c. I S. 503—10.

³⁾ L. c. II S. 692—741.

⁴⁾ L. c. II S. 796—833.

⁵⁾ L. c. II S. 856—69.

⁶⁾ L. c. I S. 475—96.

⁷⁾ Jfr. Louis Bonaparte, ex-roi de Hollande: *Documens historiques et réflexions sur le gouvernement de la Hollande II* (Paris 1820) S. 142.

⁸⁾ van Hamel's Citater ere i det hele ikke altid fuldt nøjagtige — af danske Forfattere kaldes f. Ex. C. Torp S. 30 „A“ og Tybjerg S. 537 „Fybjerg“.

dette Arbejde — S. 74 Note 8 —, at van Hamel i Overensstemmelse med Aug. Orts og O. Q. van Swinderen¹⁾ brændemærker Jodocus Damhouder's ogsaa i dansk Strafferets Historie optrædende Værk *Praxis rerum criminalium* som et litterært Tyveri, som en ligefrem Afskrivning af den Gand'ske Jurist Philip Wielant's „*Practijcke crimineele*“, medens — i Forbigaaende sagt — Hermann U. Kantorowicz retter tilsvarende Anklager mod Damhouder for uretmæssig Benyttelse af Justinus Gobler's bekendte *Carolina-Kommentar*²⁾).

En aandfuld og fremragende Repræsentant for det dygtige, kraftige og sympatiske hollandske Folk er gaaet bort med G. A. van Hamel. I Fortid som i Nutid har hint Folk, trods dets Lands geografiske Lidenhed, ydet værdifulde, til Tider mægtige og ikke af andre overgaaede Indskud til Kunstens og Videnskabens Fremme. Forbindelsen mellem hollandsk og dansk Aandsliv burde aldrig være brudt, burde i hvert Fald knyttes igen. Ogsaa for Retsvidenskabens Vedkommende gælder dette.

¹⁾ O. Q. van Swinderen: *Esquisse du droit pénal actuel dans les Pays-Bas et à l'Étranger* I. (Groningen 1891) S. 26—27.

²⁾ Jfr. Hermann U. Kantorowicz: *Goblers Karolinen-Kommentar und seine Nachfolger. Geschichte eines Buches* (Berlin 1904) S. 21 o. ff. og min Biografi af Damhouder i *Salmonsens Konversations-Lexikon*.

FRANZ von LISZT

FRANZ VON LISZT

(Nordisk Tidsskrift for Strafferet VII 1919.¹)

I.

ALLEREDE hans Navn klang som en Fanfare. Som Hornet i „Drot og Marsk“ kaldte det Mænd. Om dets Bærer fylkedes begejstrede Tilhængere. De fulgte ham, blindt og oftere uden tilstrækkelig Selvstændighed, blændede af og beundrende hans alsidige Viden, hans Aands Livlighed og Spændstighed, hans charmerende Elskværdighed og sprudlende Vid, hvori ogsaa Sarkasmen kunde blande nogle Draaber. Dette Navn blev Enhedsmærket for dem, der havde gjort Oprør mod „Klassikerne“ og deres Herredømme. Fredelig forløb denne Opposition ikke. Det var, dybest set, to grundforskellige Retsopfattelser, som tørnede sammen. Paa den ene Side: den strænge Dogmatik — Juraen *an sich*, Juraen som Teknik —, i hvis Øjne Strafferetten var et fast afsluttet og begrænset Begreb og Forbrydelsen udelukkende en juridisk Kendsgærning. Og paa den anden Side dem, som med al Agtelse for den rene Analyse, for det vældige Arbejde, der fra dogmatisk Side var gjort for ad induktiv Vej at opspore og fastslaa de strafferetlige Grundprinciper og Hovedsætninger, ikke fandt Opgaven udtømt og som Følge heraf ikke løst dermed, dem, der opfattede Forbrydelsen ikke blot som et værdigt Objekt for den juridiske Dissekerkniv, men som en Fore-

¹) Jfr. ogsaa Tidsskrift for Retsvidenskab XXXII (1919) S. 423 o. ff.

teelse i det menneskelige Liv, hvis Væsen det gjaldt om at udforske, hvis Aarsager det gjaldt om at bekæmpe. „*Hie Binding*“ — „*hie Liszt*“: det blev Feltraabene i disse Kampe mellem den moderne Kriminalrets Guelfer og Ghibelliner. Den dybtborende Dogmatiker og energiske Begrebsdanner overfor den smidige Samfundsgransker og Reformator, som stadig syslede med at udrede Forbindelsen mellem Strafferetten og Kriminalpolitikken, Kriminalpolitikken, der nu kunde og skulde løfte Hovedet som en selvstændig og ligeberettiget Søsterdisciplin efter længe, altfor længe at have baaret den kriminalistiske Videnskabs Slæb. Iøvrigt betragtede von Liszt selv de radikale Naturalister og ikke Klassikerne som sine farligste Modstandere. Efter sit Syn paa Mod sætningerne indenfor Klassikernes Rækker benægtede han egentlig, at der med Rette kunde være Tale om en klassisk Enheds-Skole. Selv havde han gennemløbet forskellige Stadier, været under Paavirkning baade af Binding og Merkel. Han var altid i Bevægelse, ejede den medfødte Sympati for alt nyt og stræbende. I Binding's videnskabelige Livsværk savnede han den indre Udvikling¹⁾. Binding var den samme nu som i Tidernes Morgen, fast, sluttet, stejl. Men — kunde der tilføjes — ogsaa originalere, mere selvstændig, mere konsekvent. von Liszt drog ikke altid de nødvendige, ofte pessimistiske Følgeslutninger af sine Præmisses. Han var en uforbederlig Optimist. Opportunitetens uskrevne Love hyldede han, ogsaa naar det drejede sig om at komme de af Staten skrevne til Livs. Han led ikke af den Doktrinarisme, der jævnlig er Radikalismens tro Skosvend.

Det fulgte af hans Temperaments hele Art og Styrke.

¹⁾ Jfr. von Liszt's Anmeldelse af Binding's „Strafrechtliche und strafprozessuale Abhandlungen“ i Deutsche Litteraturzeitung XXXVII (1916) S. 1563.

Som sin berømte Fætter og Navne var Franz von Liszt Kunstner, men ikke Virtuos, fri i hvert Fald for Virtuoslæsens Unoder. Han lignede ikke den geniale Musiker i det ydre. Der var intetsomhelst fantastisk ved hans Skikkelse eller Væsen. Lille og spinkel, med hurtige Bevægelser, et Par kloge, iagttagende, næsten kølige Øjne bag Lorgnetterne, hans kraftige, distinkte Tale med tydelige Mindelser om hans østerrigske Herkomst. Hans Sjæl var fyldt af Iver og Trang til Daad. Men han var ikke Romantiker, ikke romantisk glødende eller vildt fremstormende. Han vidste præcist, hvad han vilde. For ham var Kampen en Fest, og en skarp og spids Kaarde førte han. Men det vilde være et falskt Billede at betegne ham blot som den gode Raaber i Striden eller den veltalende og æggende Agitator. Han var vel dette, men han var mere. Intet kan være mere uretfærdigt end Binding's gentagne almindelig holdte Udtalelser om von Liszt's Mangel paa Akribi¹⁾. Om Stahl blev det i sin Tid sagt, at han var en aandrig Mand, der ikke havde lært tilstrækkeligt. von Liszt var baade aandrig og lærd. Han var saaledes en nøje Kender af Strafferetten og denne Videnskabs Historie. Han saa klart, at der paa Strafferetshistoriens Omraade, ikke mindst for Østerriges Vedkommende, stod meget Arbejde tilbage, og opfordrede yngre Kræfter til at tage fat derpaa. Hans Kærlighed til Bøger og Litteratur omfattede mere end de blotte Titler eller Fortaler. Men von Liszt kunde ikke trives i Studerekammerets Luft alene. Allerede hans Opfattelse af Strafferetsvidenskabens Maal maatte føre ham ud i det levende, pulserende Liv. Kriminalistens Opgaver vare *pædagogisk* at ud-

¹⁾ Binding: Handbuch des Strafrechts I (Leipzig 1885) S. 159 Note 11, jfr. ogsaa Binding: Grundriss des Deutschen Strafrechts. Allgemeiner Teil 8. Opl. (Leipzig 1913) S. 98 Note 1.

danne Praktikerne juridisk-logisk og praktisk-teknisk, *videnskabelig* kausalt at forklare Forbrydelsen og Straffen, *politisk* endelig at forberede og skabe en Lovgivning med det bestemte Øjemed at bekæmpe Forbrydelsen, særlig ogsaa, men ikke udelukkende ved Straffen og de med denne beslægtede Forholdsregler. Til Løsningen af disse tre Opgaver, navnlig den først- og sidstnævnte, besad von Liszt fortrinlige Forudsætninger. Han var en Lærer af Guds Naade, som Kriminalpolitiker en kyndig Strateg, en omsigtsfuld Organisator. Fra først af have de kriminalpolitiske Problemer sikkert ikke været Hovedspørgsmaalet for ham: I Forordet til et af sine Ungdomsskrifter¹⁾ udtaler han med en næsten Kirkegaard'sk Vending, at efter hans Skøn maatte Maalet i lange Tider være „en grundig og hensynsløs Revision af Elementærbegreberne“. Men han er hurtig kommet til Erkendelse af, at Sysselsættelsen med den juridiske Begrebsudvikling alene ikke kunde være Retslivets *ἐν καὶ πᾶν*. Livet maatte ikke stivne under Begrebsjurisprudensens døde Haand. Mellem Jhering's Proklamation af Formaalet som det retskabende og von Liszt's Indførelse af *Formaalstanken* i Strafferetten bestaar der, videnskabelig og litterært, en nær Forbindelse. von Liszt slyngede dermed en Sten ud i Dogmatismens rolige og stillestaaende Vande. De Ringe, som dannedes derved, bleve større og større. Han var selv klar over Virkningen, sørgede ihærdig for at holde Bevægelsen vedlige. Med Heiberg kunde han om Formaalstanken sige:

Og har den bragt det første Stød,
den lader sig ej mer forhindre,
den vil erobre Verden, ikke mindre.

¹⁾ Die falsche Aussage vor Gericht oder öffentlicher Behörde nach deutschem und österreichischem Recht (Graz 1877) S. V.

Kriminalpolitiken ved Siden af Dogmatiken. Det var hans Løsen. Han fulgte det baade som Lærer og Skribent, fra Universitetets Kateder og i Rigsdagens Sale, i Pressen og som glimrende og gjerne hørt Foredragsholder. Og vigtige Talerør for sine kriminalistiske Tanker fandt han i „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft“ og navnlig i den internationale Kriminalistforening. Til bægge var han Ophavsmand. Paa et senere Trin af sin Bane optog han Folkeretten som Fag, paa et endnu senere Retsfilosofien. Men trods hans litterære Sukces ogsaa som Folkeretsforfatter tør man vistnok uden altfor stor Risiko udtale den Spaadom, at Eftertiden vil finde Franz von Liszt's Hovedbetydning paa Strafferettens Omraade, at det særlig er som Kriminalist, han vil mindes.

II.

Det var et gammelt ungarsk Adelsnavn, Franz Eduard Ritter von Liszt bar. Han saa Dagens Lys i Wien den 2den Marts 1851 som Søn af den kejserlig-kongelig østerrigske General-Prokurator Dr. juris Eduard Ritter von Liszt¹⁾ og Caroline Pickhart²⁾. Eduard von Liszt, født i Georg Adam Liszt's tredje Ægteskab, var Halvbroder til Franz Liszt's Fader Adam, der skyldte G. A. Liszt's første Giftermaal sin Existens³⁾. Eduard von Liszt var en Mand af sjældne Aandsævner, en skarpsindig Jurist, af gennemtrængende Forstand og human Tænkemaade. Særlig Straffuldbyardelsen og Fængselsvæsenet var Genstand for hans Interesse og Omsorg. Uden at kues af

¹⁾ Født 30. Januar 1817 i Pattendorf, død 8. Februar 1879 i Wien.

²⁾ Født 27. Januar 1827, død 4. Oktober 1854.

³⁾ Se Familien Liszt's Stamtavle hos Julius Kapp: Franz Liszt (3. Op-
lag, Berlin 1911) S. 305.

Modstand virkede han med Kraft for en rationel Ordning af Fængselsarbejdet i Østerrige. Hele sit Liv igennem var han nært knyttet til Franz Liszt, der betragtede ham som en af sine fortroligste og kæreste Venner: den af La Mara udgivne 8 Binds-Samling af det store Musikgenis Breve bringer talende Vidnesbyrd derom¹⁾. Ogsaa for sin betydelig yngre Slægtning nærrede Franz Liszt varm og forstaaende Velvilje. Han saa, hvad der boede i Drengen, og glædede sig over, at han øjensynlig var udrustet med Kræfter, som med Tiden vilde skaffe Navnet Ære. I et Brev til Eduard von Liszt skriver han saaledes: „Unser Name Liszt in ungarischer Sprache bedeutet Mehl: wir vollen gutes Weizenmehl liefern „ex adipe frumenti“ mit Dir, Franz und deinen Kindern“²⁾, og overfor Fyrstinde Carolyne Sayn-Wittgenstein udtaler han engang om den lovende unge Mand, at han „*s'annonce bien, travaille assidûment, et se montre capable de bien porter son nom*“³⁾. Han profeterede godt. Til det sidste var Franz von Liszt en utrættelig Arbejder. Men det blev ikke alene Hvedemel, han producerede. Som Regel skænkede han Verden en solidere og kraftigere Kost.

Eduard von Liszt var sin Søns første Lærer, og man tager vel næppe Fejl ved at antage, at de Indtryk, Franz von Liszt modtog i Fædrenehjemmet, Omgangen med en Fader, for hvem strafferetlige og fængselspolitiske Spørgsmaal var den daglige Syssel, har virket befrugtende paa ham og bestemt hans Studievalg. Ved Universiteterne i Wien, Göttingen og Heidelberg modtog han sin egentlige Retsundervisning. Her har han siddet i Auditorierne hos Julius Glaser og Joseph Un-

¹⁾ Se ogsaa Kapp I. c. S. 107, 175, 180, 185, 234, 238, 248 og 269.

²⁾ La Mara: Franz Liszts Briefe II (Leipzig 1893) S. 254.

³⁾ La Mara I. c. VI Bd. II Del (1902) S. 295. Jfr. ogsaa det nævnte Værk VII Bd. IV Del (1902) S. 248, 254, 255, 277, 289, 314, 316, 376.

ger, Wilhelm Emil Wahlberg og Adolf Merkel og *last not least* — Rudolf von Jhering. Dybe Indtryk har von Liszt's modtagelige Sjæl modtaget der. Jhering's Tanker have bragt beslægtede Toner til at klinge hos ham. Hos Wahlberg har han set Strafferetten stillet i Sammenhæng med Socialvidenskaberne, hørt Sondringen mellem Lejligheds- og Sædvaneforbryderne, faaet Kundskab om de rent sociologiske Aarsager til Forbrydelsens Opstaaen. von Liszt's tidligste Skrifter vise dog ikke umiddelbar Paavirkning af hine Mænd, hvis Gærning var en Forudsætning for hans egen, og hvis Værk han førte videre. Med sin strafferetshistoriske Studie „Meineid und falsches Zeugniß“ (Graz 1876), til-egnet Glaser, havde von Liszt 1875 habiliteret sig som Privatdocent ved Universitetet i Graz, hvor han og en anden opdukkende Stjerne, den senere Leipzig-Civilretslærer Emil Strohal, baade kunde drøfte Politik og Jurisprudens sammen, medens han høstede befrugtende psykiatrisk Lærdom hos R. von Krafft-Ebing. *Dogmatisk* udfyldte von Liszt sit Debutarbejde med „Die falsche Aussage vor Gericht oder öffentlicher Behörde nach deutschem und österreichischem Recht“ (Graz 1877), dediceret Eduard von Liszt, i hvilket han drog til Felts mod den særlig ved Mittermaier's Autoritet i tysk-østerrigsk Teori fæstnede og almindelig antagne Opfattelse af Meneden som en Krænkelser af *publica fides* — „*Publica fides!* I Virkeligheden et digterisk skønt, idealt klingende Ord“¹⁾ —, beslægtet med Delikter som Falskmøntneri og Dokumentfalsk, medens han selv søgte Forbrydelsens Kærne i det politiske Samfund som et Angreb paa Statsforvaltningens Ret til sandhedstro Ud-sagn af Undersaatterne. Allerede i det sidstnævnte Skrift træde von Liszt's Ejendommeligheder som Forfatter

¹⁾ von Liszt l. c. S. 10.

frem, — den klare prægnante Fremstilling, det ramrende Udtryk, den aandfulde Lignelse — om end han endnu ikke der staar helt udviklet som den Sprogets og Stilens Mester, han senere blev¹⁾. Samme Fortrin udmærkede hans næste Arbejder, „Lehrbuch des österreichischen Pressrechts“ (Leipzig 1878), tilegnet W. E. Wahlberg, „Das deutsche Reichs-Pressrecht unter Berücksichtigung der Literatur und der Rechtsprechung insbesondere des Berliner Obertribunals und des Reichsgerichtes“ (Berlin og Leipzig 1880), hvori han særlig helligede Presseforbrydelsernes indre Natur, deres egentlige Væsen sin Opmærksomhed, og „Das Deutsche Reichsstrafrecht“ (Berlin og Leipzig 1881).

Allerede da den tyske Presseret udkom, havde von Liszt skiftet Stilling og Land. 1879 var han efter Hermann Seuffert's Forslag blevet dennes Efterfølger som Professor ordinarius i Giessen. 1882 kaldtes han til Marburg, 1889 til Halle a. S. og naaede endelig 1899 ind i det forjættede Land som Albert Friedrich Berner's Sukcessor paa Lærestolen ved Universitetet i Berlin. Med Spænding havde man i alle interesserede Kredse imødeset Valget af den, som skulde løfte Arven efter den gamle aandslivlige og sympatetiske Hegelianer, enten Binding, Olshausen eller von Liszt. Der ymtedes om Modstand fra Fakultetets Side, om den overmægtige Departementschef Friedrich Althoff's Indgriben til Fordel for von Liszt, o. l. Om dette var mere end løse Rygter, vides ikke. Udnævnt blev von Liszt i alle Tilfælde. Den 27de Oktober 1899 holdt han sin Tiltrædelsesforelæsning „Die Aufgaben und die

¹⁾ Ungdommens Skarphed og kategoriske Afgørelse giver sig hist og her malende Udtryk, saaledes naar von Liszt f. Ex. om en Afhandling af Mittermaier erklærer, at den er skrevet med „hin Overfladiskhed, der karakteriserer dennes Arbejder“, l. c. S. 9. Denne Dom blev dog ikke von Liszt's endelige.

Methode der Strafrechtswissenschaft¹⁾). Den indledede hans første offentlige Forelæsninger over Forbrydelsen som socialpatologisk Fremtoning. Ikke et Ultimatum, men en Trosbekendelse, der imidlertid, hvad der var at vente, følte som „Senep udi Næsen“ paa Repræsentanterne for den ældre Skole, paa Gengældelsesteoriens Mænd. Af disse tog von Liszt's Fakultetskollega Wilhelm Kahl skarpt til Gemæle i sine Forelæsninger. Men paa den voldsomme Storm fulgte et blidere Vindstille. Et Par Aar efter rakte de to Modstandere ridderlig hinanden Haanden i frugtbart Samvirke til Løsning af Tidens brændende kriminalistiske Spørgsmaal.²⁾

III.

Med de i det foregaaende omtalte Skrifter endte det første Afsnit af von Liszt's Forfatterskab. De Tanker, han under sine Læreaar havde baaret paa om sin Videnskabs Metode og Maal, vare nu modnede. Hans Studier over den tyske Strafferetsvidenskabs Historie havde vist ham, at den i de sidste Decennier hidtil i alt væsentligt havde bevæget sig ad to Veje, men forsømt en tredje. Første Udgave af „Das deutsche Reichsstrafrecht“ (Berlin og Leipzig 1881), bærer endnu paa afgørende Punkter Præg af den ældre Skoles, ikke mindst Binding's Indflydelse — der dæmrrer ingen ny Tid i denne Bog. Men ved sin berømte Afhandling „Der Zweckgedanke im Strafrecht“³⁾ (Marburg-Universitets-

¹⁾ Jfr. om de Stridigheder, til hvilke Forelæsningen gav Stødet, Staub i Deutsche Juristen-Zeitung IV (1899) S. 456.

²⁾ Jfr. Kahl's humoristiske Tale ved Festen i Anledning af den internationale Kriminalistforenings 25-Aars Jubilæum i Bulletin de l'union internationale de droit pénal XXI (1914) S. 467 o. ff.

³⁾ Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft III (1883) S. 1—47, Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge I S. 126—179,

program 1882), stævnedes han fra den juridiske Dogmatiks sikre Kyster ud paa *Kriminalpolitikens* Vover. Dér blev han den helbefarne Styrmand.

Nogen „ny Opdagelse“ var Kriminalpolitikken selvfølgelig ikke, men dens Væsen og Skæbne havde vexlet med de skiftende Tidens strafferetlige Syn og Opgaver. Med Anselm von Feuerbach tager den tyske Strafferets Guldalder sin Begyndelse. Med Kant var Feuerbach enig i, at der straffedes, *quia peccatum est*, ikke *ne peccetur*. Han optog til Revision de strafferetlige Grundbegreber med samme ubønhørlige logiske Konsekvens, samme Strængthed, som kendetegner Vismanden fra Königsberg. Den bayerske Straffelov af 16. Maj 1813, der, i det store og hele i det mindste, lyser af Feuerbach's Aand, indvarslede en livlig og bevæget legislativ Æra i de øvrige tyske Enkeltstaters Retsliv. I denne Periode stod C. J. A. Mittermaier som den ledende Kriminalpolitiker, betydeligere vistnok i denne Egenskab end som Dogmatiker; under Strafferettens Interessesfærer inddrog han Hjælpediscipliner som Psykiatri og Retsmedicin. Hverken i Hegel's Levetid eller det nærmeste Aarti efter hans Død havde hans Filosofi underlagt sig Strafferetsvidenskaben. Først i Fyrreerne føre Christian Reinhold Köstlin og A. F. Berner den Hegel'ske Dialektik til Sejr, i det Omfang, at „den hele Eftervæxt“, for at bruge Richard Loening's beklagende Ord, en hel Menneskealder igennem bevidst eller ubevidst groede i denne Idelæres Jordbund¹⁾ — endnu i Begyndelsen af Halvfemserne maa von Liszt bekende, at „den Dag i Dag sidder den Hegel'ske Filosofi os Kriminalister i alle Ledemod“²⁾. Under Spekulationens

¹⁾ R. Loening i *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* III (1883) S. 349.

²⁾ *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft* IX (1889) S. 746, *Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge* I S. 350—51.

Herrevælde kunde Kriminalpolitiken blot føre en Helotiltværelse, og dens Kaar ændredes ikke væsentlig, da det tyske Riges fælles Straffelovkodifikation kom til Verden. Andre Opgaver laa nærmere. Den positive Lov maatte fortolkes, dens Begreber udvikles, dens Regler bringes i systematisk Række og Geled. Ligesom Franz von Holtzendorff fandt Franz von Liszt de af den dogmatiske Retning trukne Grænser for snævre. Han havde betalt sin Tribut til de herskende. Sammen med Adolf Dochow, den Gang Professor i Halle a. S., udsendte han 1881 første Bind af et nyt kriminalistisk Tidsskrift, indledet med en Afhandling af hans snart efter ivrige Modstander Binding. Allerede i dets Titel: „Zeitschrift für die *gesamte* Strafrechtswissenschaft“ laa der noget af et Program¹).

Men hvad indeholdt da dette? Hvilke vare vel von Liszt's ledende Grundprinciper? Paa hvilke nye HORIZONTER pegede han? Vilde han slaa hele Spillet overende? Betød hans Optræden Indledningen til Straffrettens Ragnarok? Var han Talsmand for det rene Anarki, den kriminalistiske Bolschevismes Ypperstepræst?

Han var intet af dette. Han var *Realist*, mere Realist end Jhering selv, en Virkelighedens og Livets Iagttager, et ægtefødt Barn af den Tid, i hvilken den naturvidenskabelige Forskning havde overtaget Profagonistens Parti i Videnskabens Verden. Han repræsenterede Teleologien overfor den rene juridiske Formallogik. Iøvrigt var det ingenlunde hans Mening, at den dogmatisk-juridiske Konstruktion af Forbrydelsen skulde eller burde tabe sit Værd og Betydning²), fordi den suppleredes

¹) Efter Dochow's Død (1881) traadte Karl von Lilienthal til som Medudgiver. I de senere Aar er Redaktionen suppleret med R. v. Hippel, Ed. Kohlrusch og E. Delaquis.

²) Han indrømmer selv spøgende, at en vellykket begrebsmæssig Son-

ad kriminalantropologisk Vej. Den skulde blot ikke dominere, ikke betragtes som det eneste saliggørende.

I en anden af sine betydeligste Afhandlinger „Kriminalpolitische Aufgaben“¹⁾ udviklede von Liszt nærmere sit Standpunkt og stillede sine Fordringer. Oprindeligt havde han, som allerede ovenfor antydet, været en Tilhænger af Binding's Normteori. I Strafferetten spillede Normen sin Hovedrolle. Uden klar Erkendelse af dens Funktion her var en dybere Forstaaelse af Strafferetten næppe mulig. Det var Bindings „blivende Fortjeneste“, at han, vel ikke som den første, men bestemt og konsekventest havde betonet Normens Betydning,²⁾ — men da Bruddet kom, skete det med en Resoluthed og Skarphed, der i dansk Filosofis Historie kunde minde om Forholdet mellem R. Nielsen og S. Heegaard. Allerede i „Der Zweckgedanke im Strafrecht“ (1882) var Modsætningen tydelig, men direkte tilkastede von Liszt Binding Handsken i Afhandlingen „Rechtsgut und Handlungsbegriff im Bindingschen Handbuche. Ein kritischer Beitrag zur juristischen Methodenlehre“³⁾, — den savner hverken Salt eller Peber — hvortil sluttede sig Opgøret med Otto Mittelstädt og Adolf Merkel i „Die deterministischen

dring gør ham samme Glæde som Løsningen af en matematisk Opgave i Drengearene, Zeitschrift X (1890) S. 56, Aufsätze I S. 395.

¹⁾ Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft IX (1889) S. 452—98, 737—81, X (1890) S. 51—83, XII (1892) S. 161—99, Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge I S. 290—467.

²⁾ Das deutsche Reichsstrafrecht (Berlin og Leipzig 1881) S. 6. Paragraph 3 i denne Bog — S. 5—9 — bærer Overskriften „Die Norm“ og er i alt væsentligt kalkeret over Binding's Normlære, jfr. ogsaa S. 64 o. ff. Denne Ændring i Anskuelse maatte von Liszt jævnlig høre af sine Modstandere, se f. Ex. Lammasch i Deutsche Juristen-Zeitung III (1898) S. 92. Jfr. iøvrigt von Liszt's „egen Tilstaaelse“ i den nedenfor Note 3 citerede Afhandling Zeitschrift VI (1886) S. 670, Aufsätze I. S. 220.

³⁾ Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft VI (1886) S. 663—96, Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge I S. 212—51.

Gegner der Zweckstrafe¹⁾). I sin „Lehrbuch des Deutschen Strafrechts“²⁾ (21de og 22de fuldstændig gennemarbejdede Oplag Berlin og Leipzig 1919), der er trykt i 40,000 Exemplarer og desuden ved Oversættelser udbredt over hele den civiliserede Verden³⁾, fremstillede han i koncentreret Form sit kriminalistiske Livssyn. Iøvrigt sammentrængte han i Bidrag til forskellige Samleværker — „Die Deutschen Universitäten“ (Berlin 1893) og Paul Hinneberg's „Die Kultur der Gegenwart“ (Berlin og Leipzig 1906) — i en fortrinlig Udvikling paa forholdsvis faa Sider Strafferetten og Straffeprocessen fra et overvejende litterært, historisk Stade⁴⁾).

I kort Begreb kunde man angive von Liszt's Opfattelse af Forbrydelsen saaledes, at den er et Produkt af Forbryderens individuelle Egenart og de ham omgivende ydre, fysiske og samfundsmæssige, navnlig ogsaa øko-

¹⁾ Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft XIII (1893) S. 325—70, Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge II S. 25—74.

²⁾ Dette Navn havde hurtig afløst første Udgaves omstændelige Titel „Das Deutsche Reichsstrafrecht auf Grund des Reichsstrafgesetzbuchs und der übrigen strafrechtlichen Reichsgesetze unter Berücksichtigung der Rechtsprechung des Reichsgerichtes systematisch dargestellt“. Er Titelen lang, er Bogen selv lille og knap, nærmest et Grundrids. Det er litterærhistorisk ikke uden Interesse at stifte Bekendtskab med den Spire, hvorfra det senere saa indflydelsesrige Værk udsprang.

³⁾ Ved denne for et videnskabeligt Værk enestaaende Udbredelse overgaar Oplagenes Antal alle andre strafferetlige Lærebøgers. Til Sammenligning tjener, at Feuerbach's „Lehrbuch“ foreligger i 14 Udgaver, A. F. Berner's i 18, Hugo Meyer's (ved Philipp Allfeld) i 7. von Liszt's Lærebog er oversat paa portugisisk, nygræsk, serbisk, russisk, japansk, fransk og spansk. von Liszt yndede Dedikationer. Blandt hans yngre Venner var det en fornøjelig Sport at gætte paa Navnet paa den lykkelige, hvem den „nye“ Udgave skulde tilgænes.

⁴⁾ O. Fischer: Rechtsforschung und Rechtsunterricht auf den Deutschen Universitäten (Særtryk af det ovenfor i Texten nævnte Værk „Die Deutschen Universitäten“ Berlin 1903) S. 72—84, „Systematische Rechtswissenschaft“ (II Dels 8de Afdeling af „Die Kultur der Gegenwart“ Berlin og Leipzig 1906) S. 195—236.

nomiske Forhold. Den indeholder da et „Baade-og“. Den gør Front baade mod en ensidig Kriminalantropologi, dannet i Lombroso's Billed, og mod en ensidig Kriminalsociologi. Og den forkaster den ældre Skoles formalt-logiske Definition af Deliktet.

Strafferettens Opgave er efter von Liszt at skærme Retsgoderne, de retlig beskyttede Interesser. At søge en anden Retsgrund, er overflødig, forfejlet og unyttigt. Ikke Retsordenen, men Livet skaber Interesserne. Ved Retsværnet bliver Livs-Interessen til Retsgode. Retsordenens Bud — „Normer“ — ere Retsgodernes Skytsvold. Imod Retten træder Uretten, Forbrydelsen. Naar Binding i Forbrydelsen ser en Krænkelse ikke af den Lov, hvorefter der straffes, men af den herfra fundamentalt forskellige Retssætning, „Normen“, — den rene, særlig ikke ved Straffetruselen motiverede Befaling —, havner han i den goldeste Formalisme. Ved at opfatte Forbrydelsen kun som et Angreb paa den Lydighedspligt, der skyldes Staten, lukkes Øjet for Urettens, Forbrydelsens *antisociale* Karakter. Den videnskabelige Udforskning af Forbrydelsen bliver ikke alene en Opgave for Retsforskeren, men ogsaa for Sociologen.

Bag Retsordenens Bud staar Statens tvingende Magt. Med Hensyn til Forbrydelsen komme de civilretlige Tvangsformer til kort. Her griber Staten til det fra Arilds Tid uddannede Middel: Straffen. Allerede i Straffetruselen ligger en Advarsel og Afskrækkelse, men hele sin ejendommelige Kraft udfolder Straffen i Straffuldbrydelsen, der baade virker som Generalprævention og Specialprævention. Straffens Formaal er enten at gøre Forbryderen til et nyttigt Medlem af Samfundet ved Afskrækkelse eller Forbedring eller at unddrage det for Samfundet ubrugelige forbryderiske Individ Muligheden

af at begaa nye Forbrydelser enten for bestandig eller for Tid, altsaa uskadeliggøre ham. Forbedring, Afskrækkelse, Uskadeliggørelse, det er herefter Straffens umiddelbare Virkninger. I første Linie maa Specialpræventionen træde, men Modsætningen mellem General- og Specialprævention, ensidig opfattede, kan og bør udlignes ved en fornuftig Lovgivning.

I disse Tankerækker var der ikke Plads for nogen Metafysik. Strafferetten førtes fra Himlen ned til Jorden. Talen lød ikke længer om Kant's kategoriske Imperativ, Hegel's dialektiske Nødvendighed, Stahl's guddommelige Anordning, Herbart's og Geyer's æstetiske Hensyn til en nødvendig Harmoni eller om den Straffen ledsagende Smærtes rensende og sonende Kraft som hos Kohler. Haandfast og praktisk analyseredes de ældgamle Begreber Forbrydelse og Straf. Den klang som en direkte Udfordring til den ældre Opfattelse og var ogsaa saaledes ment. Det var den gamle Gengældelseslære, von Liszt vilde ramme. Uforligelig syntes Modsætningen mellem de to Kategorier — Gengældelsesstraffen og Formaaletsstraffen. Og hvad hjalp det vel, at Merkel søgte at iføre den gamle Gengældelseside et deterministisk Klædebon, at han i sin Festgave til Jhering „Vergeltungs-idee und Zweckgedanke im Strafrecht“¹⁾, søgte at slaa Bro mellem Gengældelsen og Formaaletsstanken? Hvis enhver Handling, følgelig ogsaa Forbrydelsen, er den nødvendige, uundgaaelige Virkning af givne Betingelser, er der saa nogensomhelst Mening i at tale om Skyld, Ansvar, Straf? Med Begrebet Skyld falder ogsaa Gengældelsen, som forudsætter, at Gærningsmanden ogsaa havde kunnet handle anderledes. Uden Valgfrihed hverken Skyld eller Gengældelse. Den konsekvente Determinisme fører

¹⁾ Strasbourg 1892.

nødvendigvis til fuldstændig uindskrænket Forkastelse af Gengældelsesstraffen, til udelukkende og uforbeholden Anerkendelse af Formaaalsstraffen. Nogen uforenelig Modsætning mellem Gengældelse og Formaaals-tanke fandt von Liszt dog ikke, og ligesom det fjendtlige Forhold mellem Indeterminismen og Determinismen mildnedes ved Antagelsen af en maadeholden eller relativ Indeterminisme, var det i hvert Fald efter hans Opfattelse ikke den gamle Gengældelsestanke i sin oprindelige Betydning, men farvet i Hegel'sk Aand, hvorom Merkel talte. Gengældelsen var ikke mere „Selbstzweck“, men Middel. Med Skarphed udtalte von Liszt i sin oprindelige Fremstilling, at det ikke var Gærningen, stillet paa den logisk-juridiske Abstraktions Isoler-skammel, men Forbryderens ved Gærningen for Dagen lagte Sindelag, hans Stilling til Retsordenen, hans hele Fortid og dens Forjættelser for Fremtiden, der maatte gøre Udslaget ved Straffens Art og Maal¹⁾ — det var Skolemodsætningernes Slagord om Straf af „Forbrydelsen“ eller „Forbryderen“, han her tog Sigte paa. Men var von Liszt saaledes ikke en Slagordenes Træl, var han paa den anden Side en Kompromissets Mand. Baade her og i andre Hovedspørgsmaal er han ikke fri for efterhaanden at bringe Offergaver til Akkordens Aand.

Medens der i første Udgave af von Liszt's „Das Deut-

¹⁾ Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft XIII (1893) S. 354, Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge II S. 57. I sit Foredrag „A jövö büntetöjoga“ (Magyar jogaszegyleti értekezések. 76. VIII. 5. Budapest 1892) S. 16 — Oversættelse S. 41 — (Aufsätze II S. 16) indrømmer von Liszt, at Konsekvensen af hans Opfattelse *maaske* var kun at tage Hensyn til Sindelaget og ikke først at afvente Gærningen. Men den sociale Hygieiniker har dog skyet fuldstændig at drage Parallelen med Huslægens forebyggende Virksomhed. Den enkeltes Frihed maatte ikke prigsives Samfundsinteresserne. I den Forstand maatte Straffeloven betragtes som Forbryderens *magna charta*, saaledes som von Liszt's næsten til Trivialitet citerede Sætning lyder.

sche Reichsstrafrecht“ fra 1881 bogstavelig talt ikke findes et Ord om Kriminalpolitik, medens Lombroso's Navn eller Virksomhed end ikke antydes, ændredes Situationen efterhaanden, idet von Liszt i 3dje Oplag af det nævnte Værk (1888) opførte Kriminalpolitiken som en selvstændig Gren af Strafferetsvidenskaben. Med stor Styrke og agitatorisk Veltalenhed tog han nu og fremtidig i hele sit videnskabelige Liv til Orde for en kraftig, bevidst Kriminalpolitik fra Statens Side, en mere maalsikker Bekæmpelse af Forbrydelsen og Forbrydervæsenet end før. Han pegede paa en forstandig Socialpolitik som det gavnlige Middel, dybere indtrængende og sikrere end Straffen. Han troede paa en Forbedring af Samfundstilstandene. Kriminaliteten kunde formindskes ved socialpolitiske Foranstaltninger — Omdannelse af Arbejderboliger, retfærdigere Skattesystem, Indskrænkning af Arbejdstiden, Udvikling af Arbejderklassens Dannelse og statsborgerlige Tænkemaade o. s. fr. Uden at ville undervurdere Quetelet's Fortjener opponerede han mod Gyldigheden af den belgiske Statistikere's „Naturlove“ i Kriminalitetens Verden. Samtidig nægtede han Existensen af Arten *homo delinquens*, bestred Tilværelsen af Lombroso's *delinquente nato*. Selv om Lombroso og hans Paladiner under Henvisning til de af dem foretagne kriminalstatistiske Undersøgelser vilde hævde, at de havde taget tilbørligt Hensyn til de samfundsmæssige Faktorer, Milieuet, vilde en saadan Paastand, selv bortset fra disse Undersøgelser's Værd¹⁾, ikke være tilstrækkelig underbygget. Den biologiske og sociologiske Undersøgelse af Forbrydelsen maatte arbejde Haand i Haand, den sociologiske Un-

¹⁾ At en Autoritet som Harald Westergaard hæfter Ordet „Diletantisme“ til Lombrosianernes Statistik, har rimeligvis været von Liszt ube kendt, jfr. Westergaard: Statistikkens Teori i Grundrids 2den Udg. (1915) S. 83—84.

dersøgelse foregaa metodisk baade ved systematiske Enkelt- og Masseiagttagelser, og Kriminalstatistiken opdyrkes. En omhyggelig Diagnose af de forskellige Forbrydelsesgrupper førte ham til at udvide sin Lærer Wahlberg's Tvedeling med et tredje Led: Lejlighedsforbrydere, forbederlige og uforbederlige Tilstandsforbrydere — Underafdeling professionelle Forbrydere¹⁾, — de første gjaldt det om at forbedre, de sidste at uskadeliggøre. I Dysten mod de korte Frihedsstraffe var von Liszt en af Forkæmperne. Med Adolf Wach krydsede han Klinge angaaende Spørgsmaalet om den betingede Domfældelse²⁾, og i en Rektoratstale fra 1894 „E. F. Klein und die unbestimmte Verurteilung“³⁾ søgte han at vise, at denne tilsyneladende Nutidsopfindelse havde sin Rod i den præjssiske Reformlovgivning under Frederik Vilhelm II. Han pegede paa nogle af de centrale Problemer i den moderne Kriminologi ved at paakalde og henlede Opmærksomheden paa de unge Forbryderes Kriminalitet⁴⁾, paa Recidivets og Motivets Betydning, paa Behandlingen af de formindsket tilregnelige. Stor Opsigt vakte og megen Harme fremkaldte von Liszt's Foredrag „Die strafrechtliche Zurechnungs-

¹⁾ Jfr. von Liszt's Foredrag: Das gewerbsmässige Verbrechen i Zeitschrift XXI (1901) S. 121—41, Aufsätze II S. 308—30.

²⁾ Jfr. Wach: Die Reform der Freiheitsstrafe. Ein Beitrag zur Kritik der bedingten und der unbestimmten Verurteilung (Leipzig 1890) og hertil von Liszt i Aufsätze I S. 510 o. ff., jfr. II S. 160 o. ff.

³⁾ Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge II S. 133—59. I Forbigaaende bemærkes, at denne historiske Afhandling yder E. F. Klein og hans Værk mere Retfærdighed, end der ellers i Almindelighed bliver denne Feuerbach's Modstander til Del.

⁴⁾ Jfr. f. Ex. von Liszt's Foredrag „Die Kriminalität der Jugendlichen“ i Aufsätze II S. 331 o. ff., „Die strafrechtliche Verfolgung von Kindern und Jugendlichen“ i „Pädagogische Zeitung“ XXXVI (1907) S. 201—04, 225—28 og hans og Frieda Duensing's „Die Zwangerziehung nach der im Anschlusse an das Bürgerliche Gesetzbuch erfolgten Neuregelung durch die Landesgesetze“ (Berlin 1905, II Bd. af Marie Raschke: „Rechtswörter für das deutsche Volk“).

fähigkeit“ paa den 3dje internationale Psykologkongres i München 1896¹). Uforbeholdent, radikalt og lige ud spurgte han: Naar Tilregnelighedens Væsen søges i den ifølge Motiverne „normale Reageren“, hvad betyder da denne normale Reaktion? Og hvad Mening har det vel ved de uforbederlige Forbrydere at opstille Gærningsmandens Ævne til Motivdannelse som Forudsætning for Straf, hvor der ikke mere kan være Tale om ved Straffen at sætte Motiver i Bevægelse? Er det med andre Ord muligt at gøre en skarp Sondring mellem Sikringsstraffen overfor den uforbederlige Forbryder og Forvaringen af den almenfarlige sindssyge? Svaret lød: en saadan Modsætning er ikke alene praktisk i det væsentlige uigennemførlig, men ogsaa principielt forkastelig. At Mænd som Binding ved Resultater som disse fandt Strafferetten rystet i sin Grundvold, kan ikke forundre, men ogsaa Kriminalister, der enten tidligere havde staaet blandt von Liszt's Tilhængere eller i alt Fald fulgt hans Færd og Udvikling med Sympati, opsagde ham nu Huldskab og Troskab, saaledes f. Ex. Heinrich Lammasch i et til von Liszt rettet aabent Brev²). Fra filosofisk Side greb Alois Höfler til Vaaben i sit Skrift „Sieben Thesen zu Professor Dr. Franz von Liszt's Vortrag „Die strafrechtliche Zurechnungsfähigkeit““ (Wien og Prag 1897), men fik at vide, at han aldeles

¹) Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft XVII (1897) S. 70—84, jfr. Replik l. c. XVIII S. 229—65, Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge II S. 214—29.

²) Deutsche Juristen-Zeitung III (1898) S. 92—94. Jfr. ogsaa Binding's voldsomme Udtalelser i „Grundriss des Deutschen Strafrechts. Allgemeiner Teil“ 8. Opl. (Leipzig 1913) S. 97 Note 1. von Liszt's Svar i „Zeitschrift“ XVIII S. 230 o. ff. lader forøvrigt intet tilbage at ønske i Tydelighed! Om hans Brevveksling med A. Löffler se det citerede Sted S. 242—58, om hans Udtalelser til Fritz van Calker — Deutsche Juristen-Zeitung II (1897) S. 25—29 og „Strafrecht und Ethik“ (Leipzig 1897) — l. c. S. 258—63.

ikke havde forstaaet det i Foredraget rejste Spørgsmaal¹). Efterdønninger af hine Stridigheder bragte adskillige Aar senere paany Havet i Ophør ved Karl von Birkmeyer's „Was lässt von Liszt vom Strafrecht übrig. Eine Warnung vor der modernen Richtung im Strafrecht“ (München 1907), som i Tyskland fremkaldte den angrebnes Parade i „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft“²), i dansk Litteratur Carl Torp's Opsæt „Birkmeyer ctr. von Liszt“ i „Tidsskrift for Retsvidenskab“³). I en lang Række Afhandlinger, Foredrag o. l. — „Das Verbrechen als sozial-pathologische Erscheinung“ (Dresden 1899)⁴), „Das Problem der Kriminalität der Juden“ (Giessen 1907) o. m. a. —, i „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft“, *Bulletin de l'union internationale de droit pénal*, „Deutsche Juristen-Zeitung“, „Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie“, „Preussische Jahrbücher“, „Die Zukunft“ o. s. fr. gentog von Liszt sine Læresætninger, uddybede dem nærmere, optog dem til ny Prøvelse. Han vedblev at hamre dem ind i den almindelige Bevidsthed, hans Stemme blev ogsaa hørt langt udover de faglige Kredse. De vigtigste af sine mindre Arbejder samlede han i det i disse Linier ofte citerede statelige Værk „Strafrechtliche Aufsätze und

¹) von Liszt i „Zeitschrift“ XVIII S. 234, jfr. i det hele Udviklingen S. 233—42.

²) XXVII (1907) S. 213—21. Kfr. von Liszt, von Birkmeyer, Emi Kraepelin og Theodor Lipps' Foredrag „Vergeltungsstrafe, Rechtsstrafe, Schutzstrafe“ (Heidelberg 1906).

³) XX (1907) S. 15—31, oversat paa tysk i Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft XXVIII (1908) S. 321—37. I „Grundriss zur Vorlesung über das deutsche Strafrecht“ 7de Opl. (München 1908) S. 111 o. ff. tog von Birkmeyer til Genmæle mod bægge sine Antagonister, mod Torp særlig l. c. S. 114—16. Jfr. imod en af Forfatteren mod Torp rettet Beskyldning for Chauvinisme Fz. Dahl i Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft XXIX (1909) S. 824.

⁴ Aufsätze II S. 230—50.

Vorträge“ (I—II Berlin 1905) — „*das Urkundenbuch der strafrechtlichen Reformbewegung*“, for at bruge Gustav Radbruch's træffende Udtryk. Han paa-tog sig ogsaa jævnlig andre kriminalistiske litterære Opgaver. I Forhandlingerne om den tyske borgerlige Lovbog tog han saaledes Del ved sine to Skrifter „Die Grenzgebiete zwischen Privatrecht und Strafrecht. Kriminalistische Bedenken gegen den Entwurf eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich“ (Berlin og Leipzig 1889, 5te Hæfte af E. I. Bekker og O. Fischer's „Beiträge zur Erläuterung und Beurtheilung des Entwurfes eines Bürgerlichen Gesetzbuches für das Deutsche Reich“) og „Die Deliktobligationen im System des Bürgerlichen Gesetzbuchs. Kritische und dogmatische Randbemerkungen“ (Berlin 1898), der bægge læstes med Opmærksomhed i den civilistiske Lejr. Til Fængselsretten, hvilken han iøvrigt ikke betragtede som en selvstændig Videnskab, bidrog han med en Fremstilling af Fængselsvæsenet i Prøjsen, Sachsen, de øvrige nordtyske Stater, Østerrike, Ungarn, Frankrig, Belgien og Nederlandene i Franz v. Holtzendorff og Eugen v. Jagemann's „Handbuch des Gefängniswesens“¹⁾). Sammen med Ernst Delaquis udsendte han en fuldstændig Omarbejdelse af Hans Rüdorff's „Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich“ (24de Oplag Berlin 1914). Nogen trykt Haandbog i Kriminalpolitik har Franz von Liszt ikke efterladt sig, nogen Kriminalpsykologi heller ikke. Medens „Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft“, hvori han selv offentliggjorde Afhandlinger, Anmeldelser, bibliografiske Notitser, Nekrolo-

¹⁾ I (Hamborg 1888) S. 161—86 og S. 246—92. Jfr. ogsaa hans Foredrag „Die Gefängnisarbeit“ (Berlin 1900) i „Sammlung gemeinverständlicher Vorträge herausgegeben von der Berliner Finkenschaft“.

ger¹⁾ o. l., var anlagt og ogsaa ført ud i Livet som et kriminalistisk Centralorgan²⁾, indgik Stiftelsen af den internationale Kriminalistforening den 1ste Januar 1889 direkte som et Led i von Liszt's kriminalpolitiske Planer³⁾. Ikke saaledes, at der før Indtrædelsen afkrævedes noget kriminalistisk Schibboleth eller forlangtes et videnskabeligt *credo*. Af Foreningens Stiftere, von Liszt, G. A. van Hamel og Adolphe Prins, stod Prins Klassikerne nærmere end von Liszt, medens der herskede en større *entente cordiale* mellem van Hamel og de italienske Kriminalantropologer end mellem disse og von Liszt. Der fandtes ogsaa indenfor Medlemmernes Rækker forskellige strafferetlige Afskygninger, men fælles for alle var Enigheden om Kravet om en strafferetlig Reform, støbt ikke efter aprioriske Begrebers Bydende, men efter det praktiske Livs Forordringer. Om Foreningens Virke er det iøvrigt ikke Stedet her at tale⁴⁾. Dens og von Liszt's Historie falder for en væsentlig Del sammen. Verdenskrigen slog Bom for dens Arbejde. Den Fornøelse af Foreningen, hvorpaa von Liszt haabede⁵⁾, kom han ikke til at opleve

¹⁾ Saaledes f. Ex. over Adolf Dochow i Zeitschrift II (1882) S. 1 o. ff., Aufsätze I S. 79 o. ff., Hermann Seuffert l. c. XXIII (1902) S. 323 o. ff., II S. 448 o. ff., G. A. van Hamel i Zeitschrift XXXVIII (1917) S. 508 og 553 o. ff.

²⁾ Ogsaa G. Aschaffenburg's „Monatsschrift für Kriminalpsychologie und Strafrechtsreform“ og „Deutsche Juristen-Zeitung“s kriminalistiske Tvillingsøster „Deutsche Strafrechts-Zeitung“ støttedes af von Liszt's vægtige Navn.

³⁾ Jfr. von Liszt's historisk-personlige Redegørelse for Foreningens Genesis i Bulletin de l'union internationale de droit pénal XXI (1914) S. 1 o. ff.

⁴⁾ Jfr. Torp's „Tilbageblik“ i Nordisk Tidsskrift for Strafferet I (1913) S. 113 o. ff.

⁵⁾ von Liszt i Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft XXXVIII (1917) S. 509—10 og S. 569, jfr. E. O. i Nordisk Tidsskrift for Strafferet V (1917) S. 243.

ligesaa lidt som van Hamel, der gik forud, og Prins, som nogle Maaneder senere fulgte ham i Døden.

VI.

En vigtig Parcel af von Liszt's Forfattervirksomhed danne de af hans Skrifter, som ere en direkte Afføding af hans *Lærergæring* og af hans altid vaagne System med *legislative* Spørgsmaal.

Først og fremmest hans hæderkronede „Lehrbuch des Deutschen Strafrechts“, alt nævnet foran i anden Sammenhæng. Et ypperligt Arbejde, koncist og klart, rigt baade paa Stof og Aand. Det bevæger sig forsaavidt i de hævdvundne Baner, som det ikke tager overvejende Hensyn til de strafferetlige *realia*, hvorefter M. Liepmann udstødte et Længselssuk paa den internationale Kriminalistforenings Møde i København 1913¹⁾, men indenfor sin traditionelle Ramme er det en Mesters helstøbte Værk. Nøjagtige og tilpas udtømmende ere Litteraturangivelserne, med noget mere Hensyntagen end ellers i Tyskland almindeligt til nordisk Videnskab, men iøvrigt langt fra tilstrækkelig. Fortræffelige og pædagogisk set velanbragte ere de kortfattede retshistoriske Indledninger, som sædvanlig ere satte i Spidsen for Udviklingen af de enkelte Forbrydelseskategorier. En Haandbog er Værket ikke, og dets kortfattede Fremstilling af Strafferettens specielle Del afhjælper ikke det i Tyskland følelige Savn af en saadan for dette betydningsfulde Afsnits Vedkommende. I Modsætning til Berner, ifølge hvilken en systematisk Ordning af Strafferettens specielle Del altid kun vil være en mere eller mindre vilkaarlig Gruppering²⁾, — for Resten en

¹⁾ Bulletin de l'union internationale de droit pénal XX (1913) S. 569.

²⁾ A. F. Berner: Lehrbuch des Deutschen Strafrechtes 16de Opl. (Leipzig 1891) S. 339.

ret enestaaende Opfattelse — opstiller von Liszt en Hovedsondring mellem de strafbare Handlinger, der ere rettede mod den enkeltes Retsgoder, og dem, der tage Sigte paa Samfundets. Indenfor den første Gruppe skælnes mellem Forbrydelser mod Liv og Legeme, mod de ulegemlige Retsgoder, mod Autor- og Opfinderrettigheder, mod Formuerettigheder og endelig som den femte „de ved Angrebsmidlet kendetegnede Retsbrud“ — almenfarlige Forbrydelser, Vareforfalskning, Falskmøntneri og Dokumentfalsk. Indenfor den anden Hovedgruppe foretages en Tredeling mellem Forbrydelser mod Staten, mod Statsmagten og mod Statsforvaltningen. Den Kritik, der i nordisk Retslitteratur fra forskellige Hold er rettet mod Goos' med den yderste Stringens og Konsekvens gennemførte System, vilde vistnok finde et noget taknemmeligere Objekt i von Liszt's, hvor de nævnte Egenskaber just ikke ere særlig fremtrædende. Med sine „Strafrechtsfälle zum akademischen Gebrauch“ (oprindelig en Bearbejdelse af Ad. Dochow's Arbejde fra 1876, 11te Opl. Jena 1913), leverede han et Supplement til sin Lærebog af høj pædagogisk Rang.

von Liszt's flammende Interesse for Retsundervisningen forenedes med ualmindelige Lærerævner. Hans Rektoratstale „Die Reform des Juristischen Studiums in Preussen“ (Berlin 1886) ramte lige i Pletten. I sin Vurderen af de bestaaende Studie- og Examenstilstande lægger han ingen Steder Fingrene imellem. Skaanselsløst bryder han f. Ex. Staven over de 6 Ugers „videnskabelige“ Opgaver — ynkeligt Makværk, som ikke ere det Papir værd, hvorpaa de ere skrevne¹⁾). Men han indskrænkede sig ikke til Ord alene. Praktisk gik han i Brechen for sine Ideer. Navnlige lagde han Vægt paa Seminar-Undervisningen. Efter hans Initiativ stiftedes

¹⁾ L. c. S. 38.

den 1ste April 1888 et kriminalistisk Fagseminarium i Marburg. Det fulgte ham under hans senere Forflyttelser, først til Halle a. S., senere til Berlin, hvor det under Navnet „Kriminalistisk Institut“ indgaar som organisk Led af Universitetet¹⁾. Af dets enestaaende Bibliotek — for Tiden c. 24,000 Bind — hidrører to Tredjedele fra von Liszt's Privatsamling. I dets Læsesale have Kriminalister fra alle Lande været samlede. Fra det er udgaaet den endnu blomstrende Samling „Abhandlungen“, der i Marburg-Perioden inaugureredes med von Liszt's kritiske Gennemgang af „Der italienische Strafgesetzentwurf von 1887. (Entwurf Zanardelli.) I. Buch. Allgemeiner Theil“ (Freiburg i. B. 1889²⁾). Og som Leder af Seminarøvelserne havde von Liszt næppe sin Ligemand. Trindt om i Verden sidder mangen strafferetlig Teoretiker og Praktiker, der med Taknemmelighed mindes Sammenkomsterne i von Liszt's gæstfri Hus, mindes den festlige Spøg efter Arbejdets Alvor, mindes det gode Kammeratskab mellem Deltagerne, de Venskabsforbindelser, som dér bleve stiftede, og som ingen senere Begivenheder have kunnet rokke ved, og først og sidst den forstaaelsesfulde, aandelig-myndige og samtidig vennesele Maade, hvorpaa Læreren holdt Diskussionen i de rette Spor. Aldrig tog han en Indvending eller Modsigelse ilde op, var selv stedse villig til at foretage Berigtigelser af Enkeltheder, stadig aarvaagen, lydhør, opmærksom. Som andre fremragende Personligheder havde han Ildtilbedere, for hvem Sætningen *αὐτὸς ἔφα* var Parolen. Selv hylkede han den ikke, ønskede ikke at optræde i Rollen som den ufejlbare Profet.

¹⁾ Jfr. nærmere von Liszt i Max Lenz: Geschichte der Königlich Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin III (Halle a. S. 1910) S. 28—33.

²⁾ Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge I S. 252—89.

I sit *legislative* Arbejde gik von Liszt til Værks med megen Grundighed. Som en Spejder fra sin høje Værde havde han alt fra sine unge Aar holdt Udkig ikke alene efter de strafferetlige Lovarbejder i sin østerrigske Hjemstavn¹⁾, men ogsaa i Rusland²⁾, Italien, Norge³⁾ og Svejts⁴⁾. Men navnlig laa det ham paa Sinde at berede Jordbunden for de kommende Reformere i Tyskland selv. Paa en saa bred Basis som muligt skabte han Fundamenter for Bygningen. For en virkelig Rets-sammenligning havde han altid næret Interesse, og uden Betænkning gik han i Lag med den første store Opgave at fremstille Nutidens hele Straffelovgivning paa rets-sammenlignende Grundlag. Trods alle Vanskeligheder lykkedes det ham i Kraft af sin Ildhu og forbavsende Energi og Organisationstalent, støttet af en international Stab af Medarbejdere, at udsende to Bind af „Die Straf-gesetzgebung der Gegenwart in rechtsvergleichender Darstellung“, hvoraf det første (Berlin 1894) omhandler „Das Strafrecht der Staaten Europas“, det andet (1899 sammesteds, i Forbindelse med Georg Cru-sen) „Das Strafrecht der aussereuropäischen Staaten. Nebst einem Anhang: Nachträge zum ersten Band: Das Strafrecht der Staaten Europas 1893—1898“⁵⁾. Selv skrev von Liszt heri Indledningen „Zur Einführung. Rückblick und Zukunftspläne“⁶⁾. Bogen blev en Torso, men fik en Fortsættelse i et Skrift af langt aneligere Dimensioner, Kæmpeværket „Vergleichende Darstel-

¹⁾ Se f. Ex. Aufsätze I S. 1—7 („amerikansk Duel“), S. 8—35, S. 36—63 (Straffeprocess) og Zeitschrift XIV (1894) S. 221—23.

²⁾ Aufsätze I S. 180—211.

³⁾ von Liszt's „Kritik af det norske Straffelovudkast“ i Tidsskrift for Retsvidenskab II (1889) S. 356—92.

⁴⁾ Aufsätze II S. 94—132.

⁵⁾ Sverige, Finland, Norge og Danmark ere behandlede henholdsvis af Wilhelm Uppström, Jaakko Forsman, B. Getz og Eyvind Olrik.

⁶⁾ L. c. S. IX—XXVII.

lung des deutschen und ausländischen Strafrechts“ (I—XVI Berlin 1906—09), som endnu mere direkte sigtede mod det vigtige Reform-Maal¹). von Liszt fremstillede deri „Bedingte Verurteilung und bedingte Begnadigung“ (Alm. Del III 1908 S. 1—91) og „Tötung und Lebensgefährdung (§ 211—217, § 222 R Str G B.)“ (Speciel Del V 1905 S. 1—158). I en Betænkning, afgivet til den 26de tyske Juristdag 1902²), havde han nærmere udviklet de Synspunkter, der efter hans Skøn burde være bestemmende for den fremtidige Straffelov, og trods Modstand og Skuffelser — han blev saaledes hverken Medlem af den under L u c a s' Forsæde nedsatte Straffelovkommission af 1906 eller den senere af 1911 — vedblev han med Overbevisningens Varme at prædike Reformernes Evangelium — ogsaa paa Straffeprocessens Omraade³) — i mindre Arbejder som „Die Reform des Strafverfahrens“ (Berlin 1906), „Strafbemessung im Vorentwurf zu einem Deutschen Strafgesetzbuch“ (sammesteds 1910), et Afsnit af det af ham sammen med P. F. Aschrott udgivne Skrift „Die Reform des Reichsstrafgesetzbuchs. Kritische Besprechung des Vorentwurfs zu einem Strafgesetzbuch für das Deutsche Reich unter vergleichender Berücksichtigung des österreichischen und schweizerischen Vorentwurfs“ (I—II Berlin 1910), „Der Gesetzentwurf über das Verfahren gegen Jugendliche“ (Festgave til J. Riesser Berlin 1913 S. 114—35) o. a.

¹) Udgiverne vare Karl von Birkmeyer, Fritz van Calcker, Reinhard Frank, Robert von Hippel, Wilhelm Kahl, Karl von Lilienthal, Franz von Liszt og Adolf Wach.

²) Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge II S. 356—410. Jfr. ogsaa Afhandlingene „Zur Vorbereitung des Strafgesetzentwurfs“ i H. Dernburg, Frz. v. Liszt, R. Schroeder og H. Staub: Festschrift für den XXVI Deutschen Juristentag (Berlin 1902) S. 57—85, jfr. Aufsätze II S. 411—32.

³) Til det af von Liszt sammen med Franz Adickes, P. F. Aschrott og Karl von Lilienthal udgivne Værk „Beiträge zur Reform des Strafprozesses“ (I—II Berlin 1908) har han selv intet Bidrag ydet.

I 1904 offentliggjordes „Vorentwurf“ til den nye Straffelov. Sammen med W. Kahl,¹⁾ K. v. Lienthal og J. Goldschmidt traadte von Liszt i Kreds for, bortset fra Skolestridigheder og principielle Modsætninger, ved fælles Arbejde at underkaste Forslaget en nærmere kritisk Prøvelse. Denne kom til at foreligge i „Gegenentwurf zum Vorentwurf eines deutschen Strafgesetzbuchs“ med „Begründung“ (Berlin 1911), der med udelt Anerkendelse af det Fremskridt, Udkastet repræsenterede, opponerede mod dets Opfattelse og systematiske Behandling af Politiforseelserne og de specielle Straffelove²⁾. Den moderne Retnings stærkeste Modstandere fik deres litterære Hovedkvarter i von Birkmeyer og Nagler's „Kritische Beiträge zur Strafrechtsreform“ (Leipzig 1908 o. ff.), hvis første Hæfte — med en betegnende Symbolik — indeholdt Ernst Beling's „Die Vergeltungsidee und ihre Bedeutung für das Strafrecht“.

V

Fra sin tidligste Ungdom var Franz von Liszt optaget af politiske Interesser, Interesser, der fik rigelig Næring ved de ejendommelige offentlige Forhold i hans Fødeland. Han følte Trang til at gaa i Leding for sine videnskabelige og politiske Idealer paa en videre Slagplads end indenfor Universitetets Mure, og 1908 opnaaede han Valg til den prøjsiske Landdag. Som Yngling havde han daglig haft for Øje de Problemer, den østerrigske Statsret i saa rigt Maal maatte frembyde. Han førtes derfra naturlig til at sysle baade med *folkeretlige* Spørgsmaal og Spørgsmaal, hentede fra den internationale Privatrets

¹⁾ Jfr. foran S. 149.

²⁾ Jfr. Kahl i Deutsche Juristen-Zeitung XVI (1911) S. 501 o. ff.

Felter¹). Strax ved sin Tiltræden af Professoratet i Halle a. S. havde han overtaget Folkeretten som Fag. Ti Aar efter forelaa hans systematiske Grundrids „Das Völkerrecht“ (Berlin 1898, 11te omarbejdede Oplag 1918, Nytryk 1920) og noget senere en kortere Fremstilling i Karl von Birkmeyer's „Encyklopädie der Rechtswissenschaft“ (Berlin 1901)²). 1900 blev han *associé*, 1908 Medlem af *Institut de droit international*. I Form og Fremstilling har von Liszt's Folkeret samme Fortrin som hans Lærebog i Strafferetten, men den er mere knap, mere holdt i Paragrafstil, mangler Fylde, særlig i dens første Udgaver. Bestemt hævder von Liszt Folkerettens Retsnatur og Folkeretten derfor som et selvstændigt Led af Retssystemet. Som mellemstatlig Ret er den nærmere beslægtet med den offentlige Ret end med Privatretten, hvilket dog ikke udelukker, at det rige Tankearbejde, der er nedlagt i den sidste Disciplin — „almindelig Retslære“ — ogsaa kan gøres frugtbringende for Folkeretten. Bortset fra en Indledning — Folkerettens Begreb og Inddeling, dens Kilder, Historie og Litteratur — og et Tillæg — Aftryk af vigtige folkeretlige Overenskomster — falder von Liszt's System i en almindelig og speciel Del. I første Bog af den almindelige Del behandles Retsstillingen mellem Staterne som det folkeretlige Statssamfunds Retssubjekter, i anden Staternes folkeretlige Samkvem i Almindelighed, derunder i forskellige Afsnit Organerne derfor (Statsoverhovedet, Gesandter og Konsuler), selve Organisationen (Domstole, Kommissioner o. s. v.) og de mellemfolkelige Retsforhold, særlig Traktater og Delikter. Den specielle Del sondres i to Bøger, af hvilke den ene — tredje Bog — fremstiller Samfærd-

¹) Jfr. f. Ex. en Betænkning fra 1882 vedrørende den internationale Strafferet i *Strafrechtliche Aufsätze und Vorträge* I S. 90—125.

²) L. c. S. 1259—1328.

selsforbindelserne (Havets Frihed, Flod- og Kanalskibsfart, Handel og Industri, Post-, Telegraf- og Telefondrift, Maal og Vægt), Lovgivning og Retspleje, de mellemfolkelige Retsregler om Beskyttelse af Liv og Sundhed, Dyr og Planter, ideelle Interesser og Bestemmelserne om Negerhandel. I fjerde og sidste Bog dvæles ved Statsstridigheder og deres Afgørelse enten ad fredelig Vej eller ved Krigen som *ultima ratio*. Ikke faa Folkerets-teoretikere have, som bekendt, draget Folkerettens Retsnatur i Tvivl, og — takket være Verdenskrigens Rædsler — er denne Skepsis i overvældende Maal voxet baade hos lærd og læg. Sædvane og Vedtægt har skabt den positive Folkeret. En retshaandhævende Samfundsmagt fattes. Ogsaa for von Liszt er det store Fremtidsproblem dette: Indførelsen af *Tvungen* i Folkerettens System¹⁾. I de indledende Bemærkninger til fjerde Bog²⁾ taler von Liszt smukke og kraftige Ord om Institutioner til Forebyggelse af Krigen, og med Rette peger han paa en videre Udformning af Voldgiftstanken. Naar han i sin pragmatiske Fremstilling af Verdenskrigen 1914—1917³⁾ bemærker, at Bestræbelserne for at lokalisere Krigen vare forgæves, maa han bl. a. ikke have kendt Czarens Telegram af 29de Juli 1914 til Kejser Vilhelm med dets Anvisning paa at forelægge det østerrigsk-serbiske Mellemværende for Haager-Konferencen.⁴⁾

Iøvrigt staar sidste Udgave af Folkeretten for en ikke uvæsentlig Dels Vedkommende i Verdenskrigens Tegn. Den nysnævnte Udvikling om Verdenskrigens Genesis er ikke den berømte Retslærer helt værdig⁵⁾. Det er

¹⁾ „Das Völkerrecht“ S. 8.

²⁾ L. c. S. 260—61.

³⁾ L. c. S. 36—38.

⁴⁾ Telegrammet med Kejser Vilhelm's Randnoter er senere bl. a. aftrykt i Karl Kautsky: *Wie der Weltkrieg entstand* (Berlin 1919) S. 122.

⁵⁾ Jfr. f. Ex. S. 36—37: „Da die österreichische Note („befristete Demarche“) an Serbien vom 23. Juli, *das den Mord vorbereitet und gefördert*

Historie gennem farvet Glas. Indmarchen i Belgien var efter von Liszt's Opfattelse retfærdiggjort ved det tyske Riges *Nødsstilling*, *Nødværge* overfor Modstanderne — det fra Englænderne¹⁾ og Franskmændene truende Indfald i Belgien —, *Nødret* overfor Belgien. von Liszt fremkommer etsteds med den noget nøjsomme Bemærkning, at der under Verdenskrigen er forefaldet langt færre Overtrædelser af Folkeretten end sædvanlig antaget, men af hele hans Udvikling fremgaar det klart, at det ikke er fra tysk, men fra Fjendernes, særlig fra engelsk Side, at Folkeretten har lidt Skade. Om det i en videnskabelig Fremstilling gaar an uden nogensomhelst Kommentar at anføre som en simpel Kendsgærning, at Englænderne og Franskmændene under Krigens Forløb i mange Tilfælde har benyttet Dum-Dum-Kugler²⁾, turde være et Spørgsmaal. Om Brugen af giftige Gasarter siger Forfatteren i samme Aandedræt kun, at de ere anvendte fra *bægge* Sider. „Lusitania“'s Torpedering var juridisk set berettiget, fordi Skibet trods Advarsel sejlede ind paa Spærreomraadet³⁾. Undervandsbaadene have ogsaa fundet deres Plads i de folkeretlige Kategorier o. s. fr. Naar von Liszt S. 286—87 i sin Bog med fuld Føje opponerer mod Paul Eltzbacher's uhyggelige Skrift „Totes

hatte, ohne befriedigende Antwort blieb, erklärte Österreich am 28. Juli den Krieg an Serbien. Die Bemühungen . . . (se ovenfor i Texten) . . . Das englische Kabinett, in dessen Händen die Entscheidung über Krieg und Frieden ruhte, liess dem Schicksal seinen Lauf“. Disse Prøver turde være tilstrækkelige.

¹⁾ L. c. S. 58 Note 22. Nogle Sider i Forvejen — S. 37 — taler von Liszt kun om „et fransk Overfald paa Belgien“. Han synes S. 58 i Mod sætning til S. 37 at have glemte, at Englands Krigserklæring først blev afgivet *efter* den tyske Indmarch i Belgien. Jfr. ogsaa Charles V. Nielsen: „Ret eller Uret“ (Korrespondance med von Liszt) i „Hovedstaden“ Nr. 739 for 12/12 1914 og von Liszt's „Völkerrecht“ S. 56.

²⁾ L. c. S. 298.

³⁾ L. c. S. 326 Note 10.

und lebendes Völkerrecht“ (München-Leipzig 1916¹), maa det noget undre, at han ikke for sit eget Vedkommende tilbunds har overvejet Farerne ved Udvikling af en saadan Harmonika-Ret, en Folkeret *för tilfället*¹).

Stor i Omfang var von Liszt's stats- og folkeretlige Produktion ikke. I en Festgave til Otto von Gierke analyserede han „Das Wesen des völkerrechtlichen Staatenverbandes und der internationale Prisenhof“ (Breslau 1910), og i Afhandlinger i „Deutsche Juristen-Zeitung“ og andensteds, baade før og efter Verdenskrigen, tog han jævnlige til Orde. Med Adolf Wach, Adolph Wagner, Georg Jellinek, Paul Laband, Karl Lamprecht, Georg von Schanz og Fritz Berolzheimer udgav han „Handbuch der Politik“ (I—III Berlin 1912—13, 2det Oplag 1914), og hans Navn opførtes blandt en Række andre som medvirkende til Walther Schücking's „Das Werk vom Haag“ (I—V München-Leipzig 1912—17).

I en lille Gruppe af Smaaskrifter, hvortil *Verdenskrigen* var den umiddelbare Anledning, er det Politikeren og den tyske National-Patriot, men ikke Videnskabsmanden, der fører Pennen²). Titelen paa den

¹) Jfr. om dette Produkt en træffende Sidebemærkning i M. Liepmann's Afhandling „Die Freiheit der Meere“ i Deutsche Juristen-Zeitung XXII (1917) S. 922. Jfr. ogsaa H. Lammasch: Europas elfte Stunde (München 1919) S. 129 o. ff.

²) Af nogen Interesse for danske Læsere vil det være, at ogsaa von Liszt — l. c. S. 87—88 — i Overensstemmelse med den gængse tyske Teori hævder, at Danmark ikke kunde udlede nogen Ret af Bestemmelserne i § 5 i Prag-Freden af 27de August 1866. Forfatterens kategoriske Udtalelse l. c. S. 50 om det inden den dansk-islandske Forbundslov bestaaende statsretlige Forhold mellem Danmark og Island — „Personalunion“ — beror udelukkende paa manglende Kendskab, ikke mindst til den herhenhørende danske Litteratur, jfr. Knud Berlin: Den danske Statsforfatningsret I (Kbhvn. 1916) S. 60 Note 2 og S. 66 Note 1.

³) von Liszt var Medunderskriver af „Es ist nicht wahr“-Manifestet.

første af disse Brochurer „Ein Mitteleuropäischer Staatenverband als nächstes Ziel der deutschen auswärtigen Politik“ (Leipzig 1914) angiver tilstrækkelig Forfatterens Tendens. I Talen „Von der Nibelungentreue“ (Berlin 1914) sammenligner han Forbundet mellem Tyskland og Østerrige med Vaabenbroderskabet mellem Hagen fra Tronje og Folker Spillemand og mindes Tyrkiet som „der Dritte im Bunde“. Afhandlingerne „England und das Völkerrecht“ — i „Das englische Gesicht. England in Kultur, Wirtschaft und Geschichte“¹⁾, (Berlin 1915) — og „Vom Staatenverband zur Völkergemeinschaft. Ein Beitrag zur Neuorientierung der Staatenpolitik und des Völkerrechts“ (München og Berlin 1917) vise til Punkt og Prikke — i Overensstemmelse med Udtalelserne i „Das Völkerrecht“ —, at von Liszt's Følelser for England vare af ganske samme Art som de, der efter Ludwig Mitteis' Oplysninger besjælede hans Ungdomsven Strohal²⁾.

VI.

Fejret og beundret som faa andre Universitetslærere blev von Liszt. I de senere Aar syntes hans Kræfter at aftage. Det parlamentariske Liv havde taget ham fangen. Ogsaa de hurtig efter hinanden følgende Oplag af hans straffe- og folkeretlige Lærebøger vare ikke altid gennemarbejdede nok³⁾. Selv har han maaske følt det. I Foraaret 1917 trak han sig tilbage fra Universitetet for, ubundet af Undervisningspligt og andre Embedsbyrder, udelukkende at vie sig til sin videnskabe-

¹⁾ L. c. S. 223—51.

²⁾ Jfr. Mitteis: Emil Strohal 1844—1914 (Jena 1914) S. 46.

³⁾ Jfr. om 10de Udgave af Folkeretten Juridisk Tidsskrift I (1915) S. 593—94.

lige Dont. Men allerede i Vinteren 1917 angrebes han af Sygdom, Kræft. En livsfarlig Operation bragte vel en foreløbig Bedring, og han kunde genoptage sit Arbejde. Den 1ste April 1919 sluttede han i Seeheim a. d. Bergstrasse Forordet til 22de Udgave af sin Strafferet, et Forord, der efter hans eget anelsesfulde Udtryk maaske samtidig skulde blive et Afskedsord. Det blev det. I ni Uger kæmpede han med den snigende Sot, som denne Gang havde sat sig fast i Lever og Hjerne, og efter otte Dages Bevidstløshed hensov han den 21de Juni 1919. Heidelberg blev Franz von Liszt's sidste Hvilested. Derhen bragtes hans Aske.

VII.

Der knytter sig ikke til Franz von Liszt's Navn nogen egentlig retsvidenskabelig Stordaad. I Tankens Skarphed eller Dybde staar han ikke Maal med Forskere som Goos, Getz eller Binding. Hans Betydning kan og skal ikke vejes efter, hvad han har udrettet for den juridiske Dogmatik. Men han har som Kriminalpolitiker været en af Skaberne af *en ny Tid*. De Ideer, for hvilke han var den uforfærdede og aldrig hvilende Talsmand, førte han til Sejr. Den seje Konservatismes Krigere forlod efterhaanden deres Forskansninger og befæstede Borg og blandede Blod med von Liszt og hans Stridsmænd. Og han fik den store Mængde i Tale. Han blev en Strafferettens Popularisator i Ordets bedste Forstand. I Strafferetsvidenskabens Pantheon vil der ogsaa være Plads til en Herme for Franz von Liszt. Ingen vil kunne antaste den. Den vil knejse dér med Ære.

JOSEF KOHLER

JOSEF KOHLER

(Tidsskrift for Retsvidenskab XXXII 1919.)

EN af de mærkeligste Personligheder blandt Tidens Retslærere, Professor ved Berlins Universitet Josef Kohler bortkaldtes den 3dje August 1919 i Berlin. Ejendommelig ikke ved sine Tankers Originalitet, thi med al sin umaadelige Selvfølelse havde Kohler et vist Hang til i grænseløs Tilbedelse at klynge sig til andre — Hegel, Nietzsche —, men ved sin Produktions næsten utrolige Mangfoldighed og Omfang og sin uudslukkelige aandelige Ærgerrighed. Ligesom Faust havde han studeret Filosofi, Teologi, Jurisprudens i Begrebets allervideste Betydning og meget mere, men i Modsætning til sit store Forbilledes Pessimisme med Hensyn baade til hans og den menneskelige Viden i det hele var Kohler overbevist om paa utallige Omraader at have sagt baade det første og sidste Ord¹⁾. Han vilde spæn-

¹⁾ Kohler's Roman „Eine Faustnatur“ (Berlin 1907) indeholder øjensynlig en maskeret Selvbiografi. Man sammenligne f. Ex. Skildringen af Wolfgang S. 6—8 med Kohler's „Aus dem Leben“ i „Vom Lebenspfad. Gesammelte Essays“ (Mannheim 1902), af Wolfgang's og Kohler's vanskelige Ungdom l. c. henholdsvis S. 162 o. ff. og S. 12 o. ff., Beundringen for Böcklin l. c. henholdsvis S. 96 og 173 og S. 16, 19, 63 og 66 Note 1. Kohler lagde selv megen Vægt paa, at han ikke var af jødisk, men af fuldstændig germansk Afstamning dog med Indblanding af et stærkt keltisk Element, fr. hans Udtalelser i Enquête-Værket „Judentaufen“ 6te Oplag (München 1912) S. 62—63. Betegnende nok findes fuldstændig tilsvarende Bemærkninger i „Eine Faustnatur“ S. 146.

de over alt, opdyrkede derfor selv den mindste Parcel af Retsvidenskabens vidtstrakte Marker. Han var Universalretshistoriker, Retsfilosof, Dogmatiker i enhver Disciplin, han attraaede at vinde Digternavn, han vilde være Æstetiker og Komponist, men forstod ikke, at han, hvor usædvanlig udrustet han end var, ikke ejede det Kæmpegeni, der skulde til for at frelse ham for hist og her at strande paa Dilettantismens farlige Skær. I hele sin saakaldte Alsidighed var Kohler den *ensidigste* af alle. Han manglede, dybest set, den ægte Forskers Forstaaelse og Takt. Da den Hegel'ske Sol gik op for ham, blegnede alt, baade i Fortid og Nutid, i Straalerne fra dette mægtige Lys. Han saa herefter kun gennem Hegel'ske Brilller. Kohler var Partimand til Fingerspidserne. Med de voldsomste Invektiver overfalder han enhver, der ikke er saa lykkelig at bære den Hegel-Kohler'ske Kokarde. Som en Feltherre overfor sine Generaler og Tropper uddeler han Ros og Dadel, men lader kun den Hegel'ske Soldat avancere — saaledes udnævner han f. Ex. uden videre C. Reinhold Köstlin til det 19. Aarhundredes *største* Kriminalist¹⁾, i Retsfilosofien er Adolf Lasson den eneste, der kaldes frem for Geledet²⁾ o. s. fr. Kohler's Nekrologer over Windscheid og Jhering i Harden's „Zukunft“ vakte i sin Tid Forargelse i alle Lejre, men den dér anslaaede Tone maa kaldes blid og behagelig i Sammenligning med, hvad Kohler senere præsterede baade overfor levende og døde. I sin litterære Dom og Kritik er han vilkaarlig og uretfærdig. Ingen Afvejen, kun Afvejen.

¹⁾ Kohler i „Leitfaden des Deutschen Strafrechts“ (Leipzig 1912) S. 16, „Internationales Strafrecht“ (Stuttgart 1917) S. V., „Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz“ 2den Udgave (Berlin og Leipzig 1919) S. 176.

²⁾ Kohler i Encyclopädie der Rechtswissenschaft 7de Oplag I (München—Leipzig—Berlin 1915) S. 12 og „Lehrbuch der Rechtsphilosophie“ (Berlin og Leipzig 1909) S. 17.

Ingen vil kunne drage Kohler's ualmindelige Begavelse i Tvivl, — Jhering profeterede ham i hans Ungdom en glimrende Fremtid¹⁾ — hans Arbejdsævne var ufatte- lig, der er Guldorn, Ideer, Gnister i hans Bøgers og Afhandlingers *legio*. Men hvor meget af Kohler's uhyre Produktion vil holde Stand overfor Tidens Tand? Man har Ret til at stille dette Spørgsmaal. Kohler rejste det selv — med et saare negativt Resultat — for Windscheid's og Jhering's Vedkommende²⁾. Bortset fra, at en ikke ringe Del af Kohler's Bidrag til Universalrets- historien, specielt hans Fremstillinger af Naturfolkens Ret, nærmest ere Materialsamlinger, bortset fra hans til det yderste drevne Subjektivisme, ere hans Arbejder mere de glimtende Lynskuds end Mesterens helstøbte Værker. Kohler er heller ikke den konsekvente Tænkter eller overlegne Erkendelsesteoretiker, hvad han selv ansaa sig at være. Det viser sig i hans uklare og vak- lende Holdning baade overfor Naturretten og den hi- storiske Skole. Hans Svaghed er stadig, trods al hans Panteisme og Universalisme, at ophøje et enkelt Fæno- men, i hvilket han har forelsket sig, til den eneste saliggørende Sandhed. Nedsriveren af disse Linier til- lod sig i sin Tid at opponere mod Kohler's Fremhæ- ven af Universalretshistorien som den Tap, hvormod Retsfilosofien skulde dreje sig, og hans hele *rabies He- gel'iana*³⁾ —, nylig ere tilsvarende Indvendinger gjorte af François Geny i Afsnittet *Le système néo-hégé- lien de J. Kohler* i det tankevækkende Skrift *Science et Technique en droit privé positif* (Paris 1915)⁴⁾. Altid dypper Kohler Penslen i Overdrivelser. Denne Lyriker

¹⁾ I et til Glaser rettet Anbefalingsbrev af 24de Maj 1881, jfr. „Rudolf von Jhering in Briefen an seine Freunde“ (Leipzig 1913) S. 365—66.

²⁾ Kohler i „Vom Lebenspfad“ S. 49.

³⁾ Jfr. Ugeskrift for Retsvæsen 1903 S. 88 o. ff., særlig S. 91 f.

⁴⁾ S. 111 o. ff., særlig S. 119 f.

og Musiker ynder den stærkeste Brug af Pedalen. Naar han nævner Bachofen og dennes „Mutterrecht“, er det med de dithyrambiske Basuntoner, han sædvanlig lader klinge, naar han omtaler sine Helte¹⁾ — denne anselige Kvart med sin Vrimmel af „telluriske“ Principer, „lunariske“ og „solariske“ Trin og Potenser — det var netop noget for Kohler's spekulative Aand! Hans Opfattelse af Retten som en social Kulturfremtoning var i sig selv ikke ny, men her drager han fuldt ud Konsekvenserne, ikke mindst i sin friretlige Lære om Lovfortolkningen. Loven er ikke den individuelle Lovgivers Gærning, men en social menneskelig Dannelse, ved hvilken Lovgiveren virker som Organ for Folkeanden, som Herold for Verdenshistorien — som man ser, den rigtige gamle Hegel'ske Melodi. Med Stolthed fremhæver Kohler i Forordet til den posthume 2. Udgave af „Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz“²⁾ sin Opfattelse af Portias Dom som „Friretsbevægelsens Morgenrøde“, idet Dommerens ubevidste Retsfølelse bryder igennem med Støtte af en i sig selv sofistisk Fortolkning af Loven, ved hvis Side Dommerens Afgørelse træder som Faktor i Retsdannelsen.

Men selv om Josef Kohler ikke var det store, banebrydende Geni paa Retsfilosofiens eller den juridiske Erkendelsesteoris Felter, har han paa mangfoldige Omraader ydet Arbejder, der staa i forreste Linie af Samtidens Retslitteratur. En fremragende Plads i hans Produktion indtage saaledes hans Bidrag til Patent- og Autorretten. Dér indgik hans juridiske Ævner en lykkelig Forbindelse med hans æstetiske Sans og mangedartede Viden. Der var noget nervøst i hans allesteds-

¹⁾ Jfr. saaledes Kohler i Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft VIII (1889) S. 148 o. ff., XXXIV (1916) S. 477 o. ff.

²⁾ L. c. S. VI.

værende Aktivitet, men han havde ogsaa den ægte Sans for det aktuelle i Ordets gode Forstand. Allerede af Pladshensyn vil det kun være muligt her kvantitativt at fremhæve en Brøkdels af hans gigantiske Aandsværk. I Anledning af hans 25-Aars Professorjubilæum bragte A. Keil's „Juristisches Literaturblatt“ i Aaret 1903 en bibliografisk Oversigt herover. Kohler's litterære Bagage talte den Gang 526 Numre, men er forøget stærkt siden da. Til denne Bibliografi henvises paa dette Sted¹⁾).

Josef Kohler blev født den 9de Marts 1849 i Offenburg, studerede i Freiburg i. B. og Heidelberg; af sine Lærere i den berømte Pandektby har han senere givet en Skildring af Vangerow, hvilken i lige Grad karakteriserer den skildrende selv²⁾). Efter 1873 at have afsluttet sine Examenstudier arbejdede han i Praxis som Sagfører og Amtsdommer, indtil han 1878 blev udnævnt til Professor ordinarius i Würzburg, 1888 i Berlin — fra det sidste Tidspunkt daterer sig — efter hans eget Sigende — hans Virksomhed ikke alene for den tyske Nation, men *for hele Menneskeheden*³⁾). Ved Rigshovedstadens Universitet var det Proces og borgerlig, „fransk“-tysk Ret, han skulde docere, men ogsaa som Lærer overtog Kohler samtlige Fag, hvori han optraadte som Forfatter.

Et af Kohler's indflydelsesrigeste Skrifter er det omfangsrige „Deutsches Patentrecht“ (Mannheim 1878), der har spillet en Hovedrolle i tysk Industrihistorie. Det

¹⁾ Juristisches Literaturblatt XV (1903) S. 177—88.

²⁾ „Vom Lebenspfad“ S. 27 o. ff. og i Artiklen „Alte und neue Jurisprudenz“ i „Der Tag“ Nr. 144 for 22. Juni 1916. I denne Artikel er Kohler — i Forbigaaende sagt — naaet til at etikettere Savigny's berømte Skrift fra 1814 som „fluchwürdig“. Der er forøvrigt meget træffende i Kohler's Bedømmelse af Vangerow og Windscheid. Mænd som Dernburg, Bähr og Bolze ere Kohler's juridiske Heroer.

³⁾ „Vom Lebenspfad“ S. 8.

efterfulgtes af „Forschungen aus dem Patentrecht“ (sammesteds 1888), „Handbuch des deutschen Patentrechts in rechtsvergleichender Darstellung“ (sammesteds 1900—1901, med Register af F. Rathenau 1904), „Lehrbuch des Patentrechts“ (sammesteds 1908), „Musterrecht. Geschmacks- und Gebrauchsmusterrecht“ (Stuttgart 1909), „Warenzeichenrecht“ (Mannheim 1919) o. a. Med Maximilian Mintz udgav han det nyttige Værk „Die Patentgesetze aller Völker. The patent laws of all nations“ (I—II Berlin 1907 og 1912). Af betydeligt Værd ere ogsaa de alt i det foregaaende strejfede autorretlige Arbejder, „Das Autorrecht, eine zivilistische Abhandlung. Zugleich ein Beitrag zur Lehre vom Eigenthum, vom Miteigenthum, vom Rechtsgeschäft und vom Individualrecht“ (Jena 1880) og „Das literarische und artistische Kunstwerk und sein Autorschutz. Eine juridisch-ästhetische Studie“ (Mannheim 1892). Hertil, foruden talrige Afhandlinger, „Das Recht an Briefen“ (Berlin 1893), „Das Eigenbild im Recht“ (sammesteds 1903) o. fl., sluttede sig „Urheberrecht an Schriftwerken und Verlagsrecht“ (Stuttgart 1907), „Kunstwerkrecht. (Gesetz vom 9. Januar 1907)“ (sammesteds 1909) og „Der unlautere Wettbewerb. Darstellung des Wettbewerbsrechts“ (Berlin og Leipzig 1914)¹). Men Kohler udstrakte iøvrigt sin Virksomhed til alle Grene af *den borgerlige Ret*. Han tilskriver selv sit Ophold i Mannheim, at han fik Øjet op for de Spørgsmaal, det moderne Rets- og Forretningsliv frembød, Spørgsmaal, der ikke bleve drøftede under Vangerow's Pandektøvelser. Saaledes som den i Almindelighed forstodes og fortolkedes, hvilede den romerske Ret efter Kohler's Overbevisning som en Mare paa det levende og

¹) Kohler udgav og fuldførte endvidere Dernburg's „Urheber-, Patent-, Zeichenrecht; Versicherungsrecht und Rechtsverfolgung“ (Halle a. S. 1910).

pulserende Retsliv. Fra denne gærende Ungdomstid skriver sig bl. a. Udgivelsen af „Gesammelte Abhandlungen aus dem gemeinen und französischen Civilrecht“ (Mannheim 1883). Med Iver optog Kohler Studiet af den borgerlige Lovbog. „Archiv für Bürgerliches Recht“ (I Berlin 1889 o. ff.), hvilket han stiftede sammen med V. Ring — senere traadte P. Oertmann til som Medredaktør —, var viet Studiet af Tysklands nye Privatre. Af sine Bidrag hertil udgav Kohler i Særtryk „Zwölf Studien zum Bürgerlichen Gesetzbuch“ I—II (Berlin 1900 og 1909), og i den ægte Kohler'ske „Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts. I. Allgemeiner Teil (Berlin 1906), II. Vermögensrecht. 1. Schuldrecht (1906), 2. Sachenrecht (1919), III. 1. Familienrecht“ (1915) fremstillede han sit eget System. Af hans andre civilretlige Arbejder kunne fremhæves „Pfandrechtliche Forschungen“ (Jena 1882). Han opfattede Panteretten som en „Værdiret“, en Kategori, af hvis Konstruktion han var ikke lidet kry¹). Med Felix Meyer, Heinrich Dove og Hans Trumpler redigerede Kohler 3dje Oplag af Oscar Borchardt's „Die Handelsgesetze des Erdballs“ (I—XIV Berlin 1912—14).

Lige saa frugtbar var Kohler paa *Processens* Omraade, hvor hans konstruktive Ævner og Tilbøjeligheder fandt et taknemmeligt Objekt. I „Der Prozess als Rechtsverhältniss. Prolegomena zu einem System des Civilprozesses“ (Berlin 1888) hævdede han, at Processen er et Retsforhold mellem Parterne og ikke mellem disse og Retten. Specielle Dele af Processen behandlede han i „Prozessrechtliche Forschungen“ (sammesteds 1889), „Ungehorsam und Vollstreckung im Civilprozess“ (Freiburg i. B. 1893), „Gesammelte Beiträge zum Civilprozess“ (sammesteds 1894) og „Kompensa-

¹) Kohler i „Lehrbuch der Rechtsphilosophie“ S. 52—53.

tion und Prozess“ sammesteds 1894). Sin retssammenlignende Metode gennemførte Kohler ogsaa i den værdifulde, Dernburg tilegnede, „Lehrbuch des Konkursrechts“ (Stuttgart 1891)¹⁾. I de af Kohler foranstaltede Nybearbejdelser af von Holtzendorff's „Encyklopädie der Rechtswissenschaft“ (6. Oplag I—II 1904, 7. München-Leipzig-Berlin, I—V 1913—15) fremstillede han selv, foruden „Rechtsphilosophie und Universalrechtsgeschichte“²⁾, ogsaa „Bürgerliches Recht“ og „Civilprozess und Konkursrecht“³⁾.

De bedste Bidrag til *Strafferetten*, Kohler har ydet, angaa væsentlig Strafferettens Historie. I sit højtspændte Festskrift til Bologna-Universitetets Jubelfest „Das Wesen der Strafe. Eine Studie“ (Würzburg 1888), hvori, saavidt ses, Hegel-Adorationen tager sin Begyndelse⁴⁾, begrunder han Straffens Berettigelse i Smærtens sonende, rensende, næsten højtidelige Kraft. I den Hegel'sk bibelfaste og ganske enstrængede „Leitfaden des Deutschen Strafrechts“ (Leipzig 1912), der repræsenterer Strafferettens „mest moderne Skole“⁵⁾, fastholder han og udvikler dette Synspunkt videre. Tungere veje Kohler's „Studien aus dem Strafrecht“ (I—VI Mannheim 1890—97), hvis første Hæfte indeholder interessante Analyser hentede fra Strafferettens almindelige Del — Forsøg, Meddelagtighed, Undladelsesforbrydelser o. a. —, Resten „Das Strafrecht der Italie-

¹⁾ Anmeldt af Hagerup i Tidsskrift for Retsvidenskab V (1892) S. 250—51. Synderlig dybtgaaende synes Kohler's Kendskab til anden europæisk Ret iøvrigt ikke altid at være. Nordisk Ret og Retsvidenskab var ham stede en lukket Bog.

²⁾ L. c. I S. 1—62, jfr. Fz. Dahl i Ugeskrift for Retsvæsen 1903 S. 88 o. ff. og i Tidsskrift for Retsvidenskab XXVI (1913) S. 172 o. ff.

³⁾ L. c. II S. 1—192 og III S. 251—403.

⁴⁾ L. c. S. 6 Note 2.

⁵⁾ L. c. S. IV.

nischen Statuten vom 12—16 Jahrhundert“, vægtige Forarbejder til en senere sammenfattende Fremstilling, med en Slags Fortsættelse i den af Kohler og G. degli Azzi udgivne „Das Florentiner Strafrecht des XIV Jahrhunderts mit einem Anhang über den Strafprozess der italienischen Statuten“¹⁾ (Mannheim og Leipzig 1909) i en planlagt Samling: „Quellen zur Geschichte des Strafrechts ausserhalb des Carolinakreises“. Sammen med forskellige Medarbejdere — Willy Scheel, Carl Koehne og Sigmund Feist — bidrog han til *Carolina*-Forskningen med det store kritisk-historiske Værk „Die Carolina und ihre Vorgängerinnen. Text, Erläuterung, Geschichte“ (I—IV Halle a. S. 1900, 1902, 1904 og 1915) hvis anden og tredje Del omhandler *Bambergensis*, fjerde den ældre Worms-Ret²⁾. Af andre strafferetlige Arbejder skal endnu fremhæves „Treue und Glauben im Verkehr. Ein Beitrag zur Lehre vom strafbaren Betrug“ (Berlin 1893), „Gedanken über die Ziele des heutigen Strafrechts“ (Leipzig 1909)³⁾ og Udviklingen af „Münzverbrechen und Münzversehen“ i „Vergleichende Darstellung des Deutschen und Ausländischen Strafrechts“⁴⁾. I Aaret 1900 overtog Kohler Redaktionen af det da 46-aarige, af Goldammer paabegyndte „Archiv für Strafrecht und Strafprozess“ og førte det i forynget Skikkelse videre.

¹⁾ I disse Skrifter beklager Kohler, at Studiet af den gamle italienske Ret er blevet ignoreret i Tyskland, hvis Strafferet efter hans Opfattelse i Hovedsagen stammer fra Italien.

²⁾ Jfr. med Hensyn til den mod Udgaven rettede Kritik Kohler's Afhandling „Binding und die Carolina“ i Goldammer's „Archiv“ L (1903) S. 59 o. ff.

³⁾ 11te Hæfte af Birkmeyer og Nagler's „Kritische Beiträge zur Strafrechtsreform“.

⁴⁾ L. c. Speciel Del III (Berlin 1916) S. 203—71. Anmeldt af Hagerup i Tidsskrift for Retsvidenskab XXI (1908) S. 183—84.

Forholdsviis faa ere Kohler's Bidrag til *Statsretten*, flere derimod til *Folkeretten* og den mellemfolkelige Ret i det hele, saaledes „Luffahrtrecht“ (Berlin 1912), „Internationales Strafrecht“ (Stuttgart 1917) og „Grundlagen des Völkerrechts. Vergangenheit, Gegenwart, Zukunft“ (sammesteds 1918), hvilke tvende sidste dog bære Spor af, at de ere fremkomne under Verdenskrigens Rasen. I langt stærkere Grad gælder dette „Not kennt kein Gebot. Die Theorie des Notrechtes und die Ereignisse unserer Zeit“ (Berlin og Leipzig 1915), en Afhandling, hvilken man allerede for Forfatterens egen Skyld helst maatte have ønsket uskrevet. Det samme er Tilfældet med adskillige andre *Kohler'iana* i det af ham stiftede „Zeitschrift für Völkerrecht“¹⁾, hvorfra han strax ved Verdenskrigens Begyndelse fjærnedes sin Medredaktør, Cambridge-Professoren L. Oppenheim, medens en anden Medredaktør, Folkeretsforfatteren Hans Wehberg, af Misfornøjelse med Tidsskriftets Holdning frivillig trak sig tilbage²⁾. En Afhandling f. Ex. som „Das neue Völkerrecht“ i det nævnte Tidsskrifts niende Bind³⁾ kan ikke forsvares eller undskyldes med en Henvisning til Kohler's impulsive Karakter eller patriotiske Følelser⁴⁾. I Forbindelse hermed kan af Kohler's egentlige Krigs-Litteratur nævnes „Jurisprudenz und Krieg“ (Berlin-Leipzig-Wien

¹⁾ 1ste Bind heraf udkom Breslau 1907 under Titel „Zeitschrift für Völkerrecht und Bundesstaatsrecht“.

²⁾ Jfr. den lærerige Fremstilling i Hans Wehberg: Als Pazifist im Weltkrieg (Leipzig 1919) S. 45—57.

³⁾ L. c. S. 5—10.

⁴⁾ Udtryk som „Løgnere og Bedragere“, „storpralende Gøglernation“ (Frankrig), „forløjet Kræmmernation“ (England) o. s. fr. høre formentlig ikke hjemme i et Tidsskrift, der vil bevare Skinnets af at virke i Videnskabens Tjeneste. Medens Spanien, Svejts og Sverige har fundet Naade for Kohler's Øjne, er det samme ikke Tilfældet med Holland, Norge og Danmark, hvor en Del af Pressen „i højeste Grad har saaret os ved uretfærdig Behandling“. Og Kohler fortsætter: „Unter allen Umständen können diese Völker

1915) og Talen „Der heilige Krieg“ (Berlin 1915), hvori han kraftig anraaber sine Landsmænd om at understøtte Islams hellige Krig, som samtidig er Tysklands.¹⁾

Kohler's *filosofiske* og *universalhistoriske* Syn paa Retsvidenskabens Maal og Opgaver præger saa godt som hele hans vældige hidtil omtalte Produktion. Han forfægtede desuden disse Ideer i en Mængde „almindelige“ Afhandlinger og Bøger — „Die Ideale im Recht“ (Berlin 1891), hvori han som ofte andensteds gør Front mod Utilitarismen, „Einführung in die Rechtswissenschaft“ (Leipzig 1902, 5. Udgave 1919), „Moderne Rechtsprobleme“ (Leipzig 1907, 2. Oplag 1913. 128. Bind af „Aus Natur und Geisteswelt“), og „Das Recht“ (Frankfurt a. M. 1909. 31 Bind af Martin Buber's „Die Gesellschaft“) o. m. a. — og sammenfattede dem endelig i et System, „Lehrbuch der Rechtsphilosophie“ (Berlin og Leipzig 1909), som ogsaa reelt og formelt vandrede i de kendte Kohler'ske Spor²⁾. Hans Afhandling „Rechtsphilosophie und Universalrechtsgeschichte“ i „Encyklopädie der Rechtswissenschaft“ er alt gentagne Gange omtalt i det foregaaende. I talløse større og mindre Arbejder udviklede han baade den etnologiske Jurisprudens, Naturfolkenes og de gamle Kulturfolks Ret fra et sammenlignende, historisk Stade.

I et lille Skrift „Das Recht als Kulturercheinung. Einleitung in die vergleichende Rechtswissenschaft“

— 3: Holland, Norge, Danmark — sich durchaus nicht mit uns zu einem Areopag verbinden, worin jeder Staat gleichberechtigt wirkt, um der Welt die Gesetze des Völkerrechts zu diktieren“, l. c. S. 8.

¹⁾ Jfr. ogsaa Kohler's stærke Ros af Tyrkiet i „Internationales Strafrecht“ S. 241.

²⁾ Jfr. min Anmeldelse i Tidsskrift for Retsvidenskab XXII (1909) S. 285 —86. Sammen med Fritz Berolzheimer udgav Kohler „Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie“.

(Würzburg 1885) slog han til Lyd for Betydningen af Studiet af den sammenlignende Retsvidenskab. Han dvælede baade ved Australnegrenes, Papuaernes, Polynesiernes, Malajernes, de afrikanske Negerstammers og Hottentotternes Ret¹⁾, han undersøgte Aztekernes, Kinesernes, Japanesernes, Israeliternes, Arabernes, Islamiternes og Indernes²⁾. Med særlig Forkærlighed kastede han sig over Studiet af Hammurabi's Lovgivning, saasnart dette vigtige Lovfund forelaa for Offentligheden. Sammen med F. E. Peiser, med hvem han tidligere havde udgivet „Aus dem Babylonischen Rechtsleben“ I—IV (Leipzig 1890, 1891, 1894 og 1898), paa-begyndte han Offentliggørelsen af det bindstærke Værk „Hammurabi's Gesetz“ (I Leipzig 1904), fuldført med A. Ungnad i 4 Bind (II—V, 1909, 1910 og 1911); den Kohler-Peiser'ske Oversættelse — første Bind — blev forøvrigt gjort til Genstand for en knusende Kritik i Grünhut's Tidsskrift af den udmærkede Orientalist Dav. Heinr. Müller³⁾. Af andre herhenhørende Skrifter

¹⁾ Særlig i Afhandlinger i Franz Bernhöft og Georg Cohn's „Zeitschrift für die vergleichende Rechtswissenschaft“, i hvis Redaktion han indtraadte fra Tidsskriftets tredje Aargang 1882. Enkelte af disse foreligge ogsaa i Separatudgaver, saaledes f. Ex. „Über das Negerrecht namentlich in Kamerun“ (Stuttgart 1895).

²⁾ Jfr. f. Ex. Kohler's „Kulturrechte des alten Amerika. I. Das Recht der Azteken“ (Stuttgart 1892). „Das chinesische Strafrecht“ (Würzburg 1886), „Darstellung des talmudischen Rechts“ i Lazar. Goldschmidt's „Die rechtswissenschaftliche Sektion des babylonischen Talmuds“ (I—II Berlin 1907), „Moderne Rechtsfragen bei islamitischen Juristen“ (Würzburg 1885), „Die Commenda im islamitischen Rechte“ (sammesteds 1885), „Rechtsvergleichende Studien über islamitisches Recht, das Recht der Berbern, das chinesische Recht und das Recht auf Ceylon“ (Berlin 1889), „Altindisches Prozessrecht. Mit einem Anhang: Altindischer Eigenthumserwerb“ (Stuttgart 1891) o. m. a.

³⁾ Zeitschrift für das Privat- und Öffentliche Recht der Gegenwart XXXI S. 373 o. ff. Jfr. nærmere min Meddelelse i Ugeskrift for Retsvæsen 1905 S. 24—25.

skal endvidere kun nævnes „Juristischer Exkurs zu Peiser: Babylonische Verträge“ (Berlin 1890), og hans og A. Ungnad's „Hundert ausgewählte Rechtsurkunden aus der Spätzeit des babylonischen Schrifttums von Xerxes bis Mithridates II (485—93 v. Chr.)“ (Leipzig 1911) samt „Assyrische Rechtsurkunden in Umschrift und Uebersetzung nebst einem Index der Personen-Namen und Rechtserläuterungen“ (sammesteds 1913). Med fuld Føje pegede Kohler paa den græske Rets fremragende Kvalitet i hans og Erich Ziebarth's „Das Stadtrecht von Gortyn und seine Beziehungen zum gemeingriechischen Rechte“ (Göttingen 1912). I „Kultur der Gegenwart“ skrev Kohler i Forening med Leopold Wenger „Orientalisches Recht und Recht der Griechen und Römer“¹⁾. Med Ægteskabets Oprindelse syslede han bl. a. i „Zur Urgeschichte der Ehe. Totemismus, Gruppenehe, Mutterrecht“ (Stuttgart 1897), og han vovede sig oftere ind i Etnologiens og Folklorens mørke Fastland — „Der Ursprung der Melusinsage“ (Leipzig 1895) o. a.

En Overgang til Kohler's *æstetiske* Skrifter danner hans „Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz“ (Würzburg 1883, 2. Udgave Berlin og Leipzig 1919), hvis Maal var at udvikle de juridiske Tanker, som Digteren havde iført Poesiens Klædebon, og belyse dem fra et universalhistorisk Standpunkt. Bogen, der har modtaget en betydelig Udvidelse i anden Udgave, omhandler de Retsproblemer, hvortil „Købmanden i Venedig“, „Lige for Lige“ og „Hamlet“ give Anledning. Som bekendt ironiserede Jhering i Forordet til „Der Kampf um's

¹⁾ L. c. II Del 7de Afd. 1. Halvdel (Leipzig 1914). Kohler's Betydning for den sammenlignende Retsvidenskab er gjort til Genstand for en panegyriske Skildring af Leonhard Adam i „Zeitschrift für die vergleichende Rechtswissenschaft“ XXXVII (1919) S. 1—31 og i „Der Tag“ for 12. November 1919.

Recht¹⁾) over det Knæfald, Kohler her gør for Portia og hendes Visdom, en Ironi, som fremkaldte Kohler's pebrede „Nachwort zu Shakespeare vor dem Forum der Jurisprudenz“ (Würzburg 1884²⁾). I et senere Shakespeare-Arbejde „Verbrecher-Typen in Shakespeares Dramen“ (Berlin 1903) foretog Kohler en Sondring mellem Tragediernes sociale og samvittighedsløse Forbrydere (moral insanity) — Edmund, Jago og Cade. Indenfor den første Gruppe skælnede han mellem Lidenkabsforbrydere enten af egoistiske — Macbeth og Richard III — eller altruistiske Motiver (Fanatikere) — Brutus og Cassius — og Lejlighedsforbrydere — Othello. Omtrent samtidig optog han Faust's Kontrakt med Mefistofeles til juridisk Undersøgelse³⁾). Dante, hvis „Divina Commedia“ han efterdigtede⁴⁾), fremførte han som Mønster og Profet for vor Tid⁵⁾), ogsaa Petrarca efterdigtede han⁶⁾), og Kinas klassiske Filosof skildrede han i „Des Morgenlandes grösste Weisheit, Laotse Tao Te King“ (Berlin 1908).

Som Æstetiker behandlede Kohler baade Kunst, Litteratur og Musik⁷⁾). Han var en Beundrer af Wagner,

¹⁾ L. c. 9de Oplag (Wien 1889) S. XIV.

²⁾ Jfr. ogsaa Kohler i „Vom Lebenspfad“ S. 45. Kohler er forøvrigt ikke, hvad han selv synes at mene, Opfinder af denne Art af æstetisk-juridisk Litteratur, jfr. min Anmeldelse af Th. Niemeyer's „Der Rechtsspruch gegen Shylock im „Kaufmann von Venedig““ (München og Leipzig 1912) i Tidsskrift for Retsvidenskab XXVI (1913) S. 179 o. ff.

³⁾ Kohler i Goethe-Jahrbuch XXIV (1913) S. 179 o. ff

⁴⁾ „Dantes heilige Reise“ I—III (Køln 1901—03) og „Szenen und Sinnsprüche aus Dantes heilige Reise“ (sammesteds 1908).

⁵⁾ Kohler: „Dante als Prophet an unsere Zeit“ (1ste Serie 4de Hæfte af Theodor Kappstein's: „Das moderne Christentum“ Berlin 1906).

⁶⁾ „Aus Petrarca's Sonettenschaltz“ (I—II Berlin 1902—03).

⁷⁾ Jfr. f. Ex. „Aus dem Lande der Kunst“ (Würzburg 1882), „Aesthetische Streifereien“ (Mannheim 1889), hvori ogsaa — S. 61—70 — Ibsen's Peer Gynt analyseres, „Aus vier Weltteilen. Reisebilder“ (Berlin 1908) o. m. a. En Del af hans herhenhørende Arbejder er optaget i „Vom Lebenspfad“ S. 53 o. ff. og i „Aus Kultur und Leben. Gesammelte Essays“ (Berlin 1904).

om hvem han i sin vante højtsvulmende Stil skrev en lille Brochure „Zur Charakteristik Richard Wagners“ (Mannheim 1893). Wagner har sikkert foresvævet ham i Epigondramaet „Melusine“ (Mannheim 1896). Som Digter mangler Kohler Oprindelighed. Han kan sin Metrik, hans Vers ere mekanisk rigtige, men trods al poetisk Anstrængelse og glimtvis heldige Enkeltheder vise de kun den begejstrede, ærgerrige Mand, der gjerne vil være Skjald, men ikke er det. Det er typisk Efterklangspoesi, Reminiscenser fra Heine og andre uopnaaede Forbilleder. I „Lyrische Gedichte und Balladen“ (Mannheim 1892) har Kohler, som i sin Ungdom forgudede Schopenhauer, viet et helt Afsnit til en digterisk Fremstilling af Grundtankerne i den store Pessimists Filosofi og Verdensanskuelse¹). Kohler's Kompositioner — bl. a. Melodier til Strofer af Dante, Goethe og ham selv — vidne ikke alene om en mere end almindelig teknisk Kunnen, men ogsaa om, at noget af det ægte Musiker-Blod rullede i hans Aarer.

Josef Kohler's urolige, stræbende Sjæl har nu fundet Hvile. Med alle sine let opdagelige Svagheder er han en interessant Skikkelse i den retsvidenskabelige Litteratur. Betydelig baade i Fortrin og Fejl.

¹) L. c. S. 331 o. ff. Foruden de i Texten nævnte Digte kan fremhæves „Feuermythus oder Apotheose des Menschengesistes. Nach Motiven der polynesischen Sage“ (sammesteds 1893), „Der Liebestod. Nach Motiven der mexikanischen Ueberlieferung“ (sammesteds 1893) og „Neue Dichtungen“ (sammesteds 1895).

UGESKRIFT FOR RETSVÆSEN (1867—1916) OG DETS FORGÆNGERE

ET HISTORISK TILBAGEBLIK

(Ugeskrift for Retsvæsen 1917 B.)

I.

Af „godt Folk“ er „Ugeskrift for Retsvæsen“ kommet, og godt juridisk Blod flyder i dets Aarer. I opstigende Linie er dets Æt de Ørsted'ske Tidsskrifter. Ligesom disse har det optaget og forenet Retsanvendelsens Resultater med den teoretiske Forsknings Undersøgelser. Med overvejende Hensyn til den praktiske Jurists Tarv har det ogsaa givet Ly for Teoriens Mænd. Som sine Ascendenter har det, hvad Stof og Æmner angaar, kun paalagt sig den Begrænsning, der er en naturlig Følge af dets Stilling i det levende og virkende Retslivs Tjeneste. Ellers har intet juridisk været det fremmed. Mindskede, i hvert Fald for Detaillens Vedkommende, men ikke ophævede bleve dets Interessensfærer ved Fremkomsten af specielle Fagtidsskrifter — 1878 Stuckenberg's „Nordisk Tidsskrift for Fængselsvæsen og øvrige penitentiære Institutioner“ og dets Efterfølger „Nordisk Tidsskrift for Strafferet“, 1901 Dedichen's nu ophørte „Tidsskrift for nordisk Retsmedicin og Psykiatri“. Redaktionsskiftet i Aaret 1906 danner vel et betydningsfuldt Skel i „Ugeskriftet“s Tilværelse, men er ingen Kæntring, kun en Ændring af Strømmen. Den Dobbeltthed i Plan og Udførelse, den

Kombination af Domssamling og praktisk-videnskabeligt Tidsskrift, der er karakteristisk saavel for „Ugeskrift for Retsvæsen“ som for de fleste af dets Arbejdsmænd i det øvrige Norden, bunder vel, naar alt kommer til alt, i praktiske økonomiske Hensyn, i de beskedne Kaar, et lille Lands Fagvidenskab litterært maa friste, men er under alle Omstændigheder historisk begrundet. Med en enkelt Undtagelse har den danske juridiske Tidsskriftslitteratur enten være udelukkende Domssamling eller har frembudt hint „baade-og“. Et tredje — det „rene“ videnskabelige Tidsskrift — gaves kun, da C. Nyholm og P. Schjørring ved Udsendelsen af første Hæfte af „Tidsskrift for Retsvæsen“, „Ugeskriftet“s umiddelbare Forgænger, søgte at raade Bod paa den da herskende „paafaldende Goldhed“ i den juridiske periodiske Litteratur. Men kun i fire Aar — 1863—66 — lykkedes det at styre efter denne Kurs. Den 16de Februar 1867 paabegyndte „Ugeskrift for Retsvæsen“ Sejladsen med P. Cassé og J. H. Mundt paa Kommandobroen, en Sejlads, der nu, om end med skiftende Førere, har varet halvtredsindstyve Aar. Og med de Ørsted'ske Farver som Stander.

II

Skaber i stræng Forstand af dansk retslig Tidsskriftslitteratur var Ørsted vel ikke, men først med ham hæver den sig i Højde med den bedste europæiske, der forøvrigt ikke har saa overvættede mange Aar forud. Det ørkesløse og ufrugtbare Disputationsmageri lagde sin klamme Haand over den juridiske Produktion, hæmmede og hindrede den videnskabelige Fremdrift, og den før-Ørsted'ske Periode havde endnu ikke arbejdet sig ud af hin forældede Litteraturforms Dødvande. Enkelte, særlig svenske eller Sverige nærstaaende Forfattere, samlede og udgav deres egne eller andres Dissertatio-

ner — Ewensen, Pufendorf, Lundius, Solander, Nettelbladt o. a.¹⁾ —, men disse Samlinger savne det specifikke Tidsskrift-Præg, hvilket man derimod snarere kan tillægge de i det 18de Aarhundrede opdukkende juridiske Almanakker, i Danmark repræsenterede af J. H. Bärens' og senere J. K. Høst's „Juridiske Lommebog“²⁾. De første danske juridiske Tidsskrifter maa nærmest betragtes som trykte Rets-Journaler — Skøder, tinglæste Dokumenter, Stævninger o. a. —, saaledes den omtrent fra Midten af det 18de Aarhundrede af Praktikere, Landstingshørere som Søren Sølling og Thor Hansen Wederkinch, udgivne „Extract af det, som inden Fyenbo Lands-Ting . . . er læst og passeret“ og den lidt senere „Extract af det, som inden Siællandsfars Landsting er læst og passeret“³⁾. Anseligere i det hele — baade Journal og Doms-samling — er „Samling af Efterretninger om det, som ved Siællands Landsting er foregaaet i Aaret 1790“ (Sorø 1791), udgivet af Adam Gottlob Kraft, der efter et Par Aars Forløb veg Pladsen for den flittige Sorø-Professor, Mønster-Domskoncipisten Hans Nicolai Nissen, medens Samlingens Navn undergik en uvæsentlig Forandring. En egentlig Domssamling — med Domsrubra etc. —, dog isprængt med lidt „Mythologi“, Anekdoter, Taler af Udgiveren o. l., var det af Nissen jævnsides med „Siællandsfars Landstings Tidende“

¹⁾ Sam. Pufendorfs *Dissertationes Academicæ selectiores* (Lund 1675) er kun delvis af juridisk Indhold. Christian Nettelbladts *Themis Romano-Svecica fasciculus primus disputationum juridicarum Upsaliensium* (Greifswald 1729), tilegnet Görtz' Anklager Thomas Fehman, er vistnok en af de første blandt saadanne Samlinger i nordisk Litteratur. Hidtil er hele denne Disputatslitteratur ikke undersøgt lige saa lidt som Spørgsmaalet om den europæiske Tidsskriftlitteraturs Indsæt i Retsvidenskabens Historie.

²⁾ I—IV. (Kbhvn. 1795—97, 1804).

³⁾ Jfr. for Københavns Hof- og Stadsrets Vedkommende Christen Schifter's og Ole Christian Borch's „Maanedlige Bekjendtgørelser af alle de Breve eller Documenter . . .“ (Kbhvn. 1790—1802).

(Sorø 1796—1804) redigerede Tidsskrift, der efter Tidens Smag og Skik „at opkalde periodiske Skrifter efter Grækenlands og Latiums Guddomme“ bar Navnet „Themis“ (I—XI, 1ste Hæfte, Sorø 1797—1806). Som et Sidestykke hertil udkom „Nemesis“ (Kbhvn. 1810), indeholdende Efterretning om Overkriminalretten for Danmark og de i samme paadømte Sager. Rene Doms-samlinger vare ogsaa Bredo Henrich von Munthe af Morgenstierne's, Suhm tilegnede, „Kiøbenhavns juridiske-praktiske Maanedstidende“ (I—II 1796), Gustav Ludvig Baden's „Lollands og Falsters Landstings-Journal for 1796“ (Kbhvn. 1797) og senere Thomas Eichel Bartholin's „Nørre Jyllands Themis. Et Tidsskrift“. (Viborg 1805). Den juridiske Videnskab havde endnu ikke ladet høre fra sig, vistnok ikke af misforstaaet Fornemhed overfor det praktiske Livs Behov, men fordi den intet havde paa Hjærte, intet at byde og i hvert Fald for visse Æmners Vedkommende kunde ty til Pram's og Rahbek's „Minerva“. Isen blev brudt af J. F. W. Schlegel med „Astræa, Et Tidsskrift“ (I—V Kbhvn. 1797—1805)¹⁾, der har et overvejende akademisk Tilsnit, og som foruden Afhandlinger af Schlegel, M. H. Bornemann o. a. indeholder Betænkninger af Chr. Colbjørnsen og det juridiske Fakultet, særlig vigtige Højesteretsdomme, Procedure o. l. Ligesom de fleste andre ikke-Ørstedske Tidsskrifter fik „Astræa“ kun en stakket Levetid. Helt har det ikke kunnet tilfredsstille det praktiske Retslivs Mænd og sikkert heller ikke den juridiske Ungdom, der nu begyndte at røre Vingerne. At Ørsted ikke lod

¹⁾ At juridiske Enkeltdiscipliner samtidig f. Ex. i Tyskland kunde gøre sig gældende i særlige Organer, er ret betegnende for Forskellen i de hjemlige og udenlandske litterære og videnskabelige Vilkaar. 1799 udkom i Halle første Bind af Ernst Ferdinand Klein og Gallus Aloys Kleinschrod's „Archiv des Criminalrechts“. Og det er intet enestaaende Exempel.

sine to Prøveforelæsninger offentliggøre i „Astræa“, men i „Minerva“, har muligvis haft andre, mere personlige Grunde. Om de øvrige, hvoraf tvende vedrørte den danske, én den romerske Ret, siger han selv, at de ikke bleve trykte, fordi der i hin Tid ikke var noget Tidsskrift, hvorfor de passede¹⁾).

Denne Mangel blev afhjulpel ved „Juridisk Maanedstidende“ (I—II 1802—03), det første juridiske Tidsskrift, hvor Ørsted's Navn anføres paa Titelbladet som Udgiver, iøvrigt sammen med Morgenstjerne, C. F. Lassen og Jens Kragh Høst²⁾), og det Tidsskrift, der rent historisk set kan betragtes som Prototypen for „Ugeskrift for Retsvæsen“. Men i „Maanedstidende“ vare Afhandlingerne kun „Bisag“, hvad Høst selv med et mismodigt Suk indrømmer³⁾). Breddere i Anlæg og med større Udsyn tog Christian Krohg's „Juridisk Arkiv“ (I Kbhvn. 1803) derfor Luven fra det. Det var en ny Tone, der lød, da Krohg i sin „Forerindring“ til Arkivets første Bind angav Retningslinien. I Tidsskriftet skulde — foruden Domme — samles juridiske Afhandlinger og Efterretninger om inden- og udenlandsk juridisk Litteratur og Lovkyndighed. Det var det Vindue ud mod Europa, som Ørsted, der, efter Krohg's Hjemvenden til Norge, allerede 1804 overtog Arkivets Ledelse, aabnede paa vid Gab. En anden Luftning er det, der blæser, da Ørsted stillede sit mægtige Geni og sin næsten ufattelige Arbejdskraft i den retslige Tidsskriftlitteraturs Tjeneste. Hans Tids-

¹⁾ Ørsted: Af mit Livs og min Tids Historie I S. 27. Bärens, Gudenrath m. fl.'s „Statistisk, Juridisk og Litterarisk Bibliothek“ (I—V Kbhvn. 1792—95) falder kun delvis indenfor de juridiske Tidsskrifters Ramme. Dets Fortsættelse, J. J. Gudenrath's „Juridisk Bibliothek“ (I—II Kbhvn. 1798 og 1824) havde kun en ublid Skæbne.

²⁾ Jfr. J. K. Høst: Erindringer om mig og mine Samtidige (Kbhvn. 1835) S. 67.

³⁾ Juridisk Maanedstidende for 1803 II S. 63.

skrifter have bevaret deres Livskraft, forsaavidt man stadig maa søge tilbage til dem, medens de fleste af Sæmtidens andre ere stedte til Hvile i Litteraturens Katakomber. En Række af Ørsted's betydningsfuldeste Afhandlinger og Anmeldelser baade af inden- og udenlandsk Litteratur, Bidrag til Rets- og Lovgivningsfilosofien, legislative og videnskabelige Meddelelser o. s. v. saa Lyset der.¹⁾ Samlet er der et udtømmeligt praktisk-videnskabeligt Materiale. Det Maal, ethvert levedygtigt Rets-Tidsskrift — forøvrigt vel som alle andre Tidsskrifter — maa stille sig, at give et levende og tro Spejlbillede af Tidens hele Stræben og Tendens, at følge de Strømninger, der ere i Bevægelse, at pege paa de Problemer, som ere eller bør være under Debat, blev til fulde naaet. Men selv havde Ørsted saa meget paa Hjærte, hans Produktionstrang var saa vældig, at han maatte have Luft og Plads for det Rydnings- og Lugearbejde i stor Stil, han havde viet saa væsentlig en Del af sit Liv. Ogsaa kvantitativt var han den betydeligste Bidragyder til sine Tidsskrifter. Forholdsvis faa af hans jævnaldrende og yngre samtidige toge til Orde dér. Maaske en Mangel, men en Mangel, som var en naturlig og næsten uundgaelig Konsekvens af Retsvidenskabens Stand, baade, da Ørsted først slog Reveille, og under dens senere fremadskridende Udvikling, og af Førerens hele aandelige Personlighed.

1811 udkom sidste — 28de — Nummer af „Juridisk Arkiv“, men afløstes allerede kort efter af „Nyt juridisk Arkiv“ (I—XXX 1812—20),¹⁾ der atter 1820 succederedes af „Juridisk Tidsskrift“,²⁾ hvori den videnska-

¹⁾ Jfr. Ørsted i Juridisk Tidsskrift XVI Bind 1ste H. S. IV.

²⁾ Ørsted's „Arkiv for Retsvidenskabens og dens Anvendelse“ (I—VI 1824—31) betegnes vel som „en ny afkortet Redaktion af juridisk Arkiv og tildels af juridisk Maanedstidende“, men indeholder i Virkeligheden baade nye Domme og nyt videnskabeligt Stof.

belige Retsforskning efter Ørsted's eget Sigende mere og mere fik Overhaand paa Domssamlingens Bekostning. Ørsted's Afskedsord i Fortalen til 16de Bind af „Juridisk Tidsskrift“ var en sørgelig Følge af hin berøgtede kongelige Resolution af 21de September 1826, som slog Pennen ud af hans utrættelige Haand, en Brutalitet, der til alle Tider vil være en uudslettelig Skamplet paa Frederik VI's Regering, næsten endnu mere oprørende end Frederik Vilhelm II's og Wöllner's herrostratiske Voldsfærd overfor Oldingen Kant. Tidsskriftet blev fortsat, i samme Aand, indtil 1843 (Bind 40) under Ledelse først af Kolderup Rosenvinge, P. G. Bang og J. O. Hansen, senere ogsaa under Medvirksomhed, dels af L. J. Holm, dels af A. L. Casse, hvilken sidste traadte i Tidsskriftets Spor ved sit „Nyt juridisk Tidsskrift“ (I—IV 1842—45), hvor Domssamlingen er den overvejende, de litterære Bidrag, W. Ussing, Otto Müller, J. C. Kall o. a., derimod mere sparsomme. Efter Ophøret af Casse's Tidsskrift var Valpladsen overladt de rene Domssamlinger — A. L. C. de Coninck og L. Moltke's „Juridisk Ugeskrift“¹⁾ — fra 1869 „Nyt Juridisk Ugeskrift“ — (I 1839, fra IX (1848) de Coninck alene, 1872—75 F. Friis) og „Højesteretstidende“²⁾ (1857 o. ff.) —, indtil „Tidsskrift for Retsvæsen“ viste sig paa Arenaen. Ved Siden af de Ørsted'ske Tidsskrifter blegnede de fra Tid til anden opdukkende Medbejler-Publikationer, delvis fordi de paagældende Udgivere manglede de Egenskaber, personlige eller videnskabelige, som skulde være en Garanti for Foretagendets Existensberettigelse. F. M. Lange's „Forsete, et Tidsskrift for Udvalg af

¹⁾ Undtagelsesvis indeholdt „Juridisk Ugeskrift“ Afhandlinger, se saaledes 1868 S. 209, 241 og 256.

²⁾ Oprindelig — fra 1789 — fulgte Højesteretsdomme med som Tillæg til den Berlingske Tidende og den danske Statstidende.

Højesterets-Sager og for andre retsvidenskabelige Gjenstande" (I—III Kbhvn. 1822—24, IV, et Hæfte, 1835) er nærmest mærkeligt ved sit Navn, der bærer Vidnesbyrd om, at den Oehenschläger'ske Mytologiopfattelse ogsaa havde gjort sin Indflydelse gældende indenfor Jurisprudensen! Joh. Nik. Høst's Domssamling „Arkiv for Lov og Ret i Danmark" (I—IV Kbhvn. 1824—34), vistnok et Led i en noget dubiøs Litterats Kamp for Tilværelsen,¹⁾ bragte, foruden en Rubrik „Fadæser" og andre litterære Bidrag, polemiske Artikler mod Ørsted af Udgifveren selv og Tage Algreen-Ussing, hvis Følelser overfor Ørsted vel fra Tid til anden have vexlet noget. Blotte og bare Døgnforetagender vare Domssamlinger som E. Sørensen's „Juridisk Ugeblad" (Kbhvn. 1831—32²⁾) og Chr. Olsen's „Juridisk Maanedsskrift" (Aalborg 1843); det sidste fremtraadte forøvrigt som udgivet af den danske Sagførerforenings Bestyrelse. Af større Betydning og Vægt, men ikke egentlig nødvendig paakrævet var T. Algreen-Ussing's „Bibliothek for dansk Lovkyndighed" (I 1833 II 1837), der foruden Domssamling bl. a. bragte Ussing's Svar paa J. E. Larsen's bekendte Kritik af hans Kriminalret og en af Udgifveren og P. S. Ussing foretaget, forkortet og tildels omarbejdet Oversættelse af Henke's „Lehrbuch der gerichtlichen Medicin". At de Ørsted'ske Tidsskrifter ogsaa vandt stor Udbredelse i Norge, var saa at sige en Selvfølge. Kun en kort Levealder blev beskaaret de Organer for den gryende norske

¹⁾ Jens Kragh Høst's Bedømmelse af J. N. Høst's Kvalifikationer, Erindringer S. 78 og 168, bør udelukkende sættes paa Broderkærlighedens Regning.

²⁾ Grunden til Fremkomsten af dette Værk angives af Udgifveren selv at være den, at der, saavidt ham bekendt, endnu ikke i Danmark har existeret noget *Ugeblad* af juridisk Indhold, se Forerindring S. 1. Helt rigtig er denne Motivering nu ikke: i 1798 udkom 13 Numre af „*Ugentlig Efterretning om paadømte Hof- og Stadsretssager.*"

Retsvidenskab, der med Morgenstjerne, L. Lange, J. H. Vogt, J. A. Hjelm, P. Carl Lasson og C. Winther Hjelm som Bannerførere saa Dagens Lys. I Norge som i *Sverige* og *Finland* vare de juridiske Tidsskrifter iøvrigt skaarne over samme Læst som i Danmark, i Sverige f. Ex. Carl Schmidt's „Juridiskt Arkiv“ (Christianstad 1830—62), der fik en værdig Afløser i Christian Naumann's „Tidskrift för lagstiftning, lagskipning och förvaltning“ (Stockholm 1864—88.) De nu udkommende norske, svenske og finske Tidsskrifter ere i alt væsentligt støbte i tilsvarende Form som de danske. Et Mødested for de skandinaviske Landes retsvidenskabelige Forsken i videste Betydning, men uden Domssamling, er det siden 1888 udkommende fællesnordiske „Tidsskrift for Retsvidenskab“. Det indtager en Plads for sig selv.

III.

1.

Saaledes var Jordbunden gødet, da „Ugeskrift for Retsvæsen“ optog den Traad, der var bristet, da A. L. Casse's „Nyt juridisk Tidsskrift“ gik til de Ørsted'ske Tidsskrifters Brigade. En Opkomling var „Ugeskriftet“ da ikke. Dets Fremkomst betød ikke noget nyt eller ejendommeligt i Litteraturen. Den Opgave, det skulde løse, var ingen Ligning med to ubekendte. Det havde en Arv at løfte og udvikle. En Gennemgang af og Oversigt over de hidtil foreliggende 50 Aargange vil søge at vise, hvorledes „Ugeskriftet“ har røgtet sit Pund. Hvis dets enkelte Bind lignede hverandre som Bladene i et Spil Kort, maatte det siges at være vanslægtet fra Fædrene. Men paa Forhaand kan det vistnok siges, uden at møde Modsigelse, at „Ugeskriftet“, ikke mindst i det

andet Hovedafsnit af sit Liv, har været klar over Vej og Vejs Ende, at det giver et sanddru Billede af dansk Retsliv i det 19de—20de Aarhundrede, at det som Medarbejdere har forstaaet at samle en udvalgt Skare baade af Landets Teoretikere og Praktikere om sig. I dets Hæfter ere mødtes den modne, allerede navnkundige Forsker og den famlende Begynder. Det ikke ganske nemme Problem saavidt muligt at styre midtstrøms mellem Praxis' Krav og Teoriens Ønsker er i det store og hele lykkelig løst. Lettest vil vistnok Teoretikeren være at tilfredsstille, dels fordi han paa Forhaand er sat i Kundskab om „Ugeskriftet“s væsentlig praktiske Tendens, dels fordi i første Linie „Tidsskrift for Retsvidenskab“ er i Stand til at byde ham det, han eventuelt maatte savne i „Ugeskriftet“. Maaske har „Ugeskriftet“ udsendt Aargange, hvor de mest udpræget Praktikere have fundet Stof, som efter deres Opfattelse nærmest rangerer med *litterær Vinduespynt*. Men en saadan Klage, hvis den overhovedet har existeret, er ganske sikkert forstummet, da „Ugeskriftet“s litterære Afdeling gik en ny Æra imøde under H. Munch-Petersen's maalbevidste og energiske Ledelse. At det først og fremmest er *danske* Forhold, der har været og maa være Genstand for „Ugeskriftet“s Opmærksomhed, er næsten givet a priori, men ogsaa for betydningsfulde, videnskabelige og legislative, Foreteelser i *Udlandet* har det haft Blikket aabent, selv om det, allerede af Pladshensyn, stundom kun i korte „Meddelelser“ har kunnet henvise dertil¹⁾. Der er Nutidsfænomener, som den særlig interesserede mulig kunde have ønsket fyldigere belyst — international Privatret,

¹⁾ Allerede paa dette Sted kan det maaske bemærkes, at Mænd som Deuntzer, Torp, Munch-Petersen o. a. under det Levison'ske Régime vare Hovedforfattere af de for største Delen usignerede „Meddelelser“.

den sociologiske Retning indenfor Retsvidenskaben, den moderne Friretsbevægelse o. s. v. —, men at gøre alle tilpas, er ligesaa lidt tænkeligt nu som paa Theognis' Tid. Hovedsagen er, at Tidsskriftets Læsere faar det Indtryk, at Redaktionen fra sit Hlidskjalv med Øjne som en Los iagttaget og følger Begivenhederne og indretter sig derefter.

Om Højesteretssagfører Otto Julius Levison's Styre vilde det vistnok være noget overdrevent at bruge dette Billede. 1874 overtog han Eneledelsen efter J. H. Mundt, der efter P. Casse's Afgang 1870 havde udgivet Ugeskriftet¹⁾, og han beholdt den, indtil han i Slutningen af Aaret 1905 afgik ved Døden²⁾. Omhyggelig og nøjagtig som faa var Levison, samvittighedsfuld næsten til Ængstelighed, i Besiddelse af prøvet juridisk Dygtighed og Takt, fyldt af virkelig og ægte Respekt for Videnskaben og dens Krav. Men en stærk Initiativets Mand var han ikke, hans Kendskab til europæisk Retsvidenskabs Udvikling, til Europas Lovgivning og Lovgivningsspørgsmaal noget begrænset, de litterære Bidrag bleve oftere temmelig ulige fordelte mellem de forskellige Aargange, der kan falde et Tilfældighedens Skær over dem. Særlig aktiv for at vinde Medarbejdere var Levison sikkert ikke. Vistnok har en ikke ringe Del af vore ypperste Kræfter debuteret i „Ugeskriftet“ — Deuntzer, N. Lassen, Jul. Lassen, Torp, Munch-Petersen, L. A. Grundtvig o. a. —, men man savnede en Stræben fra Redaktørens Side efter at faa Tag i de unge, i den juridiske *ver sacrum* — en Fremtoning som „stud. juris Lassen“³⁾ var i den Levison'ske Periode en sjælden

¹⁾ 1872 var Levison indtraadt i Redaktionen.

²⁾ Født 20. Februar 1835 i København, død sammesteds 7. December 1905.

³⁾ U. f. R. 1869 S. 465.

Fugl! Kunde den fornemme *standard*, Levison forstod at opretholde, maaske virke hæmmende paa Ungdommens Lyst til at prøve sine Kræfter, bibragte den den paa den anden Side en Følelse af, at det var en Ære at faa et Bidrag optaget i „Ugeskriftet“, en Ære, som forpligtede. En rent ydre Forandring foretog Levison i 1902 ved at samle Højesteretsdommene i en særlig Afdeling.

Men mere end blot ydre Ændringer bragte Regeringsforandringen i 1906. Redaktionen af Domssamlingen blev overtaget af Højesteretsassessorerne R. S. Gram og E. Tybjerg. Allerede Levison ledsagede jævnlig de afsagte Domme med værdifulde Bemærkninger; saavidt ses, har den nuværende Ledelse lagt endnu større Vægt paa at forsyne Dommene med Litteraturangivelser, Henvisninger til tidligere Praxis o. l. Den litterære Afdeling blev hentet frem fra dens tidligere noget beskedne og tilbagetrukne Plads, blev ogsaa rent kvantitativt stillet paa mere lige Fod med den praktiske, og Kommandoen lagdes i Hænderne paa en af Forkæmperne i den yngre juridiske Falanx, Professor H. Munch-Petersen. Under hans Ægide er „Ugeskriftet“ iført et nyt og mere moderne Klædebon. Hvis det i den Levison'ske Tid efter Karakteren af dets litterære Bidrag af Skrankens Mænd med paradoxal Overdrivelse kunde betegnes som et „Professor“- eller „Assessor“-Organ, passer denne Navngivelse ikke mere. Det fremtræder snarere som et virkeligt Organ for den danske Sagførerstand, der ogsaa, ikke mindst i specielle Standsanliggender, i stedse stigende Grad har udtalt sig igennem det. Og i det hele har „Ugeskriftet“ aabnet en bredere og rummeligere Port for Praxis' Mænd. Den Invitation, det nye Afsnit „Fra det praktiske Retsliv“ betød, blev forstaaet og besvaret. Og der

synes endvidere fra Redaktionens Side at være udfoldet en bevidst Bestræbelse efter at faa den juridiske Ungdom i Tale, at vække dens Lyst og Tilbøjelighed til at følge det Exempel, Medarbejderne ved de lægevidenskabelige Tidsskrifter i lange Tider have anvist: litterært at tage Ordet, endnu før den har opnaaet Autoritetens Stempel. „Grøn“ og „grøn“ er jo to Ting. Det er i hvert Fald ofte Farven paa den frodige Friskhed. At Roret endelig er lagt i en Videnskabsmands Haand, betyder først og fremmest en Garanti for, at den videnskabelige Forsken ikke behandles som Askepot, men særlig ogsaa for, at ingen af Tidens teoretiske eller legislative Problemer overses eller tilsidesættes. I 1914 knyttede „Ugeskriftet“ et nyt Led til sin Virksomhed ved Udgivelsen af en Lovsamling under Redaktion af Kriminalretsassessor O. Krabbe.

2.

Hvilket Indsæt har da „Ugeskriftet“ ydet til Udviklingen af den danske Retslitteratur? I Overensstemmelse med dets Program og dets Stilling som Talerør for det praktiske Retslivs Mænd er det kun sparsomme Bidrag, „Ugeskriftet“ har ydet af *retshistorisk* og *retsfilosofisk* Natur. Foruden mindre Anmeldelser af L. Holberg¹⁾ og Chr. Stöchel²⁾ kan fremhæves Stemann's udførlige Recension af Matzen's „Den danske Panterets Historie“³⁾ — formelt og reelt vistnok Matzen's bedste Arbejde —, allerede fordi den fremkaldte Matzen's karakteristiske Svar, hans *eneste* Optræden i „Ugeskriftet“⁴⁾. I Aargangen 1870 S.

¹⁾ U. f. R. 1888 S. 129, S. 881.

²⁾ U. f. R. 1890 S. 689, 1892 S. 481, 1893 S. 673.

³⁾ U. f. R. 1869 S. 625.

⁴⁾ U. f. R. 1869 S. 913, S. 1024.

401 meddelte N. F. Schlegel nogle „Udtog af Fyenbo Landstings Domprotokoller fra 1687—1776“, hvortil sluttede sig „Bemærkninger om nogle civilprocessuelle Forhold paa Christian V's Danske Lovs Tid og i Begyndelsen af forrige Aarhundrede“¹⁾; i 1878 S. 737 offentliggjorde V. A. Secher, den utrættelige Forsker af Danske Lovs Genesis, Afhandlingen „Om teksterne af kong Kristian den femtes danske lov og lovens udgivelse“; i 1883 S. 97 leverede Chr. Kjer „Et retshistorisk Bidrag til Forstaaelsen af nogle af Chr. V's danske Lovs Regler om Overdragelse af Ejendomsret over faste Ejendomme“. Ikke blot som Foregangsmand for en enkelt Retsdisciplins Vedkommende, men i al Almindelighed bleve Linierne trukne op for Anders Sandøe Ørsted's Betydning for den danske Retsudvikling i H. Munch-Petersen's Foredrag i Aargang 1901 S. 261. Litteraturhistorisk Interesse frembyder ogsaa Festnummeret til Goos²⁾. Som en enlig romerretlig Svale fremtræder Aagesen's „Tale holdt ved Universitetets Reformationsfest d. 4. December 1871“³⁾ med sin Fremhæven af Romerrettens Studium som Hjælp til en fuldere og grundigere Erkendelse af den danske Rets Indhold og det deraf resulterende Bidrag til, „at Retsvidenskaben kan løse den Opgave, der utvivlsomt er dens største og betydningsfuldste, nemlig at bane Vejen for en Kodifikation af den danske Privatret“⁴⁾. Afhandlinger af udelukkende retsfilosofisk Karakter ere endnu sparsommere end de

¹⁾ U. f. R. 1872 S. 433.

²⁾ U. f. R. 1915 B. S. 1.

³⁾ U. f. R. 1871 S. 1057. At det første nordiske Bidrag til Hammurabi-Litteraturen fremkom i „Ugeskriftet“, bør maaske ikke lades uomtalt, jfr. Fz. Dahl i U. f. R. 1903 S. 1, jfr. U. f. R. 1905 S. 19. (Senere Anm.).

⁴⁾ L. c. S. 1065—66. Jfr. fra mere sociale Synspunkter H. Munch-Petersen's „En borgerlig Retsreform“ i U. f. R. 1910 B S. 1.

retshistoriske¹⁾), men det er næsten overflødigt at bemærke, at Undersøgelser af den nævnte Art indeholdes i en lang Række Studier med andre Hovedformaal. I naturlig Forbindelse hermed kunne nævnes V. A. Secher's Fortegnelser over den danske Rets Litteratur 1876—1901²⁾), de første egentlige videnskabelige Retsbibliografier herhjemme, et betydeligt og væsentligt Fremskridt overfor Aagesen's „Fortegnelse“ fra 1876, et Arbejde, hvis store systematiske og reelle Mangler overskygge dets Fortjenester³⁾). Om den mest praktiske Ordning af Lov- og Ministerialtidende og vore Lovsamlinger foreligge Udtalelser bl. a. af Troels G. Jørgensen, Poul Johs. Jørgensen og Vinding Kruse⁴⁾).

I Modsætning til de omhandlede Discipliner maatte *den borgerlige Ret* — og herunder i forreste Geled *Formueretten* — og *Processen* være Genstand for „Ugeskriftet“s omsorgsfulde Opmærksomhed. Baade dogmatisk og ikke mindst legislativt maatte *Processen* kræve en Plads i Solen. Kampen for Retsreformen, som først i 1916 blev bragt til Afslutning, har ogsaa afsat vægtige litterære Spor i „Ugeskriftet“, lige fra hine Dage, da de vigtigste af Nellenmann's Bidrag i Realiteten vare lige saa mange Argumenter for denne hans Livssag, og til Nutiden, hvor Munch-Petersen, med en Desaix' Tro paa, at Slaget trods alt stadig stod til at vinde, ufortrøden førte sine Tropper frem — og heldigvis uden at Sejren for ham selv blev et Marengo! Og saa For-

¹⁾ Jfr. om Kohler's Ny-Hegelianisme Fz. Dahl i U. f. R. 1903 S. 88. (Senere Anm.).

²⁾ U. f. R. 1884 S. 113, 1889 S. 1073, 1895 S. 485, 1903 A S. 417.

³⁾ Den af Aagesen behandlede Periode trænger derfor til en Nybearbejdelse. Aagesen's fremragende og uomtvistelige Fortjenester af vor Retsvidenskab ligge paa helt andre Felter, ikke paa denne Hjælpevidenskabs Omraade.

⁴⁾ U. f. R. 1910 B. S. 199, 1912 B. S. 90, 1916 B. S. 201.

mueretten, Juraens Jura, Juraen i anden Potens! Ikke alene de formueretlige Grundprinciper ere diskuterede i „Ugeskriftet“, men i stedse stigende Grad ogsaa de mere specielle Spørgsmaal. Den vældige Udvikling, Handelsretten er undergaaet, Arbejdet for en Verdensvexelret, de Discipliner, der først i Nutiden ret ere komne til Ære og Værdighed — Forsikringsretten f. Ex. —, en Mængde af de heraf opstaaede Spørgsmaal bleve drøftede af kyndige Penne. At derimod den litterære og kunstneriske Ejendomsret, „Autorretten“ i det hele, i nogen Grad har været Stedbarn, kan i Forbigaaende bemærkes. En lysende Række Navne af vore Formueretsforfattere illustrerer det sagte: Evaldsen, N. Lassen, Jul. Lassen, Torp, Ernst Møller, L. A. Grundtvig og andre med dem have til Stedighed været Gæster i „Ugeskriftet“. Forsikringsretten som Speciale er navnlig blevet opdyrket af N. H. Bache.

Medens *Privatrettens almindelige Del*, bortset fra et Afsnit i Goos' Afhandling om Begrebet Broderlod og fra Anmeldelser og lignende mindre Bidrag, saa godt som ingen Bearbejdere har fundet, stiller Forholdet sig væsentlig anderledes med *Familie-* og *Arveretten*. Særlig har den nyeste Tids frugtbare og indgribende Ægteskabs- og Børnelovgivning affødt en ikke ringe Grøde i den familieretlige Litteratur. I Aargangen 1885 søgte V. M. Amdrup i Afhandlingen „Er gift Kvinde efter dansk Ret umyndig i Formueanliggender?“¹⁾ at føre et punktuel Bevis for Urigtigheden af den hidtil som et urokkeligt Axiom baade af Praxis og Teori opfattede Sætning om den gifte Kvindes formueretlige „Mindremands“-Stilling. Forfatterens noget forbløffende og i hvert Fald radikalt planlagte Offensiv mod en af Fa-

¹⁾ L. c. S. 289, 577.

milierettens bombesikreste Fæstninger bragte dog ikke denne til Fald. Til Undsætning ilede G. M. Rée med en Række prøvede Argumenter som Dækning¹⁾). I en senere Artikel rejste Amdrup Spørgsmaalet om simple Ægteskabsløfters retlig forpligtende Kraft²⁾) og gav Bidrag til Løsning af Spørgsmaalet om Ægtepagters Tinglæsning³⁾), medens Munch-Petersen drøftede „Et Par Tvivlsspørgsmaal i den nye Lov om Formueforholdet mellem Ægtefæller“⁴⁾): om Ægtefællerne i Henhold til § 4 i Lov af 7de April 1899 i en Ægtepagt kunde ordne sig ganske, som de selv vilde, eller om der dog i saa Henseende maatte opstilles visse Begrænsninger, om Betydningen og Rækkevidden af den ved Lovens § 11 gjorde Indskrænkning i Mandens almindelige Raadighed over det fælles Bo. Paternitetsspørgsmaalet er fra lægevidenskabelig Side erklæret for uløseligt af Professor Leopold Meyer⁵⁾). Som allerede ovenfor antydet, ere Lovene af 27de Maj 1908 og den dertil sig sluttende Lovgivning fortolkede, foruden af Viggo Bentzon, især af en Række yngre Praktikere — *ingen nämnd, ingen glömd!* —, ligesom ogsaa Børneloven af 14de April 1905 og de deraf flydende Problemer — Forældremagt udenfor de naturlige Forældres Hænder, Værgeraadets og Fattigvæsenets indbyrdes Competence, Værgeraadenes Stilling til Aandssvageforsorgen og saa fremdeles — ere behandlede af Chr. Brun⁶⁾), K. K. Steincke⁷⁾), Troels G. Jør-

¹⁾ L. c. S. 433.

²⁾ U. f. R. 1886 S. 881.

³⁾ U. f. R. 1897 S. 561.

⁴⁾ U. f. R. 1899 S. 401. Om § 5 i Lov 7. April 1899 se Vinding Kruse i U. f. R. 1916 B S. 257.

⁵⁾ U. f. R. 1916 B S. 81.

⁶⁾ U. f. R. 1913 B S. 49.

⁷⁾ U. f. R. 1913 B S. 97.

gensen¹⁾, Eyvind Olrik²⁾ o. a. Udkastene til Lov om Ægteskabs Indgaaelse og Opløsning samt om Adoption ere gennemgaaede af Henry Ussing³⁾).

Med en *arveretlig* Afhandling indledede N. Lassen — som Student — sin Forfatterbane⁴⁾. I Aargangen 1868⁵⁾ rettede J. Ipsen en indgaaende Kritik mod Bornemann's Resultater i Tilvæxtlæren, medens J. H. Deuntzer i et Opsæt med den beskedne Titel „Nogle Bemærkninger om Legatarers Retsforhold“⁶⁾ i Virkeligheden gav en udtømmende og grundlæggende Behandling af hele Legatarlæren, bl. a. ogsaa en Fremstilling af *jus accrescendi*. Glans over „Ugeskriftet“s Sider kastede Aagesen og Goos ved deres ridderlige Fejde om Beregningen af den længstlevende Ægtefælles Arv i Konkurrence med den afdødes Livsarvinger,⁷⁾ fra Goos' Side i en af hans fortrinligste Afhandlinger, overlegen, skarpsindig, helt igennem præget af, hvad R. Nielsen kalder „Tænkerens logiske Lidenskab“, og et Indlæg, der ikke alene fastslog den Opfattelse af Begrebet Broderlod, som Praxis akcepterede, men tillige gennempløjede en vigtig Parcel af Privatrettens almindelige Del, Grundsætningerne om Retsreglers Ophør og Forandring. Et matematisk-arveretligt Bidrag skyldes Victor Andræ, der i „Ugeskriftet“ for 1872⁸⁾ viste de Vanskeligheder, som opstaa ved Beregningen af den længstlevende Ægtefælles Broderlod,

¹⁾ U. f. R. 1915 B S. 49.

²⁾ U. f. R. 1915 B S. 69.

³⁾ U. f. R. 1913 B S. 265, S. 281, S. 297.

⁴⁾ „Nogle Bemærkninger om Udarvingers Arveberettigelse nærmest vedrørende Læren om Universalarvingers *jus accrescendi*“ U. f. R. 1869 S. 465, jfr. ovenfor S. 201.

⁵⁾ S. 801.

⁶⁾ U. f. R. 1870 S. 753.

⁷⁾ U. f. R. 1868 S. 227, S. 849, 1869 S. 17. Jfr. om den unge juridiske Samtids Indtryk af Fægtningen N. Lassen i U. f. R. 1915 B S. 4.

⁸⁾ L. c. S. 643.

naar der er paalagt det arveberettigede Afkom Gaver, som ere større end de i Arvelovgivningens omhandlede Tredjeparter. Af høj videnskabelig Rang er Torp's „Om Døds-gaver og nogle dermed i Forbindelse staaende Spørgsmaal“¹⁾, et Arbejde, der indtager en frem-skudt Plads saavel i Forfatterens egen righoldige Pro-duktion som i Litteraturen i det hele. Ægtefællers gensidige Testationsret undersøgte af Egmont Ander-sen²⁾, og Arveafgifts- og Arveforsknings-spørgsmaal ere i de senere Aargange hyppig drøftede af J. Dam-kier³⁾, Edmund Warburg, Henry Ussing, V. Plate og Fr. H. Jacobsen⁴⁾.

Rigere endnu er „Ugeskriftet“s Arsenal af *formue-retlige* Bidrag.

Et af Grundspørgsmaalene i Retshandelslæren, Ho-vedsynspunktet for Retshandlers Ævne til at skabe Ret og Pligt, blev i „Ugeskriftet“ for 1885 Genstand for en lærerig og betydningsfuld Polemik mellem N. Lassen og Jul. Lassen⁵⁾. Overfor det af Jul. Lassen, i Til-slutning til Goos og Aagesen, opstillede Princip om Tro og Loves Ubrødelighed eller Forventningsprincipet som Enehersker over den danske Rets Tilsagnsregler i Ste-det for det romanistiske Viljesdogme, betonedede N. Las-sen særlig den „pædagogiske Fare“ ved Principet⁶⁾, pegede advarende paa, at ubefæstede Sjæle kunde fri-stes til at opfatte det som et etisk Postulat, som et Axiom, ud fra hvilket man ved en simpel Deduktion skulde kunne løse de enkelte sig frembydende Proble-

¹⁾ U. f. R. 1886 S. 1.

²⁾ U. f. R. 1902 A S. 229.

³⁾ U. f. R. 1907 B S. 43.

⁴⁾ U. f. R. 1910 B S. 69, S. 122, 1912 B S. 230, 1914 B S. 274, S. 290, S. 297, 1915 B S. 41, S. 309, 1916 B S. 1, S. 8, S. 25, S. 33, S. 42 o. a.

⁵⁾ L. c. S. 2, S. 65, S. 97.

⁶⁾ Jul. Lassen: Vilje og Erklæring ved Afgivelse af formueretlige Til-sagn (Univprogr. 1905) S. 75.

mer¹⁾). Det var ikke en efemer Døgnstrid, men en frugtbart Meningsudvexling — Klingerne vare forøvrigt skarpt nok hvæssede, — der har afsat tydelige og varige Spor baade i Jul. Lassen's egen og i andre Forfatteres Produktion. En Række vægtige Bidrag til *Obligationsrettens almindelige Del* supplerede disse Undersøgelser. Ved sine „Kritiske Bemærkninger til Fortolkningen af D. L. 3—19—2“²⁾ søgte N. Lassen med vanligt Skarpsind og Klarhed at lyse op i den „Dunkelhed“, som omgiver dette Lovbud. Efter hans Opfattelse — eller Forslag — er det ikke alle Farer, men kun de noget mere usædvanlige, for hvilke Husbonden efter Artiklen skal svare. Omtrent samtidig foretog han en kritisk Analyse af Bredo Morgenstierne's Lære om Ansvar for andres Retsbrud³⁾. Yderligere „Bemærkninger til et specielt Punkt i Læren om Fuldmagt“ ere gjorte af Kristian Sindballe⁴⁾. Sin Stilling til den subjektivistiske Forudsætningsteori udviklede Ernst Møller i Tilslutning til sit Værk om „Forudsætninger“⁵⁾. Om Debtors Ansvar for den efter Kontraktens Afslutning indtraadte Umulighed handlede Torp's juridiske Debutarbejde⁶⁾. Myndigt og sikkert viste Jul. Lassen, hvorledes Begreberne Proformaværk og Omgaaelse ofte paa en uheldig Maade bleve forvexlede og identificerede, og anbragte dem derfor hver paa sit rette Sted⁷⁾. Man op-

¹⁾ Jfr. senere N. Lassen i U. f. R. 1893 S. 267 o. ff., Bentzon l. c S. 111.

²⁾ U. f. R. 1887 S. 48.

³⁾ U. f. R. 1887 S. 305, S. 817 og hertil Morgenstierne S. 753 og S. 929, iøvrigt et af de faa Tilfælde, hvor en ikke-dansk Forfatter er optraadt i „Ugeskriftet“.

⁴⁾ U. f. R. 1915 B S. 266.

⁵⁾ U. f. R. 1896 S. 1039, 1907 B S. 209.

⁶⁾ U. f. R. 1880 S. 353.

⁷⁾ U. f. R. 1890 S. 609. Jfr. Højesteretsdom af 13. Februar 1888, Højesteretstidende 1887—1888 S. 835, U. f. R. 1888 S. 479.

levede her det Særsyn, at den lærde Teoretiker paa en saa simpel Maade, at man mindedes Historien om Columbus' Æg, viste den forbavtede Samtid, hvorledes man skulde komme de da grasserende „Møbellaan“ til Livs: Meningen med Forordningen af 28de Juli § 1 var den, at Sikkerhedsstillen af Løsøre kun kunde finde Sted enten saaledes, at Tingen overleveredes — uden Anerkendelse af *constitutum possessorium* —, eller saaledes, at Reglerne om Underpantsætning (Tinglæsning) iagttoges, og „Møbellaanene“ bleve da ugyldige i Kollision med Overdragerens Kreditorer ifølge Principerne om Lovens Omgaaelse. I en udførlig, men ufuldendt Afhandling udviklede P. F. F. Mourier, hvorledes Forordningen af 9de Februar 1798 var blevet til, og denne Bestemmelses Forhold til D. L. 5—14—56¹⁾. Om Mortifikation af Gældsbreve udtalte O. J. Levison sig, idet han bl. a. antog, at Debtors Mortifikation af et Pantebrev ikke i Almindelighed legitimerer ham til at faa Pantebrevet udslettet, medmindre Bevillingen udtrykkelig lyder herpaa²⁾. Særlig debatteret blev Retsgrunden for den omtvistede Regel i Konkurslovens § 18. Det var i „Ugeskriftet“, at Evaldsen nærmere uddybede og begrundede sin „Panterets-teori“³⁾, og sammesteds, at Bentzon med Front herimod undersøgte Solidaritetens Begreb og drog sine Følgeslutninger deraf⁴⁾. At andre Forfattere, saaledes Oluf H. Krabbe, igen tog Diskussionen op⁵⁾, kunde bestyrke Rigtigheden af Jhering's spøgefulde Inddeling af Nutidens Jurister i to Klasser: dem, der *have*

¹⁾ U. f. R. 1869 S. 689.

²⁾ U. f. R. 1889 S. 1038.

³⁾ U. f. R. 1885 S. 801.

⁴⁾ U. f. R. 1886 S. 417, 1887 S. 113.

⁵⁾ U. f. R. 1908 B S. 153.

skrevet, og dem, der *ikke* have skrevet om Korrealobligationen!¹⁾

Obligationsrettens specielle Del er ogsaa bleven belyst for adskillige Afsnits Vedkommende. I Aargangen 1905²⁾ offentliggjorde I. Heckscher ud fra legislative Synspunkter „Nogle Randbemærkninger i Anledning af de nordiske Udkast til Lov om Køb,“ — Udkast, der som bekendt senere bleve ophøjede til Lov — med prisværdige Henstillinger om paa adskillige Punkter at bringe de tre Landes Texter i større Samklang med hverandre, end Udkastene vilde føre til. I 1882 redegjorde Evaldsen i Afhandlingen „Nogle Vexelretsspørgsmaal³⁾ for nogle Uoverensstemmelser mellem L. M. B. Aubert og ham om de saakaldte uegentlige Domicilvexler, om Vexellovens § 46, a vista Vexlens Præskription o. a., medens P. L. le Maire senere tilføjede „Nogle Bemærkninger om domicilierede Vexler“⁴⁾, og Albert Cohn optog Spørgsmaalet „Om Forældelse af Berigelseskravet efter Vexellovens § 93“ til Granskning⁵⁾. Naphtali Cohn gennemgik Udkastet til Lov om Kommission, Handelsagentur og Handelsrejsende⁶⁾. Bidrag til Læren om Værksleje ydede Henrik Vedel ved paany at rejse Diskussionen om, hvorvidt der vilde kunne ydes Haandværkere og Arbejdere, som have deltaget i et Byggeforetagende ved at præstere Arbejde eller Materiale dertil, bedre Sikkerhed for at erholde deres Tilgodehavende end den, der hidtil var bleven ydet dem⁷⁾. Om *condictio indebiti* bragte „Ugeskriftet“

¹⁾ Jhering: Scherz und Ernst in der Jurisprudenz (4 Opl. Leipzig 1891) S. 8.

²⁾ L. c. A S. 1.

³⁾ L. c. S. 97.

⁴⁾ U. f. R. 1911 B S. 81.

⁵⁾ U. f. R. 1915 B S. 129.

⁶⁾ U. f. R. 1913 B S. 201.

⁷⁾ U. f. R. 1897 S. 677.

for 1889)¹⁾ Jul. Lassen's grundlæggende Afhandling, som kastede nyt Lys over dette Spørgsmaal, der var behandlet af en Forgænger som Ørsted, med Stillingtagen til Francis Hagerup's Kritik af Lassen's Fortolkning af Betalingsretshandlen, og med Lassen's sædvanlige myreflittige og udtømmende Gennemgravning af Retspraxis.

Næsten som en Bog i Kvantitet var Aagesen's „Bidrag til Læren om Interessentskab og til Fortolkning af Fimaloven 23. Januar 1862“²⁾, i Anlæg og Indhold vidt forskelligt fra den første sammenhængende danske Behandling af Æmnet, P. G. Bang's „Udvikling af Læren om Interessentskab og de samme nærmest vedkommende Retsforhold“³⁾, der i alt væsentligt maa betragtes som en „almindelig Del“ og en Udvikling af, hvorvidt Romerrettens herhenhørende Sætninger ere anvendelige paa dansk Ret, medens Aagesen's Arbejde, der atter afløstes af Torp's Interessentskabs-Værk, er en dogmatisk-analytisk Fremstilling af den hjemlige og norske Ret. Kort efter Emanationen af Fimaloven af 1ste Marts 1889 optraadte Henrik Vedel med „Nogle Bidrag til Forstaaelse“⁴⁾ af Loven. Gentagne Gange slop Torp til Lyd for en aarvaagen og skarptskuende Aktielovgivning og stemplede den herskende Retstilstand eller rettere sagt de praktiske Konsekvenser deraf som en Blamage for Landet⁵⁾. Om den ubeslutningsdygtige, „undervægtige“ Generalforsamlings Kompetence i Forhold til den supplerendes førtes en livlig Debat mellem N. H. Bache, Torp, C. L. David og L. A. Grundtvig⁶⁾, medens Vinding Kruse in-

¹⁾ L. c. S. 1.

²⁾ U. f. R. 1877 S. 1.

³⁾ Juridisk Tidsskrift XVI (1829) S. 1—183, XXI (1833) S. 211—342.

⁴⁾ U. f. R. 1890 S. 1009.

⁵⁾ U. f. R. 1907 B S. 17, 1908 B S. 297 o. a.

⁶⁾ U. f. R. 1907 B S. 64, 89, 116, 130, 137, 177, 216, 244, 271.

tervenerede i Striden med det præliminære Spørgsmaal, om den sædvanlig bestaaende Afhængighed mellem de to Generalforsamlinger i det hele taget er en praktisk heldig Ordning¹⁾.

Sørettens Dybder ere pejlede af Forfattere som A. Hindenburg, J. Ipsen, H. B. Halkier, B. S. Friis o. a., der behandlede Spørgsmaal som Redernes Ansvar for Skippernes Kontrakter²⁾ efter Bestemmelserne i D. L. 4—2—5, Konnossementers retlige Betydning med særligt Hensyn til den Retsstilling, Erhververen af disse Dokumenter faar, og Konnossement-Lovgivning³⁾, Skippernes Erstatningsansvar⁴⁾ og Rederikreditorernes Retsstilling efter Søløven af 1ste April 1892⁵⁾, ligesom ogsaa Munch-Petersen's Debut-Anmeldelse af Bentzon's Doktordisputats om *vis major* ikke indskrænkede sig til et blot Referat, men indeholdt selvstændige Bidrag baade af søretlig og af mere aimindelig formueretlig Karakter⁶⁾. I *Forsikringsretten* har, som allerede ovenfor antydet, „Ugeskriftet“ bragt talrige Artikler, baade af generel og mere speciel Art, bl. a. af N. H. Bache, Carl Skibsted, F. C. C. Zahlmann og Knud Järner⁷⁾. *Handelsretlige* Æmner drøftedes af H. B. Krenchel — „Illoyal Konkurrence“⁸⁾ — o. a.

En værdig Optakt til „Ugeskriftet“s Bidrag til Løsningen af *Tingsrettens* Problemer danner Evaldsen's Afhandling „Om det Tilfælde, at Overdrageren af en

¹⁾ U. f. R. 1908 B S. 41.

²⁾ U. f. R. 1872 S. 977.

³⁾ U. f. R. 1873 S. 513, U. f. R. 1907 B S. 281.

⁴⁾ U. f. R. 1893 S. 237.

⁵⁾ U. f. R. 1900 S. 353.

⁶⁾ U. f. R. 1892 S. 433.

⁷⁾ Se f. Ex. U. f. R. 1902 A S. 103, 1903 A S. 228, 1908 B S. 25, 55, 57 og 73.

⁸⁾ U. f. R. 1899 S. 225.

tinglig Ret mangler Competence¹⁾). Om det danske Skøde- og Pantevæsen gjorde N. Lassen i Aargangen 1876²⁾ „Nogle Bemærkninger“. De moderne Bygningsservituter omhandlede af Ch. de F. Skibsted og N. H. Bache³⁾). Af sin Prisedailleafhandling om Efterpanthaverens Oprykningssret offentliggjorde H. C. V. Schau et Afsnit⁴⁾). En livlig Turnering udfægtedes mellem Torp, N. Lassen og Ernst Møller, da den førstnævnte Skribent i sin Afhandling „Om Præskription af Panterrettigheder“ under Modsigelse af Lassen og Møller hævdede⁵⁾, at Panteretten ikke bortfalder ved Fordringens Forældelse, undtagen hvor særlige Ejendommeligheder ved Retsforholdet positivt vise, at Pantsætningen *alene* har haft til Formaal at tjene til Sikkerhed af virkelig eksisterende Fordringer. Diskussionen mellem de nævnte Skribenter blev udvidet ved nogle reale Betragtninger af Viggo Bentzon⁶⁾). Et vigtigt og omstridt Spørgsmaal i Hævdslæren besvarede L. A. Grundtvig for sit Vedkommende i sin Prøveforelæsning „Hvorvidt bortfalder Underpanterrettigheder ved 20-aarig Hævd?“⁷⁾ hvor Forfatteren tog Stilling mod den nyeste hjemlige kategoriske Nej-Teori, hvis Fortjenester han dog ikke underkendte, navnlig i Retning af „at blotte den Løshed i Bevisførelsen“, som havde været den ældre, ogsaa af Grundtvig selv forsvarede Læres Svaghed. I „Ugeskriftet“ for 1906

1) U. f. R. 1868 S. 961.

2) L. c. S. 1. Om „Lagfart och inteckning“ i svensk Ret se I. Heckscher U. f. R. 1875 S. 785. Om en Reform af Tinglæsningsvæsenet se N. Cohn U. f. R. 1914 B S. 83.

3) U. f. R. 1896 S. 249 og S. 361.

4) U. f. R. 1886 S. 369.

5) U. f. R. 1891 S. 1, S. 33, 49, 65, 81, 225, 257, 337.

6) L. c. S. 289.

7) U. f. R. 1903 A S. 519.

tog Torp til Genmæle til Forsvar for den angrebne Opfattelse¹⁾).

Landboretens jævnlig noget forviklede og vanskelige Retsforhold ere i „Ugeskrift for Retsvæsen“ gjort til Genstand for Undersøgelser af L. Borup, Vitus Ingerslev og Oluf H. Krabbe. Den førstnævnte belyste den efter hans Skøn nye Retning i dansk Landbolovgivning, der markeredes af Fæsteloven af 19de Februar 1861²⁾). Det af Regeringen i Rigsdagssamlingen 1916 fremsatte Forslag til Lov om Fæstegodsets Overgang til Selveje blev behandlet af Oluf H. Krabbe,³⁾ som tidligere⁴⁾ havde offentliggjort „Nogle Bemærkninger angaaende det ved Fr. af 10. Januar 1698 Kap. IV § 9 fastsatte Opmaal paa Tiende- og Landgildeskorn“, medens Ingerslev bl. a. analyserede Fredskovspligtens Karakter⁵⁾).

Ikke mindst „Ugeskriftet“s litterære Behandling af *Processen* giver, som alt tidligere fremhævet, et paalideligt Billede af Faserne i Retstilstanden og Brydningerne her og den juridiske Interesse derfor, afmærket ved Etaperne: den hvilende, kæmpende og sejrende Retsreform. Bortset fra enkelte historiske Bidrag — Torp's Dekanatstale „I Anledning af Højesterets 250-aarige Bestaaen“⁶⁾), N. F. Schlegel's „Bemærkninger om nogle civilprocessuelle Forhold paa Christian V's Danske Lovs Tid og i Begyndelsen af forrige Aarhundrede“⁷⁾), Nellesmann's Oplysninger om de forud for Emanationen af Plakat 16de September 1778 og Forordningen

¹⁾ L. c. B. S. 185.

²⁾ U. f. R. 1867 S. 529.

³⁾ U. f. R. 1916 B S 106, jfr. hertil Aarep l. c. S. 153.

⁴⁾ U. f. R. 1905 A S. 52.

⁵⁾ U. f. R. 1872 S. 1083.

⁶⁾ U. f. R. 1911 B S. 49.

⁷⁾ U. f. R. 1872 S. 433.

af 13. Januar 1792 gaaende Forhandlinger¹⁾), — syslede Forfatterne i Aargangene før Redaktionsskiftet i 1906 hovedsagelig med Spørgsmaal vedrørende *Civilprocessens* Dogmatik. A. Hindenburg, O. J. Levison og Nellesmann drøftede saaledes forskellige specielle Stævnevarsel-Problemer²⁾), Levison Gæsteretsspørgsmaal³⁾) og Forholdet, naar en Part nægter at kunne erindre Faktum⁴⁾), H. Grønlund o. a. Afsnit af Vidnelæren⁵⁾). M. Sander fortolkede Mellemrigsloven af 19de Februar 1861⁶⁾), C. A. Tvermoes Plakat af 19de Juni 1822 om Antallet af Auktioner ved tvungent Salg af fast Ejendom⁷⁾). En i sin Tid opsigtvækkende Forbudssag i Anledning af en stedfunden Expropriation af en Del af Vestre Kirkegaard gav C. Ussing Anledning til Artiklen „Politi eller Foged“, hvori han sluttede sig til den gængse Opfattelse, efter hvilken Expropriantens Retsmiddel mod Expropriatens Vægning er en umiddelbar Fogedforretning⁸⁾). Et vægtigt Bidrag til Skifte- og Arveretten ydede Deuntzer ved Publikationen af en Universitetsforelæsning „Om offentlig og privat Skifte og om Arvingers Forhold til Arveladerens Kreditorer“⁹⁾). Et praktisk Retstilfælde fremkaldte Udtalelser af J. Damkier, E. Warburg og V. Byrdal om „Lidt uskiftet Bo“¹⁰⁾). Om Akkordbudene i Forslaget til Konkursloven af 25de

¹⁾ U. f. R. 1867 S. 753, U. f. R. 1870 S. 1107.

²⁾ U. f. R. 1869 S. 513, S. 881, S. 1025 og 1041, U. f. R. 1870 S. 55.

³⁾ U. f. R. 1873 S. 625.

⁴⁾ U. f. R. 1873 S. 721.

⁵⁾ U. f. R. 1896 S. 1129, 1897 S. 25, 69 og 115.

⁶⁾ U. f. R. 1885 S. 33.

⁷⁾ U. f. R. 1889 S. 305. Om Afsnit IV i Auktionsloven se Axel Bor-gen i U. f. R. 1903 A S. 67.

⁸⁾ U. f. R. 1895 S. 1278.

⁹⁾ U. f. R. 1875 S. 305.

¹⁰⁾ U. f. R. 1915 B S. 169, 188, 209, 213, 299.

Marts 1872 diskuterede A. L. Salomonsen og J. Nellesmann¹⁾. S. Nellesmann behandlede foruden Akkordreglerne ogsaa Konkurslovens Afkræftelsesbestemmelser²⁾, af hvilke specielt §§ 27 og 28 drøftedes af F. C. C. Zahlmann, A. L. Salomonsen og Egmont Andersen³⁾. Kvitteringernes bevisende Kraft blev undersøgt af Munch-Petersen i Aargangen 1897⁴⁾. Af mere „almindelig“, delvis international Karakter ere Afhandlinger som Munch-Petersen's „Hvorvidt kan en Skyldner fraskrive sig processuel Beskyttelse?“ og „Nogle Bemærkninger om fremmede Retsdekreters Exigibilitet her i Landet“⁵⁾. Det mangesidede vigtige Spørgsmaal om „Lægens Tavshedspligt“ granskedes af Eyvind Olrik⁶⁾.

Direkte Sigte paa en Reform af dansk Retspleje tog Nellesmann's Afhandlinger „Nogle Bemærkninger om mundtlig Rettergang i civile Sager og dennes Indflydelse paa Retsorganisationen og Sagførervæsenet“ og tildels ogsaa „Udkastet til en Civilproceslov for det tyske Rige af 1872“⁷⁾, og under samme Synsvinkel kunne, i det mindste delvis, en Række Opsæt betragtes, der enten umiddelbart gav Oplysninger om udenlandske mere fremskredne Lovgivninger eller Lovforslag eller direkte fremholdt disse som efterlignelsesværdige Forbilleder. „Om Mundtlighedsmomentet i den svenske Civilproces“ skrev I. Heckscher⁸⁾. Bevisumiddelbarheden med særlig Hensyn til tysk Ret behandledes af

¹⁾ U. f. R. 1872 S. 1, 324, 465.

²⁾ U. f. R. 1872 S. 241.

³⁾ U. f. R. 1898 S. 640, 1901 S. 638, 737, 827 og 879.

⁴⁾ L. c. S. 951.

⁵⁾ U. f. R. 1908 B S. 1, 1900 S. 184.

⁶⁾ U. f. R. 1905 A S. 197.

⁷⁾ U. f. R. 1868 S. 1 og 1874 S. 1.

⁸⁾ U. f. R. 1877 S. 673.

Torp¹⁾). Principerne i Franz Klein's østerrigske Civilprocesordning og dette Lands Civilprocesorganisation i det hele blev oftere fremstillede, bl. a. af H. Munch-Petersen²⁾, Eyvind Olrik³⁾ og Østerrigeren Eduard Coumont⁴⁾). Ved Munch-Petersen's utrættelige Fejde mod det ældre Proces-system er der alt dvælet ovenfor.

I Afhandlingen „Administrativ eller judiciel?“⁵⁾ raabte han Vagt i Gevær overfor en af et Folketings-Udvalg foreslaaet Ordning, hvorefter alle Tinglæsnings-, Foged-, Auktions- og Skifteforretninger skulde udskilles fra den dømmende Myndighed og erklæres for rent administrative. I Foredraget „Administrations- eller Domstoleafgørelser?“⁶⁾, nærmest foranlediget ved Skattelovene af 1903, traadte han skarpt og bestemt op mod Forsøgene paa at give Administrationen Indpas paa Domstolenes Enemærker⁶⁾ og foranstaltede en Enquête vedrørende Loven om Voldgift i Tvistigheder angaaende Handel med Husdyr, angaaende hvilken Lov han hævdede, at Domstolene ere berettigede til at prøve alle juridiske Betingelser for Voldgiftskendelsens Gyldighed⁷⁾). Enkelte specielle Spørgsmaal, saaledes f. Ex. „Partserklæringer og Partsforhør efter Civilprocesforslaget“ samt „Dommerfuldmægtigene og Retsreformen“ drøftedes henholdsvis af C. B. Henriques samt af H. Grønlund og M. P. Friis⁸⁾), medens „Procesreformen og

¹⁾ U. f. R. 1883 S. 241.

²⁾ U. f. R. 1898 S. 691 og 1909 B S. 169.

³⁾ U. f. R. 1911 B S. 1.

⁴⁾ U. f. R. 1911 B S. 65 og 105.

⁵⁾ U. f. R. 1902 A S. 763.

⁶⁾ U. f. R. 1906 B S. 289.

⁷⁾ U. f. R. 1911 B S. 161, U. f. R. 1907 B S. 201.

⁸⁾ U. f. R. 1905 A S. 455, U. f. R. 1900 S. 131, 403, 615 og 647. Jfr. om Retsbetjentfuldmægtigernes private Praxis bl. a. H. Bentsen og C. B. Henriques i U. f. R. 1912 B. S. 219.

Sagførerstanden“ atter og atter optoges til Behandling af N. H. Bache o. a.¹⁾). Gammel Slendrian i Proces- sernes Førelse fik et alvorligt *mene* af N. Lassen²⁾). Nogle af L. A. Grundtvig gjorde Bemærkninger om Højesteretsdommenes Præmisser fremkaldte en hæftig litterær Holmgang med Indlæg af N. Lassen, Frantz Pio, A. Hindenburg, Munch-Petersen og C. B. Henriques³⁾).

Ogsaa til Dyst mod den gældende *Straffepoces* har „Ugeskriftet“ ladet Hærpilen gaa. Binding's tempera- mentfulde Angreb paa Nævningeinstitutionen⁴⁾ kaldte Goos ud i Ildlinien. I sin mesterlige, originale og dybt- borende Afhandling „Om Nævninger“⁵⁾ rettede han et knusende Fremstød mod sin fremragende Modstander. Skarpere og klarere end nogen før ham pegede han bl. a. paa, at Nævningerne maatte betragtes som en dobbelt Garanti for den sigtede⁶⁾). „Aflæsningsager“ efter Proceskommissionen og Lægdommeres Medvirk- ning i Straffesager omtaltes af Knud Berlin⁷⁾), Næv- ninger af V. C. Thomsen⁸⁾). Ogsaa Studiet af den norske Straffepocesreform satte litterær Frugt. I „Uge- skriftet“ for 1893 publicerede Aug. Goll sit Foredrag „Om Anklageprincippet i Norge“⁹⁾), medens Forunder- søgelsen efter den norske Straffepoces behandledes af A. Munch-Petersen. Længere ude i Periferien laa C. Hviid's Artikel „Om Retsorganisationen og

¹⁾ Se f. Ex. U. f. R. 1906 B S. 1, 1908 B S. 185 o. m. a. St.

²⁾ U. f. R. 1910 B S. 121.

³⁾ U. f. R. 1912 B S. 241, 249, 252, 256, 265, 282, 289, 297.

⁴⁾ U. f. R. 1876 S. 721 (ved Jul. Lassen).

⁵⁾ U. f. R. 1876 S. 1041.

⁶⁾ Jfr. H. Munch-Petersen i U. f. R. 1915 B S. 18.

⁷⁾ U. f. R. 1901 S. 697 og 1902 A S. 605.

⁸⁾ U. f. R. 1903 A S. 615.

⁹⁾ L. c. S. 981.

Forundersøgelsen i den skotske Kriminalproces¹⁾). Af større Interesse vare den for tidlig bortkaldte P. M. Gertz' Udviklinger „Om Retsdannelsen i England“ og „Om de engelske Dommere og Sagførere“²⁾).

Saa vel Strafferettens almindelige som dens specielle Del har fundet gæstmild Modtagelse i „Ugeskriftet“, gransket saavel af Læger som Retskyndinge, blandt hvilke sidste dog savnes vort største kriminalistiske Navn, Goos.

Af Bidrag vedrørende Strafferettens *almindelige Del* skal følgende fremhæves.

Overfor Læge Severin Christensen's Fremhæven af den „ækvivalente Kompensation“ paa Strafferettens Felter tog Torp til Orde i en kritisk Afhandling, der samtidig til Drøft optog Grundproblemet om Straffens Nytte og dens Nødvendighed³⁾). Det vidtrækkende og vanskelige Problem om Aarsagerne til Forbrydelsen behandlede Eyvind Olrik's i Aargangen 1894 trykte Foredrag⁴⁾). Spørgsmaalet, om Afværgeshandlinger overfor Angreb af Dyr eller Skade, som andres Ting true med at forvolde, skulde behandles efter Reglerne om Nødret eller efter Nødværge-reglerne, undersøgte af Torp⁵⁾). Overfor den almindelige i dansk Retlitteratur hævdede Opfattelse, at Straf ikke kan paalægges den kollektive Enhed for de af dens Organer begaaede strafbare Handlinger, optraadte A. Hindenburg i Artiklen „Om juridiske Personers Ansvar til Straf og Erstatning“⁶⁾). I sin Af-

¹⁾ U. f. R. 1871 S. 22.

²⁾ U. f. R. 1906 B S. 238 og 257.

³⁾ U. f. R. 1911 B S. 193.

⁴⁾ L. c. S. 242.

⁵⁾ U. f. R. 1912 B. S. 127.

⁶⁾ U. f. R. 1902 A S. 409. Jfr. herimod Torp: Den danske Strafferets almindelige Del (1905) S. 217 Note 4.

handling „Den ufuldstændige Tilregneligheds Anvendelse paa de sygelige Sindstilstandes Omraade“ hævdede Knud Pontoppidan, der definerede *medicina forensis*, ikke som en særskilt bestaaende Videnskab, adskilt fra de øvrige medicinske Fag ved en Indblanding af Jurisprudens, men som en i retsligt Øjemed anvendt Lægevidenskab, at denne ikke kunde være tilfreds, førend Sygdomskriteriet i sin Renhed blev bestemmende for Tilregneligheden paa de sygelige Sindstilstandes Omraader, og at Lægen med Rette saa skævt til en Formel, der kan føre til, at Retslægen siger: Mennesket er sindssygt, og Dommeren da tilføjer: men han har handlet med Viljesfrihed¹⁾). Hertil sluttede sig Afhandlinger af Pontoppidan: „Atypiske Former af akut Alkoholisme“ og „Kleptomani“²⁾ samt af Christian Geill: „Lægens Indflydelse paa Tilregnelighedsspørgsmaalet“³⁾ og „I Anledning af Tilregnelighedsparagrafens Revision“⁴⁾ med deres Theses, at Forbrydelser, begaaede i Sindssygdom, herunder ogsaa medregnet den patologiske Rus, og Forbrydelser, begaaede af Personer, lidende af udtalt Aandssvaghed, bør være straffri, Sætninger, overfor hvilke A. Schou tog forskellig Forbehold⁵⁾). Mod den Bornemann-Goos'ske Opfattelse af Begrebet efterfølgende Meddelagtighed som kun omfattende en Medvirken til Gerningsmandens accessoriske Virksomhed, hævdede N. Lassen, at ogsaa en Fortsættelse af den retstridige Tilstand uden saadan Medvirken, altsaa navnlig efter at denne er afsluttet, maa behandles ikke som en selvstændig Forbrydelse, men som efterfølgende Meddel-

¹⁾ U. f. R. 1880 S. 113.

²⁾ U. f. R. 1893 S. 1 og 1894 S. 657.

³⁾ U. f. R. 1896 S. 593.

⁴⁾ U. f. R. 1905 A S. 425.

⁵⁾ U. f. R. 1905 A S. 608.

agtighed¹⁾). I sin Artikel „Strafferetlige Forældelsesdomme“ undersøgte Egmont Andersen, dels, hvor meget der i Almindelighed bør lægges ind i Frifindelsesdomme, hvis Resultat er bygget paa strafferetlig Forældelse, dels, hvorvidt det er rigtigt, at saadanne Domme gaa udenom Afgørelsen af Tiltaltes Skyld eller Uskyld, afset fra den foreliggende Forældelse²⁾). I „Lidt om Virkningerne af den midlertidige Straffelov“ pegede Eyvind Olrik paa de Fremskridt, Straffelovstillæget af 1. April 1905 betød³⁾), og i Artiklen „Den ny midlertidige Straffelov“ paaviste han, at Loven af 1. April 1911 i hvert Fald paa de fleste Punkter heldig havde løst den ganske begrænsede Opgave, der forelaa for den.⁴⁾

Af Forfattere, som have ydet Bidrag til Strafferettens *specielle Del*, kunne nævnes Emil Jürgensen, P. G. C. Jensen, N. Lassen, Torp, R. S. Gram, Tyge Bang, Munch-Petersen o. a.

I „Ugeskriftet“s første Aargang forsvarede P. G. C. Jensen overfor E. Jürgensen⁵⁾ den ogsaa af Goos hyldede Opfattelse af Straffelovens § 203, hvorefter Straffeloven gaar ud fra et Grunddelikt, den forsætlige Legemskrænkelse af laveste Art, Straffelovens § 200, der kvalificeres ved visse Følger. I et Bidrag til Belysning af dansk Lovgivningsteknik oplyste Torp, at vor Straffelovgivnings System med Hensyn til Straffebestemmelserne for Legemskrænkelser — et „haabløst Sammensurium“! — munder ud i mindst 29 forskellige Strafferammer⁶⁾). Forslaget til midlertidig Lov om nogle Ændringer i Straffelovgivningen af 1ste April 1905 fremkaldte kritiske Bemærkninger af A. Schou sær-

¹⁾ U. f. R. 1886 S. 257.

²⁾ U. f. R. 1916 B S. 17.

³⁾ U. f. R. 1906 B S. 137.

⁴⁾ U. f. R. 1911 B S. 145.

⁵⁾ U. f. R. 1867 S. 385, 1025, 1121 og 1868 S. 441.

⁶⁾ U. f. R. 1908 B S. 99.

lig angaaende den paatænkte og ogsaa ved Loven indførte Pryglestraf¹⁾ og en mere almindelig prøvende Gennemgang af de nye Bestemmelser i Lovforslaget²⁾. I en Anmeldelse af Goos' Strafferets specielle Del stillede Munch-Petersen sig i Opposition til det af Goos ved Ærefornærmelserne anlagte Freds-Synspunkt og benægtede, at juridiske Personer som saadanne kunne injurieres³⁾. Forholdet mellem Straffelovens §§ 176 og 185, 1ste Led undersøgtes af Tyge Bang med Afstandtagen fra Goos' herhenhørende i den foreløbige Udgave af den „specielle Del“ givne Fremstilling⁴⁾, medens den subjektive Straffegrænse for Krænkelser af Kønsfriheden drøftedes af Skadhauge og Torp⁵⁾. Om Forstaaelsen af Straffelovens § 181 udvexledes Anskuelser mellem Lægerne Erik Pontoppidan, Ehlers og Hedvig Reinhard og Højesteretsassessor A. Schou⁶⁾; om § 284 og Praxis' Anvendelse heraf diskuterede N. H. Bache, F. C. C. Zahlmann og Oluf H. Krabbe⁷⁾. I en grundlæggende Afhandling analyserede N. Lassen Begrebet Dokumentfalsk⁸⁾. Navnlig hævdede han, senere modsagt af Goos i „Strafferettens specielle Del“, at Handlingen, vel ikke efter Forholdets Natur, men efter den positive Lovgivning, subjektivt maatte foretages for at tilvende sig eller andre en Fordel eller for at skade andre. Lovgivningen om Undersøgelse af Levnedsmidler m. m. behandlede af A. Schou⁹⁾, Bestemmelserne i Straffelovens §§ 260,

¹⁾ U. f. R. 1904 A S. 58.

²⁾ U. f. R. 1904 A S. 325, jfr. hertil S. 395 og 463.

³⁾ U. f. R. 1897 S. 433, særlig S. 438 o. ff.

⁴⁾ U. f. R. 1894 S. 145.

⁵⁾ U. f. R. 1914 B. S. 180 og 194.

⁶⁾ U. f. R. 1908 B S. 105, 137, 171, 188, 192.

⁷⁾ U. f. R. 1901 S. 165, 207, 289, 577, 997 og 1902 A S. 89.

⁸⁾ U. f. R. 1879 S. 81.

⁹⁾ U. f. R. 1899 S. 865 og 1900 S. 273.

261 og 263 af Munch-Petersen og C. Ussing¹⁾, § 262 af J. Ipsen²⁾). Af Indlæg til Forstaaelse af Berigelsesforbrydelserne kan nævnes Emil Jürgensen's Opposition mod den af Goos opstillede Sætning, at Tilegnelse af ubetydelige Værdier undtages fra Tyvsbehandling³⁾). Angaaende Spørgsmaalet om, hvorvidt Straffelovens § 245 er anvendelig paa Striketrusler, hævdede C. Ussing, at det laa i Kontraktfrihedsprincippet, at saavel den direkte som den indirekte Trusel om Passivitet er legitim⁴⁾). At Straffelovens § 254 ved en kommende Straffelovsrevision enten burde forsvinde eller dog undergaa en væsentlig Forandring, udtalte Axel Møller⁵⁾, medens R. S. Gram gav Bidrag til Fastsættelsen af Omraadet for § 257⁶⁾). Den i Teorien, især af Nellesmann og Goos, omtvistede § 123 fortolkedes af N. Lassen derhen, at den rammer de bevidst lovstridige Dommerhandlinger, som foretages af Partiskhed⁷⁾).

Om *Fængselsretten* og *Kriminalstatistiken* have Forfattere som Stener Grundtvig, Eyvind Olrik, Thorkil Fussing, A. Schou o. a. taget Ordet⁸⁾). Af fremmed Straffelovgivning blev det norske Udkast til Straffelov af 22de Maj 1902 gennemgaaet af Munch-Petersen⁹⁾). Den internationale kriminalistiske Forening skildredes af F. Rüdinger¹⁰⁾).

¹⁾ U. f. R. 1898 S. 179 og S. 285.

²⁾ U. f. R. 1884 S. 929.

³⁾ U. f. R. 1872 S. 817.

⁴⁾ U. f. R. 1898 S. 481, jfr. ogsaa Ussing om offentlige Strikemeddelelser U. f. R. 1910 B S. 273.

⁵⁾ U. f. R. 1911 B S. 37.

⁶⁾ U. f. R. 1901 S. 135.

⁷⁾ U. f. R. 1879 S. 849.

⁸⁾ Jfr. f. Ex. U. f. R. 1889 S. 465, U. f. R. 1907 B S. 161 og 181, U. f. R. 1913 B S. 177. U. f. R. 1903 A S. 356.

⁹⁾ U. f. R. 1897 S. 1 og 17.

¹⁰⁾ U. f. R. 1914 B S. 13.

Medens *Statsretten* som saadan ikke har været Genstand for nogen videnskabelig Ostrakisme fra „Ugeskriftet“s Side, have Bidragene baade for Forfatnings- og Forvaltningsrettens Vedkommende dog næsten naturligt nødvendig maattet staa i anden Linie. Under større litterære Breddegrader kræver Forvaltningsrettens vidt forgrenede Rige Specialtidsskrifter til Tilfredsstillelse af dets praktiske og teoretiske Behov.

Af historisk Interesse er C. W. Westrup's Fremstilling af den engelske Grundlovs Genesis¹⁾. C. C. Heilesen gav en Oversigt over den danske Grundlov af 5te Juni 1915²⁾, medens Otto Liebe baade historisk og *de lege ferenda* drøftede Problemerne om Folkerepræsentationens Sammensætning³⁾. Spørgsmaalet om Valgret og Valgpligt optoges af Knud Berlin⁴⁾, der ogsaa behandlede islandsk Statsret og „Tokammer-systemet og den nye Grundlov“⁵⁾. Særlige Æmner som f. Ex. „D. L's 1—2—11 og Rangadelen“ fremdroges af A. L. Salomonsen og V. C. Thomsen⁶⁾, Hjemsendelse af P. C. Müller⁷⁾, Len og Stamhuse af V. Vallø, der for at jævne Vejen til en Gennemførelse af Grundlovens § 93 foreslog at ophæve den Lenene og Familiegodserne tillagte Uafhændelighed, men at lade den for Godset gældende Majoratsarvefølge bestaa⁸⁾.

Vedrørende *Statsforvaltningsrettens* almindelige Del og specielle Partier skal kun nævnes, at N. Lassen

¹⁾ U. f. R. 1913 B S. 58, 70, 84.

²⁾ U. f. R. 1915 B S. 177.

³⁾ U. f. R. 1887 S. 481. Om Folkerepræsentationen i Finland se Eduard Ørström i U. f. R. 1907 B S. 121.

⁴⁾ U. f. R. 1907 B S. 57.

⁵⁾ U. f. R. 1914 B S. 153 og 169, U. f. R. 1916 B S. 89.

⁶⁾ U. f. R. 1881 S. 1 og S. 385.

⁷⁾ U. f. R. 1867 S. 1057 og U. f. R. 1868 S. 289.

⁸⁾ U. f. R. 1872 S. 81, jfr. hertil L. N. Fr. l. c. S. 342.

behandlede Uddannelsen af juridiske Embedsmænd i Prøjsen med stadigt Henblik paa danske Forhold¹⁾, Emil Jürgensen og P. C. Müller Ombud²⁾. Næringsretlige Forhold undersøgte af C. E. Rothe og S. Krarup³⁾, Toldspørgsmaal af F. Jørgensen⁴⁾, Skattesager af P. C. N. Buch, Marcus Rubin og V. Buhl⁵⁾. Mere og mere ere de Problemer, den nyere Tids hele *social*e Lovgivning og Arbejder-Spørgsmaalet har fremkaldt, drøftede i „Ugeskriftet“, særlig af Adolph Jensen, C. Ussing, P. M. Poulsen, C. L. David, Clara Black, N. H. Bache, Sv. Trier, K. K. Steincke⁶⁾ o. a. Til Militærretten foreligger der Bidrag af Troels G. Jørgensen og C. W. Westrup⁷⁾.

Af Afhandlinger angaaende *Folkeretten* og den *internationale Privatret* fremhæves L. Salomonsen's Meddelelser om *L'institut de droit international*⁸⁾, Axel Møller's Udvikling af „Neutrale Staters Retspligter før og efter Haagkonventionerne af 1907“⁹⁾, Georg Cohn's „Luftret“¹⁰⁾ o. a. Om den 3dje internationale Sørets-Konference i Bruxelles og den internationale Vexelrets-Konference i Haag gav L. A. Grundtvig Meddelelser henholdsvis i Aargangene

¹⁾ U. f. R. 1871 S. 1025.

²⁾ U. f. R. 1878 S. 1 og S. 481.

³⁾ U. f. R. 1885 S. 641 og U. f. R. 1891 S. 805.

⁴⁾ U. f. R. 1898 S. 515, 1904 A S. 197, 1908 B S. 89, 1912 B S. 193

⁵⁾ U. f. R. 1904 B S. 238, U. f. R. 1910 B S. 17, U. f. R. 1916 B S. 241

⁶⁾ U. f. R. 1906 B S. 249, U. f. R. 1908 B S. 225, 241, 249 og 278, U. f. R. 1909 B S. 65, S. 161, U. f. R. 1910 B S. 273, U. f. R. 1914 B S. 121, („Den kollektive Kontrakt“), U. f. R. 1915 B S. 65, S. 272, U. f. R. 1916 B S. 62 o. a.

⁷⁾ U. f. R. 1899 S. 749, U. f. R. 1906 B S. 113, U. f. R. 1907 B S. 145 og U. f. R. 1908 B S. 62 og 121.

⁸⁾ U. f. R. 1897 S. 649.

⁹⁾ U. f. R. 1910 B S. 129.

¹⁰⁾ U. f. R. 1911 B S. 40.

1910 og 1911¹⁾). Til den sidste Artikel sluttede sig Munch-Petersen's „En Verdens-Vexelret“²⁾).

At „Ugeskriftet“ endelig har indeholdt Indlæg om de juridiske Examinere og Retsundervisningen³⁾), Nekrologer over afdøde Retslærde og juridiske Praktikere — V. C. Thomsen, Matzen, Evaldsen, Grundtvig, S. Nellemann, Ernst Møller o. a. —, talrige Anmeldelser o. l., skal kortelig bemærkes i denne Oversigt, der allerede af Pladshensyn kun har kunnet give nogle Stikprøver af Tidsskriftets rige Indhold, og hvis mulige Undladelsessynder derfor udelukkende maa sættes paa denne Konto, ikke som Udtryk for nogen Undervurderingen af eller Bortseen fra de unævnte Bidrags Kvalitet.

IV.

I 50 Aar, Uge for Uge, have „Ugeskriftet“s uundværlige gule Hæfter præsenteret sig for Danmarks Retsdyrkere, Praktikere som Teoretikere. Fødselsdagsbarnets noget upraktiske *Bind-Angivelse* har muligvis været Aarsag til, at Festdagen ikke har været alle dets Læsere og Venner præsenteret. Af „Ugeskriftet“s *Indhold* kan dets anselige Aaremaal ikke slutes. Intet dansk juridisk Tidsskrift af denne Art har før „Ugeskrift for Retsvæsen“ naaet dette Vendepunkt i Livet. Og noget Tegn paa Alderdomssvaghed har hidtil ikke været synligt. Jubilaren synes tværtimod med hvert Aar, der gaar, at udfolde større Energi, større Kraft, større Liv. Uden Mandat, men i Forvisning om sine Fagfællers Tilslut-

¹⁾ U. f. R. 1910 B S. 49 og 1911 B S. 33.

²⁾ U. f. R. 1914 B S. 1.

³⁾ Se bl. a. V. Bentzon i U. f. R. 1900 S. 657, L. A. Grundtvig i U. f. R. 1913 B S. 26.

ning bringer Forfatteren af disse Linier „Ugeskriftet“ og dets samlede Redaktion danske Juristers Lykønskning og Tak for det betydelige Indskud, det gennem skiftende Tider og under vekslede Ledelse har gjort til Forstaaelsen og Udforskningen af vor Ret. *Vivat, crescat, floreat!*
